

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1978

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

TOMUS XVIII • FASC.2

OBSAH

7	Svatoš Michal, Hospodářské zázemí pražské univerzity v době Karla IV. (1347—1378)
37	Rozsivalová Eva, Pražská lékařská fakulta a první zemský zdravotní řád pro Čechy z r. 1753 (2. část)
79	Chlupová Alena, K volbě rektora a prvnímu otevřenému vystoupení nacistických studentů na Německé univerzitě v Praze roku 1922
	Referáty
93	Jozef Mátej a kol., Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Hvr.)
94	Jiří Sirotek, Jíllovská minuce 1978. Univerzita Karlova a její erbovní rektori (Mí. S.)
94	Nové příspěvky k dějinám slavistiky (Hvr.)
96	Nancy G. Siraši, Arts and Sciences at Padua. The Studium of Padua before 1350 (M. Št.)
98	Isnard Wilhelm Frank, Der antikonkiliaristische Dominikaner Leonhard Huntpichler. Ein Beitrag zum Konziliarismus der Wiener Univesität im 15. Jahrhundert (Mí. S.)
98	Waldemar Rolbiecki, Akademia Włoskie w latach 1454—1467. Początek towarzystw naukowych jako typu instytucji. (Mí. S.)
99	Jan Sundin, Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget. (En studie i studentmigration) (Zdeněk Hojda)
102	Marcin Lyskanowski, Medycyna i lekarze dawnej Warszawy (I. R.)
103	Nové i staré o vysokých školách střední Evropy v 19. století. (Student und Hochschule im 19. Jahrhundert) (Jan Havránek)
108	Guido Kisch, Der Lebensweg eines Rechtshistorikers (Hvr.)
109	Niurka Perez Rojas, El movimiento estudiantil universitario de 1934 a 1940 (Jindra Duchoňová)
	Resumé
34	Michal Svatoš, Die wirtschaftliche Grundlage der Prager Universität in der Zeit Karls IV. (1347—1378)
76	Eva Rozsivalová, Die Prager Medizinische Fakultät und die erste Landesgesundheitsordnung für Böhmen von 1753 (2. Teil)
90	Alena Chlupová, Zur Wahl des Rektors und dem ersten offenen Auftreten nazistischer Studenten an der Prager deutschen Universität im Jahre 1922

**HOSPODÁŘSKÉ ZÁZEMÍ PRAŽSKÉ UNIVERZITY
V DOBĚ KARLA IV. (1347—1378)**

MICHAL SVATOS

Zprávy o hospodářských poměrech pražské univerzity v prvních letech jejího trvání jsou zatím roztroušeny v početné dosavadní literatuře.¹⁾ Jejich sebrání chce poukázat na jeden z opomíjených rysů vrcholné středověké instituce. Univerzita, hlásící se svým společenským dosahem k myšlence středověkého universalizmu, v sobě zároveň obsahuje škálu partikulárních zájmů jednotlivých korporací, které jsou její součástí. Nejinak a snad nejlépe postižitelné to je v případě univerzitního hospodářství a jeho správy. V ekonomické struktuře univerzity se věrně odráží složení samotné univerzity a její postupný kvalitativní a kvantitativní růst. Proto nebylo možné pojednat o jednolitém univerzitním hospodářství, ale bylo nutno sledovat ekonomické zajištění univerzity jako celku, fakult, národů, kolejí a burs. Stejně tak nelze přehlédnout význačný předěl šedesátých let 14. století pro pražskou univerzitu, jenž je ve správní rovině vyznačen statutárními nařízeními univerzitního kancléře Arnošta z Pardubic, výrazným nárůstem učitelů a studentů a v naší souvislosti nejdůležitějším aktem — založením první pražské kolejje (1366). Z tohoto důvodu byly zvoleny dvě cesty k uchopení pramenného materiálu. Pro období před vznikem Karolina postupují chronologicky vzestupnou řadou, přičemž se věnují rozboru finančních poměrů těch univerzitních korporací, které vznikly před rokem 1366. V kolejním období rozebírám hospodářskou strukturu jednotlivých

¹⁾ V. V. Tomek, Děje university pražské. Praha 1849, především str. 10-15, 45-59. V. Tomek, Geschichte der Prager Universität. Prag 1849, především str. 4-6, 21-27. V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy university. Praha 1946, 2. vyd., str. 119 až 129. V. Chloupecký, Karlova universita v Praze. Její založení, vývoj a ráz v XIV. stol. Praha 1948, str. 45-46. M. Haasová—Jelínková, Správa a kancelář pražské university v první době jejího trvání. Zvl. otisk z nevydaného Sborníku příspěvků k dějinám hl. města Prahy, Praha 1948, str. 1-83 (zkrácená disertační práce FF UK s titulem Rektor university pražské a její kancelář v prvních letech jejího trvání. Praha 1945). A. Haas, Z dějin nejstarších universitních vesnic. ČL IV, 1949, str. 7-9. M. Černá, O počátcích kolejje Karlovy. Disertační práce FF UK, Praha 1951, str. 15-20. E. Šaňková, Majetek a správa kolejí Karlovy university (1348—1622). Diplomová práce FF UK, Praha 1956, str. 19—36. R. Nový, Kolejje mistrů pražské university do roku 1409. Acta — Philosophica et Historica II, 1959, str. 83-90. Stručné dějiny University Karlovy. Praha 1964, str. 12-16. M. Boháček, Repertorium und Bibliographie für die Universität Prag bis 1500. Ius Romanum medii aevi II, 7 e aa — ee, Mediolani 1966, str. 13-17.

pražských kolejí a burs. Deskriptivní partie jsou doplněny kapitolami o vztahu institucí českého karlovskeho státu k univerzitě a typologickým srovnáním s ostatními středoevropskými univerzitami.

I. PŘEDKOLEJNÍ OBDOBÍ

Zakládací listina papeže Klimenta VI. pro pražskou univerzitu z 26. ledna 1347 říká, že Praha jako metropolitní město je příhodná z hlediska materiálních potřeb k založení obecného učení, aby České království bohaté na stříbrné doly mělo i doly na vědy.²⁾ Fundační akt Karla IV. ze 7. dubna 1348³⁾ mluví o tom, že pražské učení má být vedle „přirozeného nadbytku životních potřeb ozdobeno množstvím moudrých mužů“ a slibuje jim „znamenité statky a těm z nich, které uzná obzvláště vhodné, udělí královské dary“.⁴⁾ Eisenašským diplomem z roku 1349 pak král zajišťuje všem členům univerzitní obce milosti a zvyklosti, které mají ostatní studia generale a potvrzuje jim zproštění zemských dávek a právní exempci.⁵⁾

První učitelé byli vesměs členy pražských řádů. Asi ještě roku 1347 začal v Praze působit mistr Mikuláš z augustiniánské — eremitské řehole, který přednášel teologii v klášteře sv. Tomáše na Malé Straně. Další profesori byli hmotně zajištěni ve svých mateřských klášterech jako např. mistr Albert, který přednášel v minoritském klášteře sv. Jakuba na Starém Městě pražském a Jan Moravec z dominikánského řádu, nebo z výnosu svých úřadů jako mistr Štěpán, kancléř pražského arcibiskupa, či mistr Walter, jenž dostal doživotně školu staroměstského kostela Panny Marie před Týnem. Je zřejmé, že v domech jmenovaných osob byly také konány první přednášky.⁶⁾ Roku 1349 založil pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic prebendu pro mistra teologie v pražském metropolitním chrámu, pro něhož získal roční plat 23½ kopy, 22 grošů a 6 denárů z rodových dědičných statků ve vsích Hřmeníně a Važicích. K takovému převodu musel získat souhlas pražské kapituly a svolení svých bratří Bohuše, litoměřického probošta, a Smila z Pardubic, jimž dal doživotně

²⁾ Naposledy kriticky vydána v MVB I, str. 495-496, č. 845. Regestována v RBM V/1, str. 50-51, č. 99 s výčtem dosavadní literatury.

³⁾ Kriticky vydána v Archivum coronae regni Bohemiae II, str. 67-69, č. 62 a regest v RBM V/1, str. 170-171, č. 340.

⁴⁾ V. Vaněček, uv. m., str. 119 razí tezi, že *bona magnifica* a *regalia donaria* představují dvě formy materiálního zabezpečení univerzity (nadace a osobní odměny).

⁵⁾ Naposledy vydán u V. Chaloupeckého, uv. m., str. 120-121, č. 3 a regestován v RBM V/2, str. 283-284, č. 571.

⁶⁾ V. V. Tomek, Děje, str. 9, 12-13 a J. Kadlec, Řeholní generální studia při Karlově univerzitě v době předhusitské. HUCP VII/2, 1966, str. 63-108. Tomkovy úvahy o vyplácení salárů pražským mistrům jako fixních platů z královské komory (asi podle analogie s krakovskou a dalšími univerzitami) se zdají být nepodložené. O jejich povaze svědčí nejlépe fakt, že většina prvních profesorů byla zajištěna ve svých klášterech nebo beneficií svých úřadů.

náhradu v arcibiskupských vsích Žerčice a Kobylnice.⁷⁾ Další osudy arcibiskupské nadace jsou vyznačeny třemi právními pořízením z let 1355 až 1356, kterými se vesnice Hřmenín a Važice spolu se dvěma dalšími dostávají zpět do vlastnictví Arnoštových bratří výměnou za ves Zlatníky a 4 lány v Hodkovicích.⁸⁾ K tomu se pravděpodobně vztahuje nedatovaná zpráva kroniky Beneše z Weitmile *Hic in eadem Pragensi ecclesia lectorem in theologia suis pecuniis instituit, pro quo emit certos redditus in villa Zlatnik prope Pragam.*⁹⁾ Z listiny datované 20. října 1352 víme, že pražská kapitula platila pro mistra teologie ještě dalších deset kop pražských grošů. Tímto dnem však Karel IV. osvobodil kapitulu od ročního platu 5 kop pražských grošů, který byl odváděn pražské univerzitě, a kapitula se vyplatila naráz padesáti kopami.¹⁰⁾

Citovaná Karlova listina souvisí s peněžní sbírkou na podporu pražské univerzity, kterou provedl arcibiskup Arnošt mezi českým duchovenstvem. Její konkrétní průběh je možno vyčíst z nedatovaného formulářového kusu Cancellariae Arnesti.¹¹⁾ Podle něho se litomyšlský biskup Jan II. (ze Středy) spolu se svou kapitulou zavázal zaplatit Arnoštovi nebo jeho pokladníkovi a výsehradském děkanovi (asi co výběřcím) 60 kop pražských grošů pro pražské oberné učení do dvou let ve čtyřech pololetních termínech po 15 kopách. Vybranou sumu 700 kop grošů použil arcibiskup na nákup prvních univerzitních statků. Deskový zápis z 1. července 1357¹²⁾ mluví o vsích Chudolazy, Zálezly, Borová a Veselá Lhota (Bor a Veselí) a poplužním dvoře v Brocně (Bročanech), které byly koupeny od rytíře Epika z Hrádku. U Borové a Veselé Lhoty se jednalo o nově vysazené vesnice se vším jejich příslušenstvím. Ze zápisu ve dvorských deskách vyplývá, že výnos ze statků byl určen výlučně pro platy univerzitním učitelům. Následujícího roku 1. března 1358 se dostalo novým univerzitním statkům osvobození Karla IV. ode všech platů. Podstatnější však bylo, že král předal jurisdikci nad vesničany k soudu krále, králově podkomořího nebo zvláštních komisařů.¹³⁾ Nedlouho poté koupil pražský arcibiskup jako univer-

⁷⁾ Listina z 5. března 1349 je uložena v Archivu Pražského hradu, fond Pražská metropolitní kapitula, sign. 3 IX 185. Náhradní regest podávají J. Eršil — J. Pražák, Archiv pražské metropolitní kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (-1419). Praha 1956, str. 70, č. 220. Neúplný přetisk u H. Jirečka, Codex juris bohemicus II/3. Praha 1889, str. 247, kde odkaz na starší Peiclovu edici.

⁸⁾ Listiny Archivu pražské metropolitní kapituly u Eršila — Pražáka, uv. m., str. 87, č. 292 a str. 88, č. 297-298.

⁹⁾ FRB IV, str. 531.

¹⁰⁾ Listina Archivu pražské metropolitní kapituly, sign. 210 IX 21. Regest u Eršila — Pražáka, uv. m., str. 77, č. 250. Částečný přetisk v CJB II/3, str. 248, kde odkaz na starší Peiclovu edici.

¹¹⁾ Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic. Ed. F. Tadra, Wien 1880, str. 277-279, č. 49.

¹²⁾ Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých I. Vyd. J. Emmler, Praha 1870, str. 424.

¹³⁾ Listina Archivu Univerzity Karlovy (dále jen AUK), sign. I/4. Vydána v Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis II/1. Pragae 1834, str. 225, č. III (dále jen MHUP). Z našeho hlediska zajímavé ustanovení přináší její sankční formule, která za porušení daného privilegia určuje pokutu 100 hřiven stříbra, z nichž polovina má připadnout královské komoře a druhá univerzitě.

zitní kancléř ves (Horní) Počernice s tvrzí, dvorem a 8 lány orné půdy a neurčenou část úroku (r. 1366 se dovídáme, že to bylo 5 kop grošů ročně) v sousední vsi Čertousy (Trčús) za 80 kop grošů od měšťana Starého Města pražského Henslina řečeného Beneš.¹⁴⁾ Koupené statky byly určeny, stejně jako v předchozím případě, na úhradu salárů pražských doktorů a mistrů.

A protože Arnošta z Pardubic neuspokojovalo ani stávající umístění přednášek, byl asi z výnosu téže sbírky koupěn od staroměstského měšťana Matěje od Věže¹⁵⁾ dům v blízkosti klášterů sv. Františka a bl. Anežky na Starém Městě za 90 kop českých grošů, na něž měl přispět valnou měrou litomyšlský biskup Jan ze Středy.¹⁶⁾ Původně byl určen pro studenty svobodných umění, ale jako jediný tehdejší dům pražského obecného učení se stal jejím přirozeným centrem a shromaždištěm.¹⁷⁾ Nevíme, kdy byl tento dům pro univerzitu ztracen, ale souvisí to asi se ziskem původního kolejního domu Karlovy koleje r. 1366.

Tím končí vývoj nemovitého univerzitního majetku v předkolejním období. O jeho povaze lze spolu s V. Vaněčkem¹⁸⁾ vyslovit domněnku, že měl charakter nadačního jmění, které bylo v rukou kancléře (nebo fundátora?) a univerzitou bylo pouze užíváno. Tento stav se podstatně změnil založením Karolina, kdy byly vsi Počernice a Čertousy převedeny do majetku nové koleje.

Správa movitého jmění se důsledně řídila strukturou jednotlivých univerzitních korporací. Správa celouniverzitního jmění ležela v rukou rektorových, je muž byli na pomoc voleni v den rektorovy volby dva výběrčí peněz (*collectores*). Jejich úlohou bylo vybírání a ukládání peněz do univerzitní pokladny (*archa, fiscus, cista universitatis*), ke které měli spolu s rektorem tři klíče. Na konci funkčního období podávali vyúčtování radě a rektorovi.¹⁹⁾ Univerzita jako celek měla vlastní příjmy z pokut z rektorského soudu, poplatky za použití rektorské a univerzitní pečeti a tax z imatrikulace studentů.

Rektorovu soudu podléhali všichni členové univerzity řádně zapsaní do matriky. Byli to nejen studenti a jejich učitelé, ale i jejich doprovod, sluhové a představitelé řemesel spojených s univerzitou. Taková široká exempce narážela na odpor především města, které univerzitu nutně pocítovalo jako cizoro-

¹⁴⁾ Cancellaria Arnesti, str. 249-251, č. 1. Tadra ji klade k r. 1357, ale toto vročení se zdá být chybné, protože Karlova exempce neuvádí Počernice ani Čertousy.

¹⁵⁾ Za upozornění stojí, že Matěj od Věže byl spoluručitelem převodu prvních vsí univerzité.

¹⁶⁾ AMP, Knihna soudní Starého Města pražského, rkp. 987, fol. 183b *Dominus Arnestus, Pragensis episcopus, emit domum et ortum prope sanctum Franciscum apud Matiam de Turri pro studentibus in artibus liberalibus...* Vydal V. V. Tomek, Základy Starého místopisu pražského I. Staré Město. Praha 1865, str. 201.

¹⁷⁾ Tuto funkci potvrzuje pozdější zpráva Tzv. Kroniky pražské univerzity... *Anno domini MCCCXLVIII Karolus imperator fundavit in Praga studium generale... Cuius lorus primo fuit in domo contigua cimiterio sancti Francisci...* FRB V, str. 567.

¹⁸⁾ V. Vaněček, uv. m., str. 122-123.

¹⁹⁾ MHUP III, str. 9.

dý právní prvek, což je zřejmé ze smlouvy, kterou r. 1374 uzavřeli rektorové obou pražských univerzit a rychtář Starého Města pražského.²⁰⁾ Při přestupcích, kterých by se dopustili členové univerzity ve městě (nošení zbraně, chůze v noci bez světla apod.), měli být zajati a předáni rektorovi k potrestání. Viník mu byl povinen zaplatit pokutu v té výši, jaká se odevzdávala městskému rychtáři. Za nedostavení se k soudu byl citovaný trestán pokutou 1 až 3 grošů, nejvyšším trestem bylo vyloučení z univerzity. Pokuty musely být složeny do deseti dnů a nikomu nebyla dána možnost jejich prominutí, jen pro chudobu.²¹⁾ Také rektorova volba byla provázena sankcemi rozličných pokut. Za křivě obvinění uchazeče o rektorský úřad se platilo 6 zlatých, volitelé museli složit pokuty od půl zlatého do jednoho zlatého za nedodržení volební lhůty a volený mistr nesměl odmítnout volbu, než pod pokutou pěti kop pražských grošů.²²⁾ V úvahu je nutné vzít také teoretický příjem z pokut za porušení privilegií daných univerzitě.²³⁾

Jistý příjem měla univerzita za použití pečeti. Za velkou pečeť připadalo do univerzitní pokladny 6 grošů a za rektorskou činil poplatek 1 groš, z čehož však třetina byla rektorova.²⁴⁾ Osvobození od univerzitních poplatků a pokut všeho druhu dostal jen *pauper*, t. j. ten, který neměl větší roční příjem než 12 zlatých. Při výši 12 až 24 zlatých ročně záleželo na tom, jak rozhodne rektor.

Neivětší příjem plynul univerzitě z imatrikulačních tax. Nově příšlý student byl zapsán do celouniverzitní matriky, vedené podle univerzitních národů. Univerzitě platil 6 grošů, z čehož třetina připadla rektorovi, a 6 haléřů univerzitnímu pedelovi.²⁵⁾ Matrika pražské univerzity z roku 1358 je dnes ztracená a tak máme možnost konfrontovat skutečnou výši imatrikulačních tax pouze s jejím zlomkem, matrikou saského národa z let 1373—1375 a 1382—1383.²⁶⁾ Údaje o taxách pro rok 1373, resp. 1374, scházejí a pro léta 1374—75 se jen sporadicky objevují zápisy o taxách, ale ne o jejich výši. Ta je známa až pro dobu 1383 až 1384, ale pohybuje se bez výjimky mezi 1 až 2 groši. Z celkového počtu 121 imatrikulovaných z karlovského období platilo taxu 16 studentů, 9 slíbilo, že zaplatí až se domohou majetku, a 3 studenti označení jako *pauperes* byli této povinnosti úplně zbaveni při 93 neurčitelných.²⁷⁾

²⁰⁾ I. Hlaváček, Jeden dokument ke vztahu university a pražských měst v druhé polovině 14. století. HUCP II/1, 1961, str. 93-95.

²¹⁾ MHUP III, str. 6-7.

²²⁾ MHUP III, str. 2-3.

²³⁾ Např. Karlovy listiny z 1. III. 1358 (AUK J/4) a z 23. VII. 1367 (AUK J/11) obsahují sankční formulí, podle níž měla polovina pokuty 100 hřiven stříbra připadnout univerzitě.

²⁴⁾ MHUP III, str. 9.

²⁵⁾ MHUP III, str. 10.

²⁶⁾ F. Doelle, Ein Fragment der verlorengegangenen Prager Universitätsmatrikel aus dem 14. Jahrhundert. Miscellanea Francesco Ehrle III, Roma 1924, str. 88-102.

²⁷⁾ Určení celkového ročního příjmu univerzity pro danou dobu se jeví pochybné pro nemožnost zjištění frekvence použití pečeti, množství uložených pokut a torzovitost pramenů pro imatrikulační taxy.

Rektorský úřad neměl pevný plat, ale byl dotován podílem na taxách a poplatcích. Rektor dostával z každé imatrikulace třetinu (teoreticky 2 groše), třetinu za použití rektorské pečeti (2½ groše) a třetinu ze všech pokut vyměřených rektorovým soudem.²⁸⁾ Naproti tomu další z volených úředníků univerzity, notář, dostával fixní plat jedné kopy pražských grošů ročně. Větší část jeho příjmů však pocházela z podílu na poplatcích spojených s výkonem jeho úřední funkce. Z listiny s rektorovou pečeti vybíral jeden groš. Vedle listin univerzity a jejích korporací, vedení úředních knih a sestavování rotulů mohl zlištiňovat právní pořízení soukromé povahy pro členy univerzity. Za takové písemnosti mu byly podrobně určeny sazby od 2 do 10 grošů. Maximální částka, kterou mohl dosáhnout za vyhotovení jedné listiny, byla 20 grošů. Jen za sepsání nálezu rektorova soudu mu nebyla vyměřena pevná sazba, ale záleželo na rektorově určení.²⁹⁾ Třetím z volených úředníků byl celouniverzitní pedel (*bidellus generalis*), rektorův sluha. O jeho platu nemáme žádných zpráv, víme pouze, že dostával speciální poplatky za imatrikulace (6 haléřů), promoce a podílel se na pokutách rektorského soudu.³⁰⁾

Fakultní finance měly podobnou strukturu jako celouniverzitní. Vzhledem k tomu, že jsou zachovány údaje jen z fakulty artistické a právnické, resp. právnické univerzity, musí se naše zkoumání omezit pouze na tyto dvě. Správou jmění nejpočetnější fakulty středověké pražské univerzity, artistické, byl pověřen její volený představitel — děkan.³¹⁾ Analogicky s rektorem nepobíral stálý plat, ale měl poloviční podíl na všech pokutách, které ukládal členům fakulty za neplnění povinností, uložených statuty.³²⁾ Při jeho volbě platilo ustanovení, že za nepřijetí úřadu nebo jeho přerušeni bez řádné příčiny byla ukládána pokuta jedné kopy grošů. Ve správě fakultního jmění mu byli nápomocní dva výběřčí (*collectores, receptores pecuniae*) a dva asesoři (*assessores ad audiendum computum*), kteří měli před volbou nových fakultních úředníků přezkontrolovat účty děkana a kolektorů. Vedle nich vystupují další čtyři úředníci, zvaní dispensátoři (*dispensatores*), volení po jednom z každého univerzitního národa, kteří povolovali spolu s děkanem soukromé lekce a dohlíželi na vydávání fakultních písemností. Hlavními typy písemností fakulty byla potvrzení o odposlouchaných přednáškách, o účasti na kvodlibetech a o dosažených gradech. Fakultní pedel pobíral plat a nadto dostával poplatky při zkouškách. Je znám případ, kdy pedel artistické fakulty bral úplatky při vyhlašování pořadí zkoušených studentů.³³⁾ Vybrané peníze byly ukládány do fakultní pokladny (*fiscus*).

²⁸⁾ M. Haasová -- Jelínková, uv. m., str. 151.

²⁹⁾ M. Haasová -- Jelínková, uv. m., str. 166-168.

³⁰⁾ V. V. Tomek, Děje, str. 76.

³¹⁾ MHUP I/1, str. 35-132 (passim).

³²⁾ Neúčast v jednání fakultní rady byla pokutována 1 až 2 kopami grošů podle závažnosti jednání, opuštění zasedání 3 groši, přerušeni přednášek 1 zlatým, změna určené sazby za přednášky 1 zlatým a za čtení o svátcích byla pokuta ½ zlatého.

³³⁾ MHUP I/1, str. 44.

Největší peněžní příjmy měla artistická fakulta ze zkoušek. Pro bakalářský grad bylo nutné předložit písemné potvrzení o odposlouchaných přednáškách a o zaplacení poplatku za přednášky. Připuštění ke zkoušce bylo provázeno poplatkem zvaným *bursa* ve výši 20 grošů, který se platil fakultě do patnácti dnů po vykonané zkoušce.³⁴⁾ Jeho prominutí bylo povoleno jen chudým studentům, kteří neměli roční příjem vyšší než 3 kopy grošů neboli 12 zlatých, a ti měli ustálenou formou slíbit, že zaplatí, až se vzmohou. Při promoci byly dávány poplatky promotorům³⁵⁾ a promovaný se musel vykázat signetem, t. j. potvrzením děkana, že zaplatil řádně bursu. Získání mistrovského gradu bylo podmíněno podobnými poplatky. Bakalář přísahal, že zaplatil mistrům požadovanou bursu. *Licentia docendi* byla spojena s poplatkem 38 grošů, který licenciát platil do patnácti dnů fakultě. Na jeho pozdější zaplacení musel přísahat nemajetný mistr stejným způsobem jako bakalář.³⁶⁾ Nejpodstatnějším příjmem mistrů — regentů byl jistě plat z přednášek — *pastus*. Artistická fakulta od roku 1368 určila přesné taxy za čtení jednotlivých knih, které se řídily hlavně délkou doby čtení. U většiny knih byl *pastus* stanoven tak, že za jeden měsíc čtení platil každý posluchač 1 groš. Nejlépe placenými knihami byly Aristotelova *Metafysika* (8 grošů za 6 měsíců), *De coelo* (5 grošů za 4 měsíce), *De sensu et sensato* (2 groše za 1 měsíc). Méně než jeden groš za měsíc se platilo např. za *Vetus ars* (3 groše za 4 měsíce) nebo spis Petra Hispana *Summulae logicae* (2 groše za 3 měsíce).³⁷⁾ Vybírat *pastus* bylo povoleno jen od studenta, který poslouchal nejméně tři čtení jedné knihy a vůbec jej nemusel platit ten, který měl roční příjem menší než 12 zlatých. Mistr — regent se rovněž podílel z titulu examinátora na bursách a promočních poplatcích.³⁸⁾ Pravidelné disputace byly spojeny spíše s pokutami než s příjmem účastníků. Neúčast mistrů — regentů, bakalářů a licenciátů na řádných disputacích předepsaných statuty byla pokutována 8 groši. Výjimkou byly soukromé disputace (*exercitia*), za které byl vybírán stejný *pastus* jako za přednášky. Výroční kvodlibet (*disputatio de quolibet*) byl provázen obzvláště přísnými pokutami. Zvolený kvodlibetář musel svůj úkol přijmout pod pokutou 4 zlatých. Pokud by nezaplatil do šesti dnů, byla pokuta zvýšena o 2 zlaté a opětovné nezaplacení bylo trestáno vyloučením z fakulty.³⁹⁾ Odměnou mu byl fakultou zakoupený biret, pár rukavic a bot, což mělo mít hodnotu ne menší než půl kopy grošů.⁴⁰⁾

³⁴⁾ Stejnou sumu platil fakultě bakalář cizí univerzity, který žádal o přijetí v Praze.

³⁵⁾ F. Kavka, Mistři — regenti na artistické fakultě pražské univerzity v letech 1367-1420. Statistická studie. Z českých dějin, Praha 1966, str. 79.

³⁶⁾ Rovněž mistr příslý z jiné univerzity platil 38 grošů jako pražský mistr.

³⁷⁾ MHUP I/2, str. 76-77. F. Kavka, Organizace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské. HUCP VIII/1, 1967, str. 9-10 (tabulka).

³⁸⁾ F. Kavka, Mistři — regenti, str. 79.

³⁹⁾ J. Kejř, Kvodlibetní disputace na pražské universitě. Praha 1971, str. 26-28.

⁴⁰⁾ Se změnou statutárního usnesení o kvodlibetech roku 1391 se změnila pokuta za nepřijetí funkce na 2 kopy grošů a fakulta přidávala kvodlibetáři ještě 2 kopy grošů k věcným darům.

Podobná situace byla na právnické fakultě s tím specifickým, že juristé se roku 1372 se souhlasem Karla IV. osamostatnili a vytvořili druhou pražskou univerzitu. Protože statuta juristické univerzity nejsou zachována, nevíme nic bližšího o náplni funkce rektora. Zřejmě se podstatně nelišila ani ve správních záležitostech od práv a povinností rektora třífakultní univerzity. Spadala tedy do jeho kompetence i správa jmění.⁴¹⁾ Jaký měl rektor příjem z pokut a jaké byly taxy a poplatky na právnické univerzitě vůbec, o tom nemáme žádných zpráv. Naproti tomu můžeme velice podrobně sledovat vývoj juristických imatrikulačních tax a poplatků za dosažené grady z matriky právnické univerzity, vedené v letech 1372 až 1418.

Imatrikulace se na právnické univerzitě prováděly podle národů. Předepsaný poplatek majetného byl 14 grošů, 10 grošů přidával šlechtic, který chtěl zaujmout místo v přední lavici (*scamna nobilium*). Imatrikulační taxa mohla být samozřejmě prominuta tomu, kdo neměl 12 zlatých ročně, nebo bylo rozhodnuto, kolik zaplatí student, který pobírá ročně mezi 12 až 24 zlatými. Detailním studiem matriky zjistíme, že plnou taxu platil jen malý počet studentů. Např. z českého národa bylo v letech 1372 až 1378 imatrikulováno 150 studentů a pouze 19 z nich zaplatilo 14 či více grošů (12,7 %). Daleko hojnější jsou doklady o menší výši taxy (nejčtenější částka je 7 grošů), nejmenší zaznamenaná taxa za imatrikulaci byla 2 groše.⁴²⁾ U některých nemajetných byla taxa úplně prominuta, jiní slibovali pedelovi jako výběrčímu, že zaplatí později.⁴³⁾ Taxa mohla být také prominuta významným osobám jako např. císařovu protonotáři či proboštovi od sv. Jiří na Starém Městě pražském.⁴⁴⁾

Za získání doktorského nebo bakalářského gradu na pražské juristické univerzitě se vybírala jedna kopa grošů. Prominutí kvůli chudobě zde prakticky nepřicházelo v úvahu, alespoň jsem v daném období nenalezl žádný přímý doklad. Spíše není v matrice vůbec nic poznamenáno o zaplacení poplatku nebo je prominuta polovina částky. Pozdější zápisy sice uvádějí některé výjimky (např. Jan z Pomuku *nihil dedit ex dispensatione*),⁴⁵⁾ jako příslibení pozdějšího zaplacení,⁴⁶⁾ prominutí zaplacení bez udání důvodů se souhlasem rektorových konsiliářů⁴⁷⁾ nebo přímo zaplacení celé taxy univerzitou.⁴⁸⁾ Často se později setkáváme s údaji o zaplacení 6 grošů *pro sigillo*⁴⁹⁾ či *pro litera testimo-*

⁴¹⁾ M. Haasová—Jelínková, uv. m., str. 157. MHUP II/1, str. 25 uvádí, že byly tři klíče k fakultní pokladně, byli tedy asi dva výběrčí (kolektoři).

⁴²⁾ Naskytá se otázka, zda původní imatrikulační taxa nebyla 7 grošů, stejně jako na třífakultní univerzitě. Změna nastala pravděpodobně v r. 1375 u imatrikulací, které prováděl vicerektor Egloff Hornbek.

⁴³⁾ MHUP II/1, str. 30, 31.

⁴⁴⁾ MHUP II/1, str. 31, 32.

⁴⁵⁾ MHUP II/1, str. 3.

⁴⁶⁾ MHUP II/1, str. 4.

⁴⁷⁾ MHUP II/1, str. 2.

⁴⁸⁾ MHUP II/1, str. 14.

⁴⁹⁾ MHUP II/1, např. str. 6, 16.

niali.⁵⁰⁾ Jedná se o poplatek za vyhotovení doktorského nebo bakalářského diplomu. Cizí doktoři a bakaláři byli v Praze přijímáni za stejnou taxu jako domácí. Víme však o jednom případě, kdy vídeňský bakalář nemusel pro chudobu zaplatit ani groš.⁵¹⁾ Jaké byly příjmy učících juristů ze zkouškové a přednáškové činnosti nelze určit pro nedostatek zpráv.

Pražské univerzitní národy v počátcích univerzity asi žádným majetkem ne-disponovaly.⁵²⁾ Imatrikulace se sice prováděly podle univerzitních národů, ale poplatky byly předávány univerzitě (6 grošů) a pedelovi (6 haléřů).⁵³⁾ Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda se národy nějakým způsobem nepodílely na imatrikulační taxě. I kdyby tomu tak bylo, univerzitní a fakultní statuta i právnická matrika o tom mlčí.

Specifickým typem materiálního zabezpečení členů univerzity byly rotuly. *Rotulus*, jako písemnost obsahující žádost k papeži o udělení nebo příslibení církevního benefícia, spočíval na *ius rotuli*, které nejdříve využíval panovník k přímluvě za univerzitní příslušníky, především doktory, mistry a bakaláře. Rotulám předcházely Karlovy žádosti o promoci pražských profesorů a o udělení obročí a milostí.⁵⁴⁾ První známý rotulus pro pražské obecné učení pochází z roku 1362.⁵⁵⁾ Petentem byl Karel IV. a rotulus obsahoval žádosti o udělení kanovníckých míst s prebendami pro šest mistrů artistické fakulty, z nichž jeden byl studentem teologie. A rovněž v Karlových rotulech suplik neurčených speciálně univerzitě se objevují jména pražských studentů.⁵⁶⁾ S podobnými suplikami mj. pro členy pražské univerzity se obraceli na papeže i jiní světští a církevní žadatelé.⁵⁷⁾ Ještě předtím než pražská univerzita sama použila *ius rotuli*, je

⁵⁰⁾ MHUP II/1, např. str. 21.

⁵¹⁾ MHUP II/1, str. 15.

⁵²⁾ O univerzitních národech v Praze hlavně V. Chaloupecký, uv. m., str. 61-68 a P. Kibre, *The Nations in the Medieval Universities*. Cambridge (Mass.) 1948, str. 167-173. Materiální zajištění univerzitních národů se změnilo na přelomu 14. a 15. století založením Litevské koleje a koleje Národa českého, po nichž následovaly další dary a fundace, především pro český národ.

⁵³⁾ MHUP III, str. 10-11.

⁵⁴⁾ Např. suplika Karla IV. z 30. VIII. 1348 k papeži Klimentovi VI. pro Jana Moravce. Vydána v MVB I, str. 570-571, č. 1014. Tuto formu podpory významných univerzitních členů udržoval Karel IV. i později, jak svědčí žádost o kanonikát pro m. H. Tottinga z Oty (MVB III, str. 423-434, č. 703).

⁵⁵⁾ Pozornost mu věnoval H. Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Berlin 1885, str. 591-595, kde však chybné datum k r. 1355. Datace byla upřesněna M. Boháčkem, uv. m., str. 13, pozn. 26 podle MVB III, str. 38-39, č. 49. Vyřízení rotulu Urbanem V. z 28. XII. 1362 vydáno v MVB III, str. 39-40, č. 50-52. Tu je na místě upozornit na omezenou možnost komplexního rozboru pražských rotulů, což názorně ukazuje příklad rotulu Karlových suplik, který byl vyřízen papežskou kuríí 20. VI. 1365 (MVB III, str. 353-355, č. 585 a tamtéž, str. 355, č. 586). Vatikánská Monumenta uvádějí pouze členy univerzity, kteří měli jistý vztah k českým zemím (původ, obročí apod.). Tím ovšem uniká značné procento těch, kteří v Praze sice studovali nebo působili jako profesori, ale nepocházeli z českých zemí.

⁵⁶⁾ Např. rotulus z 3. VI. 1365 (MVB III, str. 293-305, č. 518) uvádí tři studenty artistické fakulty a dva studenty práv.

⁵⁷⁾ Rotulus graduovaných mohučské diecése (MVB III, str. 49-50, č. 67), suplika slezského knížete (MVB III, str. 105-107, č. 155) nebo suplika pražského scholastika (MVB III, str. 163-164, č. 259).

možné objevit doklad jakési přechodné fáze, když rektor pražské univerzity, student právnické fakulty, žádá roku 1366 pro sebe kanonikát s prebendou.⁵⁸⁾ První univerzitní rotulus byl vyslán z Prahy papeži roku 1371.⁵⁹⁾ Forma pražských rotulů není známa.⁶⁰⁾ Ze statut pražské univerzity a ze známého příkladu heidelberského rotulu lze rekonstruovat jejich podobu. Víme, že sestavováním a napsáním rotulů byl pověřován univerzitní notář. Pořadí osob žádajících rotulem o udělení nebo provisi církevního obročí bylo v Praze dáno statutem, přijatým 28. března 1392 za rektorátu m. Jindřicha z Ribenice. Jejich řada začíná rektorem, mistry teologické, právnické, lékařské fakulty a děkanem artistické fakulty a končí bakaláři a studenty jednotlivých fakult.⁶¹⁾ Vnější podoba rotulu byla asi podobná jako v Heidelbergu, tedy dlouhá svinutá role pergamenu ve formě notářského instrumentu.⁶²⁾

Jiným druhem nepřímé materiální podpory univerzity byly dary knih.⁶³⁾ Nezbytné knihy k výuce si přinesli první profesori s sebou a protože se jednalo vesměs o řeholníky, byly to knihovny pražských řádů, které v prvních letech znovovaly knižní potřebu pražského obecného učení. Jistý knižní dar věnoval univerzitě při vzniku Karlovy koleje její zakladatel, čímž byl dán základ budoucí kolejní knihovny.⁶⁴⁾ Největší dar však vznikl tak, že roku 1370 získal Karel IV. z knihovny zemřelého děkana vyšehradské kapituly Viléma z Lestkova soubor 114 knih, které koupil za 100 hřiven stříbra. Vilém z Lestkova sbíral teologické, právnické a filozofické rukopisy, především v cizině (Avignonu).⁶⁵⁾ Původní obsah knihovny fondu Karolina je sepsán v podrobném seznamu kolejní knihovny, vedeném od sedmdesátých let 14. století.⁶⁶⁾ Vedle toho univerzita získala některé knižní dary před založením Karlovy koleje. Pozdější Kampanova zpráva mluví o rukopisu *Historiae Hierosolomynitanae* Jakuba z Viterbia, který daroval kanovník pražského kostela Mikuláš z Kroměříže předem 1364.⁶⁷⁾ Celkový

⁵⁸⁾ MVB III, str. 432, č. 700 z 26. V. 1366 a vyřízení vydané tamtéž, str. 432, č. 701.

⁵⁹⁾ MVB IV/1, str. 17-18, č. 24 a následující čísla 27-31, 33-34, 36-41, 44-49, 53-71, 73, 76-90 s výslovným poznamenáním, že se tak děje na základě univerzitního rotulu.

⁶⁰⁾ Tu není možno poznat ani z papežského mandátu o vyřízení rotulu pražské univerzity z 16. III. 1373 (MVB IV/2, str. 369-370, č. 649).

⁶¹⁾ MHUP III, str. 18-19. Statut má název *De concordia facultatum in universitate*. O stavu před r. 1392 lze říci, že „hodnostní“ pořadí osob v rotulech a jiných univerzitních aktech vyvolávalo určité problémy, ale je možné předpokládat, že bylo zachovááno zhruba stejně jako před tímto rokem. Pozoruhodná je výše pokuty za porušení statutu, která činila 2 000 florénů.

⁶²⁾ G. Ritter, *Die Heidelberger Universität. Das Mittelalter (1386 bis 1508)*. Heidelberg 1936, str. 75-76. Rotulus byl dlouhý více jak sedm metrů a obsahoval supliky pro čtyřicet pět žadatelů.

⁶³⁾ K problematice prvotních knižních fondů univerzity nejnověji I. Hlaváček, *Z knižní kultury doby Karla IV. a Václava IV.* HUCP XVIII/1, 1978, str. 7-80, zvláště část 2. K počátkům knihovny koleje Karlovy.

⁶⁴⁾ Beneš z Weitmile, FRB IV., str. 518.

⁶⁵⁾ Beneš z Weitmile, FRB IV., str. 541.

⁶⁶⁾ I. Hlaváček, *uv. m.*, str. 37-44.

⁶⁷⁾ Mistr Jan Kampanus, *Mecenáši Karlovy university*. Vyd. K. Hrdlička, str. 10 *Nicolaus de Cremisrio, fundatoris archigrammateus, suo aere Accademiae grandem librum comparavit*.

počet knih, které Karolinum získalo mezi svým založením a Karlovou donací knihovny Viléma z Lestkova, je nyní odhadován na 57 rukopisů, z čehož král věnoval asi 35 svazků.⁶⁸⁾ Z doby pozdější je znám inventář knihovny koleje Věch svatých, v němž je z Karlova období jediný přímo datovaný traktát (1363), což by nasvědčovalo tomu, že kolej měla vlastní bibliotéku ještě před přenesením sídla koleje na Staré Město pražské.⁶⁹⁾ Mistři — kanovníci mohli jistě využívat i knih kapituly Věch svatých na Pražském hradě. Nápadná je v této věci absence univerzitního kancléře Arnošta z Pardubic, který jinak patří mezi největší podpůrce pražského učení a je donátorem knih pro značný počet církevních institucí. I. Hlaváček se domnívá, že je to dáno tím, že v době Arnoštova apiskopátu ještě neexistovaly institucionální předpoklady pro vznik velkých knihoven (koleje). Nadto Arnošt z Pardubic byl školením právník, který vlastně tyto formy shromažďování knih na juristických univerzitách nepoznal, protože zvláště italské univerzity si je opatřovaly v opisovačských dílnách stacionářů.⁷⁰⁾ Je proto pochopitelné, že v Praze pocházely knihy z darů, z majetku univerzitních mistrů nebo vznikaly diktováním při výuce.

II. KOLEJNÍ OBDOBÍ

Původní místa přednášek se nacházela zřejmě v bytech profesorů a pražských klášterech. Příbytky studentů se nazývaly bursy podle poplatku, který zde platili za byt a stravu. Tento typ studentského domu představuje bursa u sv. Františka z r. 1359, která byla koupena a zřízena pro studenty svobodných umění. Její existence končí asi vznikem Karlovy koleje, čemuž by nasvědčovalo kauzální řazení sídel univerzity v tzv. *Chronicon universitatis* (bursa u sv. Františka — dům žida Lazara — Rotlevův dům). Počet burs není pro pražskou univerzitu Karlovy doby v úplnosti znám. Jeden *conventus sociorum scolae in Praga* byl na Starém Městě poblíž kostela sv. Benedikta s určením pro chudé studenty.⁷¹⁾ První dobře známá fundace studentského kolejního domu pochází z roku 1379. Vytvořil ji student pražské univerzity Vincenc Nýdek ze Zhořelce, který v testamentu ze 7. srpna 1379 odkázal univerzitě 8 hřiven na zakoupení domu pro chudé studenty. Podle toho se dostalo nové koleji, umístěné u kostela sv. Valentina na Starém Městě, názvu *Collegium pauperum*.⁷²⁾ Ze znění statutu z roku 1385 je možno usuzovat, že v Karlově době ne všichni studenti byli povinni bydlet v bursách u svých učitelů. Tehdy bylo nařízeno, že

⁶⁸⁾ I. Hlaváček, *uv. m.*, str. 45.

⁶⁹⁾ K. Hilbert — K. Chytil, *Dům Andělské koleje na Starém Městě* (č. p. 16 n.-I. „U staré koleje“). Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hl. města Prahy V, 1913, str. 80.

⁷⁰⁾ I. Hlaváček, *uv. m.*, str. 22.

⁷¹⁾ V. V. Tomek, *Děje*, str. 54 podle nedatované formulářové listiny v StOA Třeboň, rkp C 1, fol. 75.

⁷²⁾ AUK, listina I/15. Vydána v MHUP II/1, str. 256-260, č. XII.

student, který chtěl bydlet „privatim“, musel mít zvláštní rektorovo povolení a početně se upravovaly i další podmínky pro přijímání nových studentů a přestupování do jiných burs.⁷³⁾

Karel IV. přišel s novou myšlenkou na podporu univerzitních mistrů. Založil roku 1366 kolej pro dvanáct mistrů artistické fakulty, z nichž dva měli být schopni přednášet teologii.⁷⁴⁾ Kolej, která dostala jméno podle svého zakladatele, byl dán majetkem dům patřící kdysi židu Lazarovi v židovské čtvrti Starého Města pražského. O jeho poloze nelze povědět nic bližšího, ale ležel asi v dnešní Široké ulici. Je možné, že domů bylo více, jak by nasvědčoval kronikářův výrok *donavit scolaribus domos Iudaeorum et instituit eisdem collegium magistrorum*.⁷⁵⁾ Tomu by odpovídaly i momentální důvody vzniku samostatné právnické univerzity v Praze, kterými byl spor o dům mistra Jana Dršky. Dům, patřící zemřelému pedelovi univerzity Ekarovi řečenému Sapientia, daroval Karel IV. Karlově koleji, přestože si na něj dělala nárok také právnická fakulta. Dům nemusel být v majetku koleje přímo od jejího vzniku, ale mohl být získán později, jistě však před rokem 1372.⁷⁶⁾

Koleji byly věnovány venkovské statky Počernice a 5 kop ročního úroku v Čertousích poblíž Počernic, koupené okolo r. 1358 ze sbírky českého duchovenstva, a dále Drahečice, Holonohy, Nenačovice a Uněbuz. Tyto vesnice byly získány pravděpodobně od jejich posledního známého držitele z let 1357—1360, staroměstského měšťana Jordana Rechcera.⁷⁷⁾ Karel IV. vydal kolegiátům další listinu, kterou ustanovil, aby na uprázdněná kanovnická místa královské kaple Věch svatých na Pražském hradě byl volen vždy nejstarší člen Karlovy koleje. Nadto dostala kapitula dům na Malé Straně u kostela sv. Mikuláše, čímž byl položen základ k druhé nejstarší mistrovské koleji pražské univerzity — koleji Věch svatých neboli Andělské.⁷⁸⁾ Ke jmenovaným vesnicím přibyl ještě za života zakladatelova výnos z části vsi Psáře pod Vyšehradem, který však byl intabulován až roku 1403.⁷⁹⁾ Všechny karolinské statky (s výjimkou Psářů) byly rok po založení koleje osvobozeny králem od jakýchkoliv platů s výjimkou královské berně a byla jim udělena soudní imunita s výjimkou soudu českého krále. Karolinští mistři postupně rozšiřovali svůj majetek. Roku 1372 koupili za 10 kop pražských grošů od kláštera sv. Maří Magdaleny na Sta-

rém Městě pražském 1 kopu grošů ročního úroku ve vsi Počernicích, který klášter měl od pražské měšťanky Markéty Tillmanovy.⁸⁰⁾ Analogicky vykoupili roku 1382 od břevnovského kláštera roční úrok 1 kopy grošů v Drahečicích, který byl přenesen na statek jistého Franka v Nenačovicích nebo ve Tmáni.⁸¹⁾ Že však držba vesnic nebyla bez komplikací, ukazuje případ Čertous, kterou chtěl pro sebe získat pražský měšťan Václav Negil. Kolej požádala arcibiskupa jako kancléře univerzity, aby ji ponechal v držení vsi. Arcibiskup přenesl žádost na panovníka, který mu nařídil, aby přezkoumal zápisy v zemských deskách a spor rozhodl.⁸²⁾ Výsledek byl určitě příznivý pro kolej, protože Čertousy zůstaly i v pozdějších letech v jejím majetku.

Úrok od kolejních poddaných, vybíraný ve dvou obvyklých pololetních termínech, představoval v předhusitské době celkem 217 kop 59 grošů ročního příjmu.⁸³⁾ Jednotlivé univerzitní vesnice se na něm podílely takto:

Počernice	94 kop 12 grošů	Čertousy	6 kop 30 grošů ⁸⁴⁾
Drahečice	82 kop 27 grošů	Uněbuz	6 kop
Nenačovice	25 kop 20 grošů	Holonohy	3 kopy 30 grošů.

Roční příjem z úroků připadající na jednoho mistra Karlovy koleje by činil 18 kop 13 grošů a 26 denárů. To je číslo pouze teoretické, protože z úroků bylo hrazeno vybavení koleje a výpočet se snižoval o plat pro kuchařku a dveřníka jako stálé kolejní síly. Opravy a údržby kolejního domu se platily z kolejní pokladny. Nadto se jeví jako anachronistická představa, že vypočítaná suma byla kolegiátům vyplácena přímo a vcelku. Z kolejní pokladny se hradily také cesty do Počernic při vybírání úroků. Ostatní vesnice vysílaly výběrčího do Prahy na vlastní útraty. Rovněž na náklad toho, z jehož podnětu vzešlo soudní řízení mimo řádné termíny o sv. Havlu a sv. Jiří, vykonával probošt cestu do vsi.

Do společné pokladny (*fiscus*) se ukládaly poplatky za přijetí nového kolegiáta, které představovaly v pozdější době 2 kopy grošů. Pokud by nový mistr nemohl pro chudobu zaplatit do půl roku, musel žádat o odklad. Ve fisku se shromažďovaly též pokuty, které ukládal probošt podle statut. Například, když zvolený probošt nepřevzal úřad bez udání důvodů, byl nucen složit 2 kopy praž-

⁷³⁾ MHUP III, str. 12-13 (*De conductura bursarum*).

⁷⁴⁾ Listina z 30. VII. 1366 (AUK 1/7) vydána v MHUP II/1, str. 231-235, č. V.

⁷⁵⁾ Beneš z Wcítmile, FRB IV., str. 518.

⁷⁶⁾ Spor měl dohru ještě r. 1378, když Ekarův syn Václav veřejně prohlašuje notářským instrumentem, že nemá další nároky vůči Karlově koleji. V. J. Nováček, Několik listin týkajících se koleje Karlovy z let 1367—1424. VKČSN 1895, Praha 1896. XII, str. 14, č. 6.

⁷⁷⁾ AMP, Kniha soudní Starého Města, rkp 987, fol. 176a. Vydal J. Teige, Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy A — K. Archiv český XXVI, Praha 1911, str. 160.

⁷⁸⁾ K tomu v pasáži o koleji Věch svatých.

⁷⁹⁾ V. V. Tomek, Děje, str. 49 a 132. Druhá část vsi patřila vyšehradské kapitule. Soudní akta konsistoře pražské I. Vyd. F. Tadra, Praha 1893, str. 83.

⁸⁰⁾ Listina z 16. II. 1392 v SÚA Praha, ARP — perg., inv. č. 35. Vydána V. J. Nováčkem, uv. m., str. 11-12, č. 3. V. V. Tomek, Dějepis města Prahy III. Praha 1875, str. 138, pozn. 56.

⁸¹⁾ Listina z 12. VIII. 1382 v SÚA Praha, ARP — perg., inv. č. 40. Vydána V. J. Nováčkem, uv. m., str. 17-18, č. 8.

⁸²⁾ Listiny z 10. I. 1376 a 16. I. 1376 vydal V. J. Nováček, uv. m., str. 12, č. 4 a str. 13-14, č. 5.

⁸³⁾ Nepočítáme-li Psáře, ve kterých se vybíralo 13 kop 33 grošů a 4 denáry. Celkově by výnos činil 231 kop 32 grošů a 4 denáry. B. Balbín, Bohemia docta I. Ed. R. Ungar, Pragae 1776, str. 55-56.

⁸⁴⁾ Údaj nekorresponduje s výší úroku 5 kop uvedenou v zakládací listině Karlovy koleje.

ských grošů a opakovaně tolikrát, kolikrát znovu odmítl. Pokuta jednoho denárů byla ukládná kolegiátům, kteří nedbali opatření proti požárům. Vedení kolejní samosprávy bylo v rukou probošta. Patřila k ní i správa kolejního jmění, které se ukládalo do pokladny, k níž byly tři klíče. První měl probošt; a druhé dva opatrovali proboštovi pomocníci z řad kolegiátů — *aeditui*. Statuta dovozovala proboštovi brát si za vykonávání svého úřadu 2 kopy grošů, což však musel uvést v závěrečném vyúčtování proboštského úřadu. Kolegiáti měli právo žádat vyúčtování po polovici roku (ke sv. Jiří), pokud by se jim zdálo, že kolejní počty nesouhlasí. Když zůstal roční přebytek, bylo ho možno uložit v kolejní pokladně nebo rozdělit mezi mistry. V opačném případě museli kolegiáti uhradit rozdíl proboštovi ze svého. V koleji žili mistři odděleně každý ve svém pokoji. S nimi zde pobývali studenti (*bursarii*), kteří byli jejich sluhové. Když nebyly všechny pokoje obsazené, mohly být pronajímány za roční nájem. Správu kolejních vsí prováděl probošt nebo jeden určený kolegiát, jak se zdá podle zprávy z počátku 15. století. Jeho titul zněl *gubernator bonorum temporalium magistrorum collegii imperatoris Karoli*.⁸⁵⁾ Co bylo náplní jeho funkce a nakolik nahrazoval probošta, není možno pro naprostý nedostatek zpráv povědět.⁸⁶⁾

Bylo již řečeno, že Karel IV. přidal k zakládací listině Karolina zároveň druhou o vztahu kolegiátů ke královské kapli Věch svatých na Pražském hradě.⁸⁷⁾ Presentační právo patřilo od vzniku kapituly Karlu IV., který ji založil r. 1342 ještě jako moravský markrabě.⁸⁸⁾ Kapitula se skládala z děkana, probošta, jedenácti kanovníků a deseti kněží. Od roku 1366 byl děkan sice volen kapitulou a probošt prezentován českým králem, ale děkan měl při převzetí úřadu přísahat, že nebude investovat nikoho, koho by neprezentoval český král. Mistrům — kolegiátům bylo usnadněno vykonávání bohoslužeb, aby se mohli více věnovat výuce a studiu. Nedílnou součástí citované listiny tvořilo darování domu na Malé Straně poblíž kostela sv. Mikuláše, který kdysi patřil kanovníkovi a arcibiskupovu kancléři Bohutovi. V. V. Tomek začal diskusi o to, zda sídlo koleje bylo na Malé Straně či na Starém Městě.⁸⁹⁾ Faktem je, že oba domy stály naproti faře kostelů sv. Mikuláše, takže z polohy není možno problém rozřešit. Proti Tomkově hypotéze však stojí několik důvodů. Je nanejvýš pravděpodobné, že staroměstský dům čp. 16/I v dnešní ulici Platnéřské a U radnice byl ještě v letech 1376 až 1380 majetkem olomouckého biskupa Jana ze Stře-

⁸⁵⁾ S tímto titulem vystupuje v letech 1424 až 1429 bakalář svobodných umění Martin z Libče alias z Kobra. Viz listina z 30. prosince 1429 v AUK II/47.

⁸⁶⁾ Podle statut Karlovy koleje vydaných A. Voigtem, *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae* II. Pragae 1793, str. 71-222 z rukopisu začátku 16. století UK Praha, sign. XIV A 4. Podobný rukopis 16. století je uložen v AUK, sbírka listin I/6.

⁸⁷⁾ Listina z 20. VII. 1366 [AUK I/8] vydána MHUP II/1, str. 236—240, č. VI.

⁸⁸⁾ Samotná kaple vznikla r. 1263.

⁸⁹⁾ V. V. Tomek, *Děje*, str. 50 se domníval, že by se v textu listiny mělo správně číst *in Maiori civitate Pragensi* namísto tam stojícího *in Minori civitate Pragensi*.

dy.⁹⁰⁾ Na Staré Město přesídlila kolej asi roku 1381.⁹¹⁾ Ještě na přelomu 13. a 17. století, když přestal být znám vztah ke kapitule (kolej je nazývána Andělská), existuje přeci jen povědomí, že původní kolejní dům ležel na Malé Straně.

Poměr Karlovy koleje ke kapitule Věch svatých byl potvrzen papežem Urbanem V. r. 1366.⁹²⁾ Karel IV. upevnil postavení kolegiátů tím, že r. 1367 ustanovil, aby v nepřítomnosti českého krále presentoval kanovníky zemský správce.⁹³⁾ Kapitula měla od svého počátku poměrně značný majetek ve venkovských vsích. Mnoho konkrétních zpráv o něm nemáme, protože v husitské době byl většinou sekularisován nebo částečně zastaven císařem Zikmundem.⁹⁴⁾ V Karlově době je bezpečně doložena ves Tvršice u Žatce, v níž děkan, probošt a celá kapitula vysadili emfyteutickým právem 5 lánů.⁹⁵⁾ Podle popisu předhusitského rejstříku, který vešel do kolejních knih 16./17. století, by seznam původních kolejních vsí vypadal následovně: Hodkovice, Helešov, Všestudy u Velvar, Miletice u Velvar, Tvršice u Žatce, Mašnice u Poděbrad, Chrastonosy u Mladé Boleslavi, Chudolazy u Mělníka, Srbín u Tábora, Dobřany u Kouřimi a Vladislavice u Kostelce.⁹⁶⁾ Správu statků měl na starosti probošt kapituly, který se asi staral i o kolejní hospodářství. O správě koleje v předhusitské době není nic konkrétního známo. Řídila se buď vlastními statuty nebo statuty Karlovy koleje, jak lze usuzovat ze zpráv 15. až počátku 17. století. Rozhodně nelze určit, které vsi byly dány přímo koleji s výjimkou Hodkovic, o kterých uvedený rejstřík říká *Hodkowicz villa magistrorum collegii Omnium sanctorum*, ani jak byly vypláceny kolegiátní prebendy.

Po osamostatnění právnické univerzity daroval Karel IV. juristům dům poblíž kostela sv. Jakuba na Starém Městě.⁹⁷⁾ Koupil ho na žádost tehdejšího

⁹⁰⁾ Je to známo z nedatovaného formulářového kusu, ale datace je určena léty biskupova episkopátu a rokem úmrtí. *Summa cancellariae Caroli IV.* Ed. F. Tadra, Praha 1895, str. 206-207, č. CCCLVIII.

⁹¹⁾ Listina z 26. X. 1381 má datační formuli *in domo habitacionis honorabilium virorum dominorum magistrorum de collegio Omnium sanctorum, que sita est in parochia s. Nicolai Maioris civitatis Pragensis*. Vydána F. Tadrrou, Příspěvky k dějinám university pražské ve čtrnáctém století. VKČSN 1890, Praha 1891, str. 286—287.

⁹²⁾ Listina z 15. XII. 1366 [AUK I/8] vydána v MHUP II/1, str. 243—247, č. VIII a nejnověji v MVB III, str. 502-506, č. 804.

⁹³⁾ Listina z 23. VII. 1367 [AUK I/12] vydána v MHUP II/1, str. 250—252, č. X.

⁹⁴⁾ O zástavách E. Šaňková, *uv. m.*, str. 38. Po husitství zůstaly koleji jen Tvršice a tento stav se nezměnil ani přes snahu kolegiátů vykoupit ztracené statky se souhlasem krále Vladislava. Listina z 29. I. 1501 [AUK I/89] byla vydána J. Teigem, *Základy starého místopisu pražského*. Staré Město pražské II. Praha 1915, str. 183-184.

⁹⁵⁾ J. Teige, *uv. m.*, str. 182, č. 2.

⁹⁶⁾ K. Hilbert — K. Chytil, *uv. m.*, str. 87. Vladislavice získala kapitula r. 1377. V. V. Tomek, *Děje města Prahy III*, str. 76 uvádí jen část statků, nadto pak vsi, které patřily přímo proboštovi a děkanovi kapituly.

⁹⁷⁾ Jedinou informací o založení koleje poskytuje právnická matrika *Karolus IV. ... quandam domum sitam in media civitate Pragensi apud ecclesiam s. Jacobi in angulo iuxta domum Francisci Nuemburgeri, civis Pragensis, pro centum et quinquaginta sexagenis Pragensis a Pesselino, camerlingho suo, comparavit et universitati juristarum devit et assignavit...* (MHUP II, str. 25).

právníckého rektora Jana a doktora Viléma z Hamburku za 150 kop pražských grošů od královského komorníka Pešlína, v jehož majetku byla přinejmenším od r. 1364.⁹⁸⁾ Roku 1373 byl již do koleje uveden doktor Vilém z Hamburku. V nové koleji bylo sídlo rektora právnícké univerzity a byly zde konány promoce juristů. Za rektorátu Jana Slepekova (1378) byl kolejní dům vymalován a opatřen kamennou dlažbou. V první polovině osmdesátých let 14. století byl ve dvoře původního domu přistavěn nový dům s místností pro univerzitní shromáždění (*commune auditorium universitatis*).⁹⁹⁾ O charakteru koleje, zda byla určena pro doktory nebo studenty, lze těžko usuzovat. Protože studenty juristické univerzity byly osoby vesměs dobře hmotně zaopatřené, je rovněž nejasné, jestli se na právníky vztahoval statut tří fakultní univerzity o bursách z roku 1385.

Také lékařská fakulta získala, možná ještě za života Karlova, dům v nynější Kaprově ulici čp. 43 na Starém Městě. Roku 1360 jej koupil Boček z Kunštátu od císařova lékaře Fridricha. První ověřená zpráva o domu jako fakultním majetku je ale z r. 1405 (*scola medicorum*).¹⁰⁰⁾ Lékařské fakultě jako nejméně početné na pražské univerzitě stačil systém misterských burs, v nichž bydleli studenti. Většina známých lékařů prvních dvou desetiletí univerzity vlastnila dům a hypotéza, že v těchto domech probíhala také výuka, je zcela opodstatněná.¹⁰¹⁾

Co bylo doposud řečeno o kolejích a bursách, se sice týká většiny univerzitních členů, ale přeci jen vynechává postavení studentů a mistrů z řad řeholníků. Karel IV. hned v začátcích nové fundace využil možnosti povolání na profesorské stolce členy pražských klášterů. Roku 1366 vydal na jeho žádost papež Urban V. listinu, kterou byli čeští provinciálové dominikánů, augustiniánů — eremitů a karmelitánů vybízeni, aby všechny pražské kláštery měly ve svých řadách mistry teologie, kteří by vyučovali na řádových učilištích a univerzitě.¹⁰²⁾ Řeholní studenti měli některé zvláštnosti v postavení na univerzitě. Byli vyjmuti z univerzitní jurisdikce, což se navenek projevovalo tím, že neskládali přísahu rektorovi. Naproti tomu již *Ordinationes Arnošta z Pardubic* z r. 1360 nařizují, že žádný z řeholníků nesmí být volen rektorem univerzity.¹⁰³⁾ Artistická fakulta si vložila r. 1371 do statut, že řeholní student nemůže skládat zkoušky bez povolení svého představeného.¹⁰⁴⁾ Řeholní studia v Pra-

⁹⁸⁾ V. V. Tomek, Základy starého místopisu pražského I. Staré Město pražské. Praha 1865, str. 144, č. 591.

⁹⁹⁾ MHUP II, str. 26-27.

¹⁰⁰⁾ V. V. Tomek, Základy starého místopisu pražského I. Staré Město pražské. Praha 1865, str. 224.

¹⁰¹⁾ K. Beránek, O počátcích pražské lékařské fakulty 1348—1622. HUCP IX/2, 1968, str. 54-55.

¹⁰²⁾ MVB III, str. 497-498, č. 794.

¹⁰³⁾ AUK I/5, vydána v MHUP II/1, str. 229-231, č. IV.

¹⁰⁴⁾ MHUP I/1, str. 43.

ze byla tedy volně spojena s univerzitou a byla organizována po vzoru kolejí, když všechny výdaje spojené se studiem nesl řád.¹⁰⁵⁾ Nejvýznamnější studium bylo v dominikánském klášteře sv. Klimenta na Starém Městě, kterému bylo od r. 1347 dáno řádovou generální kapitulou privilegium generálního studia. Později (1383 až 1384) generální představený dominikánů Rajmund z Capuy přijal univerzitu do konfraternity a nechal svatoklimentské studium inkorporovat do pražské univerzity.¹⁰⁶⁾ Minoritské generální studium mělo své sídlo v klášteře u sv. Jakuba na Starém Městě, avšak o jeho organizaci nejsou prakticky žádné doklady. Na Malé Straně sídlilo generální studium augustiniánských eremitů ve svatotomášském klášteře, které navazovalo na starší předuniverzitní školskou tradici. Po inkorporaci studia do univerzity byl jeden mistr členem teologické fakulty a dva řeholníci byli povinni navštěvovat přednášky neřeholního profesora. Provinciální generální studium karmelitánů u Panny Marie Sněžné na Novém Městě bylo generální kapitulou založeno až roku 1379, takže do našeho přehledu chronologicky nespadá. Jeho organizace byla úplně stejná jako u augustiniánů. Vlastní výuka byla v klášteře, kde získávali karmelitáni titul mistra svobodných umění, ale grady teologické, právnícké a lékařské mohli získat jen na univerzitě. Proto také nacházíme mezi mistry teologické fakulty členy karmelitánského řádu. Jedinou kolej v pravém slova smyslu měli pražští cisterciáci. Rozhodnutím generální kapituly řádu bylo při vzniku pražské univerzity vytvořeno generální studium cisterciáků. Dozorem nad studiem byl pověřen zbraslavský opat, jenž měl kolejí ustanovovat správce s titulem provisor.¹⁰⁷⁾ Rozkvět studia se datuje od doby, kdy Karel IV. dal cisterciákům dům na Starém Městě pražském v dnešní Bartolomějské ulici čp. 293a. Dům patřil původně klášteru magdalenitek. Byl známý pod názvem Jeruzalém, který mu dal jeho zakladatel Milíč z Kroměříže. Roku 1374 v něm založili cisterciáci kolej, nazvanou podle řádového patrona sv. Bernarda. Generální kapitula podpořila řádovou školu a vydala nařízení, aby opati z českých zemí k němu posílali po dvou řeholnicích.¹⁰⁸⁾ Výdaje na hmotné zabezpečení univerzitního studia svých členů opatřovaly kláštery samy.¹⁰⁹⁾

¹⁰⁵⁾ J. Kadlec, Řeholní generální studia při Karlově univerzitě v době předhusitské. HUCP VII/2, 1966, str. 64.

¹⁰⁶⁾ Listiny vydány u V. Koudelky, Raimund von Capua und Böhmen. Archivum fratrum praedicatorum 30, 1969, str. 219-220 a 220-221.

¹⁰⁷⁾ J. Kadlec, uv. m., str. 97.

¹⁰⁸⁾ B. Scheinpflug, Das St. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten. Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag, Prag 1875, str. 1-47. S. Bredl, Das Collegium S. Bernardi in Prag. I. periode 1375—1405. Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cisterciensorden 13, 1892, str. 493-499.

¹⁰⁹⁾ Vybývá to z nedatované formulářové listiny Václava IV., kterou se nařizuje, aby čeští opati poslali do dvaceti dnů dva řádové členy do Prahy a materiálně je zabezpečili. Über Formelbücher. Ed. F. Palacký, Praha s. d., str. 156, č. 193.

Probrali jsme základní formy materiálního zabezpečení pražské univerzity v době jejího zakladatele a můžeme konstatovat, že v počátečním období se dostalo novému obecnému učení značné podpory z vnějšku. Zbývá se tedy zastavit u oněch osob a institucí, které se výrazněji podílely na jejím hmotném zajištění.

Bezesporu prvním podpůrcem univerzity byl sám fundátor. Jemu vděčí pražské učení především za právní záruky svého vzniku. Byl to Karel IV., který vymohl na papeži, aby první profesori mohli získat potřebné grady a benefícia k učitelské činnosti. Na jeho žádost vyzývá papežská stolice řádové představené českých zemí, aby vysláním mnichů do Prahy uvedli v život Karlovu fundaci. K papeži se rovněž obracejí Karlovy rotuly suplik o církevní obročí pro univerzitní členy. Z moci českého krále osvobodil Karel IV. ode všech platů první univerzitní statky a vesničany eximoval z pravomoci dosavadních soudů. Jeho největším činem bylo založení misterské koleje artistické fakulty — pražského Karolina — a personální spojení s hradní kapitulou Věch svatých. Dům, který Karel koleji věnoval, ležel v židovské čtvrti Starého Města pražského a patřil tedy ke královskému regálu. Také presentační právo ke kapli Věch svatých mu náleželo z titulu českého krále. Karlovi patří zásluha na založení druhé misterské koleje Věch svatých v domě zemřelého kanovníka Bohuty. Z kolejařích vsí získal král nově Drahelčice, Uněbuzy a Holonohy (Počernice a Čertousy byly koupeny ze sbírky duchovenstva). Zda to bylo panovnické zboží nebo spadly na krále odúmrtí, nelze zjistit. Novým statkům se dostalo od Karla vysady zbavení všech platů a vesničanům soudní imunity s některými výjimkami. Ještě ke konci života se Karel IV. zasazoval u univerzitního kancléře o spravedlivé rozsouzení pře o karolinskou vesnici Čertousy.

Největším královým pomocníkem při vzniku univerzity byl první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Jako univerzitní kancléř se staral hned od počátku o uskutečnění Karlova založení. Vytvořil prebendu pro mistra teologie ze svých rodových statků Hřmenín a Važice, za což doživotně zastavil svým bratřím jiné dvě arcibiskupské vsi. Arnošt je skutečným iniciátorem velké finanční sbírky mezi českým klerem na zakoupení prvních statků. Z nich se potom hradil salár pražských mistrů. Vedle toho koupil ze sebraných peněz dům u kláštera sv. Františka, který sloužil jako shromaždiště univerzity. Arnošt z Pardubic podporoval i studium kleru své arcidiecése v metropolitním městě. Neméně podstatná je jeho činnost v úřadu univerzitního kancléře. Z jeho pera pocházejí první pražská statuta (*Ordinationes Arnesti*). Na všem, co Arnošt pro univerzitu dělal, je patrný osobní interes, který jde tak daleko, že daruje univerzitě vlastní rodový majetek. Tím více vynikne ve srovnání s jeho nástupcem arcibiskupem Janean Očkem z Vlašimi, který se nezapsal žádným významným aktem

do dějin pražské univerzity. Několik potvrzení darů a konfirmací univerzitních privilegií z jeho episkopátu náleží do „běžné agendy“ pražského arcibiskupa nebo univerzitního kancléře. Poměr duchovenstva Karlovy doby k univerzitě má svou konstantu v tom, že klerus z českých zemí je přímým podpůrcem univerzity (finanční sbírka). Např. pražská kapitula dávala do r. 1352 pět kop grošů ročního platu mistra teologie a poté se jednorázově vykoupila 50 kopami. Nepřímo zajišťuje v kapitule Věch svatých svými obročími 25 mistrů teologické a artistické fakulty. Církev rovněž poskytla první prostory pro společná shromáždění a slavnostní akty univerzity (promoce, volby rektora apod.). Z řad českého duchovenstva pochází také část univerzitního studentstva. Specifickou roli v podpoře pražského učení hrály řehole. Již v prvních letech univerzity se setkáváme se značným počtem řádových profesorů, kteří vyučují v pražských sídlech svých řádů. Navazujíce na starší školské tradice, jak na cizích univerzitách tak na domácích školách, zavazují se čeští provinciálové dominikánů, augustiniánů — eremitů, minoritů, karmelitánů a cisterciáků k hmotné podpoře univerzity formou inkorporovaných generálních studií. Jednotlivé kláštery přebírají materiální zabezpečení studentů a mistrů a dochází i k založení řádové koleje (cisterciácká kolej sv. Bernarda).

Vztah české šlechty k pražskému obecnému učení je stejně jako u většiny soudobých univerzit indiferentní. Král sice získal od šlechty roku 1348 souhlas k založení univerzity, ale rozhodně nelze mluvit o nějaké podpoře ze strany šlechty. V textu zakládací listiny Karlovy koleje nalezneme ohlas této události ve slovech . . . *quapropter animo deliberato, sano principium et procerum nostrorum accedente consilio, rite disposuimus in nobili civitate nostra Pragensi, ubi sedis apostolicae gratia et ex consensu regio Boemiae ad principium, harorum, procerum et regnicolarum ipsius instantiam viget studium generale*. . . Došlo asi k podobné situaci jako při zavádění písemného právního pořízení do Čech. Šlechta nemá v počátku zájem na nové instituci, která je tak úzce spojena s církví. I když se již od roku 1372 setkáváme se šlechtickými studenty na pražské právnické univerzitě, jsou to většinou klerici a vyšší církevní hodnostáři, kterým studium slouží jako postupná část církevní kariéry. Je zřejmé, že důvod nezájmu o univerzitu ze strany šlechty plynul z toho, že česká aristokracie neviděla v univerzitě politickomocenský prvek hodný zájmu. Ještě daleko je doba, kdy česká šlechta našla s univerzitními mistry identické politické zájmy nebo doba šlechtických rektorátů předhusitských či předbělohorských, které z hlediska pražské univerzity měly za účel přimět šlechtu k intenzivnější hmotné podpoře.

Poměr města Prahy k nové fundaci je původně vyznačen nezájmem ze strany města, který je dokonce vystřídán otevřenou aversí. To Prahu ostře odlišuje od ostatních středoevropských univerzitních měst, která jsou spolu se zakladateli garanty hospodářského zajištění (Krakov, Vídeň, Erfurt) nebo dokonce iniciátory celé fundace (Kolín n. R., Rostock). Město citlivé na všechny výsady

samosprávné korporace, pocítovalo jako silný zásah do svého organismu značné množství právně eximovaných osob, jaké představovala univerzita. Došlo ke sporům mezi měšťany a studenty, které musela r. 1374 řešit smlouva mezi rektory obou pražských univerzit a správními orgány města. Jako důležitý dokument o jurisdikční kompetenci univerzity byla smlouva zapsána do městských knih. Městský rychtář a přísední se tím zavázali k tomu, co univerzita měla de iure obsaženo již ve svých fundačních listinách. Bylo stanoveno, že studenti, kteří se alespoň třikrát do týdne účastní přednášek, mají požívat práva rektorského soudu a pokud by byli při přestupku zadrženi ve městě, mají být předáni univerzitě. Soukromé měšťanské donace pro univerzitu začínají až po smrti Karla IV., nebereme-li v úvahu roli pražského měšťana Matěje od Věže při využití sbírky duchovenstva. Ve spojení s mistry českého národa je město na přelomu 14. a 15. století iniciátorem velkého vzestupu univerzity. K tomu přispělo nemalou měrou i poznání měšťanstva, že může výhodně profitovat ze soužití s univerzitou. Velké počty studentstva znamenaly nejen odbyt pro stávající řemesla, ale i vznik a rozvoj specializovaných „univerzitních“ řemesel (obchod s knihami, pergameníci apod.).

IV. TYPOLOGICKÉ SROVNÁNÍ

S OSTATNÍMI STŘEDOEVROPSKÝMI UNIVERZITAMI

Srovnání hospodářské struktury pražského studia generale s ostatními středoevropskými univerzitami přináší některé pozoruhodné výsledky. Předně lze pozorovat i v tomto ohledu odlišnost mezi dvěma základními typy středověkých univerzit — Boloňou a Paříží.

Boloňské právnické studium navštěvovali převážně studenti, kteří byli hmotně zajištěni z výnosů svých církevních úřadů nebo osobním rodovým majetkem. Jedinými podporovanými (placenými) silami jsou učící doktoři, kteří pobírají stálý plat od komuny. Systém podpory v kolejích se omezoval převážně na cizí studenty nebo cizozemce. Zde hrály pochopitelně úlohu největšího podporovatele studia univerzitní národy.

Pařížská univerzita, zaměřující se na studium sedmera svobodných umění a teologie, měla studentstvo daleko hůře finančně situované. Proto již na konci 12. století dochází v Paříži k zakládání studentských kolejí. Roku 1257 vznikla proslulá fundace Roberta de Sorbonne a r. 1304 je založena Navarská kolej pro 30 studentů artistické fakulty a 20 žáků partikulárních škol. Původně tyto studentské domy, do jejichž čela byli voleni provisoři a převorové jako správci koleje z řad kolegiátů pro správu financí, měly materiální základnu ne v pozemkovém majetku, ale v platech špitálů, při kterých byly zřízeny, v peněžních darech nebo v ročních platech z královské komory. Úrok z pozemkového majetku jako forma hmotného zabezpečení kolejí se objevuje až v Oxfordu, kde studenti

dostávali od správce koleje pravidelný týdenní plat, pojištěný na venkovských statcích.

Daleko větší podobnost hospodářské struktury lze pozorovat u univerzit středoevropského typu. První založení univerzity v Krakově r. 1364 dokumentuje rozdílnost kuriální politiky mezi pontifikátem Klimenta VI. a Urbana V.¹¹⁹⁾ Urban V. přímo požadoval záruky ekonomického zajištění, jak od krále Kazimíra tak od města. Rada města Krakova vyjádřila králi zvláštní listinou podporu nové fundaci. Na spolupráci s městem ukazuje i panovnická zakládací listina, kterou došlo k převedení benefícia scholastika partikulární školy farního kostela Parvy Marie, k němuž mělo patronátní právo město, na plat jednoho mistra svobodných umění. Kazimírovská fundace zajišťuje kromě svobody cel a mýti pro členy univerzity i vyplácení salárů pro 11 profesorů. Osm z nich bylo právníky, jejichž roční plat byl stanoven na 20 až 40 hřiven stříbra, dva lékaři měli dostávat 20 hřiven, jeden mistr svobodných umění pobíral kromě uvedeného benefícia ještě 10 hřiven ročního důchodu a dalších 10 hřiven bylo přidáno pro rektora. Vyplácení salárů je přeneseno na výnos ze solných dolů ve Věličce u Krakova ve čtvrtletních termínech, tedy z královského regálu.¹²¹⁾ Jiná věc byla, že polský panovník nemohl doufat v plnou podporu domácího duchovenstva, protože také při založení univerzity se odrazil jeho spor s krakovským biskupem Bodzantou. Při obnovení krakovské univerzity Jagellonci roku 1400 se podstatně mění systém podpory univerzity. Testamentární odkaz královně Hedviky určuje značnou sumu na zakoupení domů pro univerzitu. Z nich je např. v letech 1403 a 1406 koupen dům juristické koleje. Král Vladislav se postaral o inkorporaci beneficií pro univerzitu a založil kolej pro mistry artistické fakulty, Královskou kolej, známou pod pozdějším názvem *Collegium maus*. Pro kolej byl koupen kamenný dům v židovské čtvrti, který byl zbaven všech zemských a městských daní a poplatků. Vedle krále vystupují jako podpůrci univerzity krakovský biskup Wysz, který do univerzity včlenil dva kanonikáty v katedrálním kostele a soukromí fundátoři z řad univerzitních mistrů nebo měšťanů, lývalých krakovských studentů. Tak třeba vznikla nadace mistra Jana Isnera z r. 1417 pro kolej chudých studentů, zvaná *Bursa pauperum*.¹²²⁾ Také v Krakově došlo k inkorporaci beneficií kolegiálních kapitul. Roku 1401 připadla univerzitě kapitula sv. Floriána se 4 prelaturami, 4 kanonikáty a 8 misty vikářů, k níž měl presentační právo král, a kostel sv. Anny. Při něm vznikla kolegiatura až v r. 1527 a král se vzdal svého presentačního práva ve prospěch univerzity a mogilského opata, který byl jedním ze tří konservátorů práv krakovské univerzity. Platy mistrů — kolegiátů byly vypláceny čtyřikrát ročně

¹¹⁹⁾ A. Vetulani, Die Universitätspolitik Papst Urbans V. Ius Sacrum, Festgabe für Klaus Mörsdorf, München 1969, str. 292-309.

¹²¹⁾ Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364—1764 I. Kraków 1964, str. 23-31.

¹²²⁾ Tamtéž, str. 41-55.

po 4 hřivnách a každý mistr dostával týdně stravu za 8 až 11 grošů. Vedle toho se mohli mistři podílet na důchodech z vykonávání kněžských úřadů (křty, svatby, zádušní mše apod.).¹¹³⁾

Vídeňská univerzita má již v zakládací listině rakouského arcivévody Rudolfa IV. a jeho dvou mladších bratrů z roku 1365 vytvořeno ve velké míře ekonomické zázemí. Vévoda vymezil univerzitě zvláštní území uvnitř městských hradeb, v němž měly být umístěny příbytky mistrů a studentů. Všichni členové obecného učení byli osvobozeni od povinnosti platit daně, dávky a cla ve všech rakouských zemích. Kancléřem univerzity se stal probošt kostela Všech svatých (nynější patrocinium je sv. Štěpána) a toto proboštsví bylo formálně spojeno s univerzitou. O měsíc později byl písemně potvrzen souhlas města Vídně s novou fundací.¹¹⁴⁾ Brzkým úmrtím vévody Rudolfa byla existence univerzity vážně ohrožena, hlavně však nebyla realizována nová myšlenka celistvé univerzitní čtvrti.¹¹⁵⁾ Vévodové Albrecht a Leopold připojili polovinu příjmů bohaté fary v Lavě (Laa) na salár mistrů. Obnovené založení vídeňské univerzity, jak je provedl arcivévoda Albrecht r. 1384, resignovalo pro odpor šlechty a města na vytvoření univerzitního kampusu uvnitř města, ale jinak zaručuje stejné materiální výhody jako Rudolfova listina. Albertinské hospodářské zázemí je neseeno „tradičním“ duchem. Albrecht zakládá *Collegium ducale*, kolej pro 12 mistrů, pro kterou byl koupen dům lilienfeldských cisterciáků a snad ještě dva další v jeho sousedství, které byly určeny pro univerzitu jako celek. Osm kolegiálních míst, ke kterým měli rakouští panovníci presentační právo, bylo spojeno s dómským proboštsvím Všech svatých. Byla to jedna čtvrtina všech dómských kanonikátů. V roce obnoveného založení vídeňské univerzity získal Albrecht další dům, který po přestavbě připadl právnické fakultě. Zde se nacházela kaple zasvěcená patronu juristů sv. Iwonovi. Ještě ve 14. století přibyl k juristické koleji vedlejší dům darem rektora Kolba. Vedle misterských kolejí měla vídeňská univerzita od prvního založení bursy, určené především pro studenty artistické fakulty a řízené mistry svobodných umění. Pro chudé studenty byl zřízen *Domus pauperum*. Zajímavé je, že všechny bursy ležely v místě původně plánované univerzitní čtvrti.¹¹⁶⁾ Vnitřní chod univerzitního, fakulturního a kolejního hos-

¹¹³⁾ J. Michalewicz — M. Michalewicz, Rachunki kolegiat krakowskich jako źródło do dziejów uposażenia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCLXI, Prace historyczne 35, Kraków 1971, str. 60-74 a K. Estreicher, Dawne budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Gospodarka i budynki Uniwersytetu Jagiellońskiego od XV do XVIII wieku. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCCXXXIII, Prace historyczne 45, Copernicana Cracoviensia VI, Kraków 1973, str. 9-53.

¹¹⁴⁾ J. Aschbach, Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. Wien 1865, str. 11-18.

¹¹⁵⁾ K. Rückbrod, Das bauliche Bild der Universität im Wandel der Zeit mit Hinblick auf Deutschland. Universität und Gelehrtenstand. 1400 bis 1800. Limburg a. d. Lahn 1970, str. 4-5.

¹¹⁶⁾ F. Gall, Die alte Universität. Wien — Hamburg (1970), str. 45-62. H. Koller, Stadt und Universität im Spätmittelalter. Stadt und Universität im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, hrsg. von E. Maschke und J. Sydow, Sigmaringen 1977, str. 9-26.

podářství se příliš nelišil od pražského vzoru. Hlavními příjmy univerzity byly imatrikulační taxy a poplatky uložené za tresty rektorským soudem. Fakulty získávaly peníze z tax za odposlouchané přednášky a získané grady. Kolejné a bursovné se platilo stejným způsobem jako v Praze. Také ve Vídni požívali chudí studenti úplného nebo částečného osvobození ode všech poplatků a tax.

Hospodářský základ heidelberské univerzity vznikl prakticky na konci 14. století.¹¹⁷⁾ Při založení falckým kurfiřtem Ruprechtem I. (1386) byly univerzity věnovány příjmy dvou velmi bohatých far v eichstättské a würzburgské diecési a roku 1398 bylo univerzitě inkorporováno dvanáct kanovníckých míst kolegiálních kostelů ve Špýru, Wormsu, Wimpfenu a Mosbachu. Dva roky poté přechází na konservátory univerzity patronátní právo k farnímu kostelu sv. Petra v Heidelbergu a dvou dalších kostelů mimo město. Později byla beneficia soustředěna do nově zřízeného kolegiálního kostela sv. Ducha v Heidelbergu. Heidelberští profesori dostávají také místa oltářníků jako hmotnou podporu učitelského působení. Velmi důležitou složkou hospodářské podpory bylo získání podílu na rýnských clech v Bacharachu a Kaiserswerthu, které univerzitě zajistil Ruprecht II. roku 1393. Peníze z rýnských cel byly na počátku 15. století použity k dalšímu rozšíření příjmů formou úroků z půjčovaného finančního kapitálu. Do r. 1391 používala heidelberská univerzita k výuce klášterních domů augustiniánů, minoritů a cisterciáků. Po vyhnání židů z Falce získala univerzita v bývalé židovské čtvrti vlastní budovy pro přednášky a koleje, z nichž největší byla artistická kolej vzniklá r. 1401. Z roku 1388 jsou první zprávy o existenci burs pro studenty. Mezi nejznámější patřila Kolej chudých, která byla v polovině 15. století přejmenována na *Collegium Dionysianum*. Ruprecht II. daroval univerzitě též bývalou synagogu, která byla nově zasvěcena Matce Boží. Příjmy profesorů, jichž bylo na počátku 15. století třináct až patnáct, měly dvě základní složky — fixní plat a církevní beneficium. Podle známých údajů měla univerzita čistý roční příjem 860 rýnských zlatých, z čehož největší díl pocházel z rýnských cel (600 zlatých). I kdyby to bylo číslo nadsazené (r. 1400 se udává 528 zlatých a r. 1413 zase 730 zlatých), přesto zaručovalo značný příjem pro jednotlivé mistry a doktory. Při vyplácení salárů v Heidelbergu bylo dodržováno toto pořadí: teolog pobíral 120 zlatých, právník 80 zlatých a lékař 60 zlatých. Artisté dostávali svůj plat v koleji. Jako na jiných univerzitách se zvyšovaly příjmy profesorů o podíl na zkušebních a přednáškových poplatcích.¹¹⁸⁾

Zakladatelem univerzity v Kolíně nad Rýnem bylo město, které si vyžádalo fundační listinu od papeže Urbana VI. (1388). Městská rada zabezpečila zvláštním privilegiem mezi jiným i finanční základ pro nový ústav. Kolínská rada vytvo-

¹¹⁷⁾ G. Merkel, Wirtschaftsgeschichte der Universität Heidelberg im 18. Jahrhundert. Stuttgart 1973, str. 1-4 (od r. 1386 do poloviny 16. století).

¹¹⁸⁾ G. Ritter, Die Heidelberger Universität I. Das Mittelalter (1386—1508). Heidelberg 1936, str. 131-153.

řila ze svého středu orgán doživotně volených úředníků, kuratorium provisorů, který měl přihlížet na univerzitní záležitosti. Město rovněž vytvořilo vlastní hospodářské zázemí univerzity, když na sebe převzalo vyplácení salárů pro devět profesorů o celkové roční částce 385 zlatých. Platy se pohybovaly na začátku 15. století od maxima 100 zlatých pro právníka, přes lékaře se 40 zlatými k mistru artistické fakulty (pouhých 15 zlatých), jehož hlavní příjem byl v artistické koleji. Třetina z oněch devíti profesorů placených městem držela nadto univerzitu inkorporované kanonikáty.¹¹⁹⁾ Městští vyslanci vymohli na papeži Bonifácovi IX. r. 1394 bulu, podle níž měla univerzita v každém z jedenácti kapitulních kostelů Kolína n. R. vyhrazen jeden kanonikát s povinností přednášet na univerzitě. Jmenování mistra kanovníka prováděl rektor a městští provisoři a presentační právo bylo vyhrazeno jednomu ze tří konservátorů práv kolínského obecného učení. Prosazení Bonifácova ustanovení se neobešlo bez potíží, protože v následujícím roce muselo město uzavřít smlouvu se šesti kapitulami o odročení inkorporace a placení vstupních poplatků kanovníků.¹²⁰⁾ Město se postaralo též o zakoupení domů pro jednotlivé fakulty. Artistická fakulta získala dům r. 1393, který byl později velmi nákladně přestavěn, a právníci vlastnili dům ještě před rokem 1401. Studentské koleje jsou v Kolíně známy od r. 1416, jejich počet není však v 15. století nijak veliký. Dobře známou formou podpory kolínské univerzity jsou rotuly, sestavované pro celou univerzitu. První rotulus byl vyslán k papeži na náklady města po poslech, kteří byli voleni po jednom z každé fakulty, společně s doporučujícím listem dolnorýnských knížat r. 1389. Bonifác IX. vyřídil rotulus kladně a všichni petenti (cca 100 osob) byli uspokojeni.¹²¹⁾

Erfurtská univerzita vděčí za své založení městu, které získalo první fundaci listinu od protipapeže Klimenta VII. (1379) a druhé privilegium, kterým byla skutečně založena, roku 1389. Otevření studia generale však spadá až do roku 1392. Město Erfurt se postaralo o větší část hospodářského zajištění univerzity. Z daru domu nordhausenského děkana zakládá „*domus universitatis*“, později nazvaný *Collegium universitatis* neboli *maius*, pro osm kolegiátů. K domu náležel asi nadační fond městské rady, z něhož byly vypláceny platy profesorů.¹²²⁾ Město požádalo papeže Bonifáce IX. o inkorporaci čtyř kanonikátů ve dvou erfurtských kapitulních kostelech pro doktory a licenciáty teologie. Přestože papežův souhlas byl publikován r. 1396 a doktoři — kanovníci byli zbaveni povinností platit vstupní poplatek (30 nebo 15 hřiven) a byli osvobozeni i od dalších povinností členů kapituly, vedlo to ke sporům s kapitulou kostela

¹¹⁹⁾ H. Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Berlin 1885, str. 398-403 a H. Keussen, *Die alte Universität Köln. Grundzüge ihrer Verfassung und Geschichte*. Köln 1934, str. 95-117.

¹²⁰⁾ H. Keussen, *uv. m.*, str. 21-23.

¹²¹⁾ H. Keussen, *uv. m.*, str. 15-16.

¹²²⁾ E. Kleineidam, *Universitas studii Erfordensis. Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt im Mittelalter 1392—1521 I. 1392—1460*. Leipzig 1964, str. 11-12.

Panny Marie, které byly urovnány až v následujícím desetiletí. Úlohu města v hospodářské sféře univerzity dokládají knihy městských účtů, ve kterých se každoročně objevují částky, vydané na salár doktorům a mistrům. Bohužel neznáme výši ročních příjmů jednotlivých profesorů. V r. 1412 vzniklo *Collegium Amplonianum* neboli *Porta celi*, které živilo od roku 1433 patnáct kolegiátů. Obě misterské koleje obsazovala artistická fakulta. Také v Erfurtu vznikly na počátku 15. století studentské bursy. První z nich, *Bursa pauperum*, byla založena r. 1418 z odkazu vratislavského kanovníka Mikuláše z Glivice. Původně byla určena pro dva studenty z Vratislavi, později byl počet míst zvýšen o další dvě. Erfurtské bursy spravovali mistři a doktoři artistické a právnické fakulty.¹²³⁾

Univerzita ve Würzburgu jako fundace biskupa Johanna z Egloffsteinu (1402) neměla v prvních letech trvání pevný hospodářský základ. Jen několik indicií dává tušit, že univerzita používala dům zvaný Löwenhof, který biskup koupil v letech 1401 až 1402. Proces vznikání nové instituce byl zakončen privilegiem z r. 1410, čímž biskup nařídil, aby univerzita měla svůj pevný podíl na všech dávkách, které byly vybírány biskupem.¹²⁴⁾ Protože se toto ustanovení ukázalo vzhledem k finanční situaci biskupství jako nereálné, podpořil r. 1419 Egloffsteinův nástupce Johann z Brunnův chátrající würzburšské učení nařízením, aby byl univerzita inkorporován farní kostel v Bibartu na uhrazení platu doktora teologie. Biskup byl nucen zvolit tuto cestu, protože kolegiátní kostel nebyl ochoten přenechat kanovnícké místo pro univerzitu. Ukazuje se, že hlavní důvody ukončení první fáze würzburšské univerzity nespočívaly jen v osobě fundátora a jeho nástupce, v odchodu mistrů v letech 1412 až 1413 či v nedostatečném zájmu města, ale v celkové neschopnosti vytvořit dostatečné materiální podmínky pro plnou funkci univerzity.¹²⁵⁾

V zakládací listině míšeňských markrabí Fridricha a Viléma pro univerzitu v Lipsku z r. 1409 se říká, že zakladatelé vyplatí 500 zlatých na salár dvaceti mistrům po dobu, než budou vytvořeny pravidelné profesorské platy. Určená suma byla převedena na kolegiáty dvou misterských kolejí. Velká knížecí kolej měla dvanáct míst pro mistry artistické fakulty, kteří pobírali 30 zlatých. Jeden z nich byl doktorem teologie a dostával dvojnásobnou částku. Malá kolej zajišťovala obživu osmi mistrům, kterým bylo vypláceno po 12 zlatých. Pro tři mistry polského univerzitního národa vznikla r. 1422 kolej Panny Marie, finančně zajištěná ve Slezsku. Není bez zajímavosti, že plán na vznik této koleje měl původ ještě v Praze, ale provedení kutnohorského dekretu tomu zabránilo.

¹²³⁾ E. Kleineidam, *uv. m.*, str. 338-343.

¹²⁴⁾ J. Ahlhaus, *Die Finanzierung der Universität Würzburg durch ihren Gründer Fürstbischof Julius Echter von Mespelbrunn*. Festschrift zum 350jährigen Bestehen der Universität Würzburg. Berlin 1932, str. 10.

¹²⁵⁾ E. Schubert, *Materielle und organisatorische Grundlagen der Würzburger Universitätentwicklung 1852—1821. Ein rechts- und wirtschaftshistorischer Beitrag zu einer Institutionengeschichte. Quellen und Beiträge zur Geschichte der Universität Würzburg 4*, Neustadt a. d. Aisch 1973, str. 22-25 (pro léta 1402 až 1419).

Hospodářský stav univerzity se zlepšil v roce 1438, když původní panovnická podpora byla převedena na úrok ze tří měst a čtyřicetidvou vesnic. Jeho roční výše činila 635 zlatých, t. j. 240 kop grošů. Tím byla zajištěna pravidelnost výplat, která předtím ze strany panovnické komory rozhodně dodržována nebyla. Roku 1413 získala lipská univerzita od papeže Jana XXIII. inkorporaci šesti prebend z okolních měst. Pravidelnými příjmy, stejně jako v Praze, byly imatrikulační taxy, kolejně a poplatky za zkoušky. Největším výdajem pro lipského studenta byl poplatek za přednášky. Dosažení mistrovského gradu svobodných umění bylo spojeno s výdajem 19 zlatých a 9 grošů za přednášky (lekce a cvičení nejsou známa), což ve srovnání s imatrikulační taxou 6 resp. 10 grošů je suma sedmkrát až desetkrát větší.¹²⁶⁾

Univerzita v Rostocku založená roku 1419 meklenburskými vévody, schwerinským biskupem a městem Rostockem ukazuje v hospodářské sféře postupné prolínání zájmů všech interesentů na vzniku obecného učení. Hlavními petenty byli vévodové Albrecht V., Jan IV. a schwerinský biskup Jindřich, kteří se za souhlasu městské rady obrátili v září 1418 na papeže, aby dovolil zřídit v Rostocku univerzitu. V žádosti slibují vybudovat kolej pro dvanáct mistrů teologie a medicíny, menší kolej osmi právníků a dvě studentské bursy s ročními platy 30 rýnských zlatých pro mistra velké koleje a 18 zlatých pro mistra menší koleje. Nadto byl přislíben všem profesorům vyšších fakult roční příjem 30 zlatých. Celková částka počátečních výdajů měla činit 800 rýnských zlatých ročně. Meklenburští vévodové zaručili univerzitním členům osvobození od domácích cel a dávek. Většinu peněz slíbil ale uhradit purkmistr a rada bohatého Rostocku, kteří po vydání zakládací listiny papeže Martina V. svolali před radnici shromáždění měšťanů, aby získali jejich souhlas s materiální podporou univerzity. Bylo to plně v intencích papežské buly, která vyžadovala záruku finančního zajištění. Město předalo univerzitě dům kláštera sv. Kříže a další dům na Starém trhu. Přijalo na sebe závazek dávat ročně na salár profesorů slíbených 800 zlatých, které byly vypláceny v půlletních termínech. Tato suma představovala celých 10 % ročního vydání města a ve srovnání s částkou, kterou poskytla univerzitě meklenburská knížata (0,68 % jejich ročních příjmů), je zřetelné, kdo byl skutečným fundátorem rostocké univerzity.¹²⁷⁾ Postavení města se odrazilo i v univerzitních statutech, která vymezují ve zvláštním článku poměr mezi městem a univerzitou. Podle něho mohla městská rada zvolit tři mistry, kteří by spolu s purkmistrem dohlíželi na činnost profesorů placených městem. Další vlnu materiální podpory vyvolalo šestileté období greifswaldského exila (1437—1443). Po návratu do Rostocku dosáhla univerzita od

¹²⁶⁾ S. Hoyer, Die Gründung der Leipziger Universität und Probleme ihrer Frühgeschichte. Karl-Marx-Universität Leipzig 1409—1959, Beiträge zur Universitätsgeschichte I, Leipzig 1959, str. 17-32.

¹²⁷⁾ Geschichte der Universität Rostock 1419—1969. Festschrift zur Fünfhundertfünfzig-Jahr-Feier der Universität I. Die Universität von 1419—1945. Berlin 1969, str. 7-10.

města další domovní zisky, zvýšení svých příjmů, a byl také potvrzen zájem „soukromých“ osob z řad měšťanstva a biskupského kleru o univerzitu.¹²⁸⁾

Základním rysem materiálního zázemí středoevropských univerzit bylo zřízení kolejí pro mistry artistické a teologické fakulty a jejich spojení s církevními beneficii v inkorporovaných kapitulách.¹²⁹⁾ Koleje byly dotovány z výnosu vlastních vesnic nebo jinými formami. Vliv pražského vzoru je nejmarkantnější v Krakově při obnoveném založení univerzity, kde se odráží i ve vnější podobě budovy Collegia maius s domem Karolina po roce 1383 (arkýř). Je to dáno tím, že většina doktorů nově založené teologické fakulty přišla právě z Prahy. Obdobně lze vysvětlit shody s ekonomickou strukturou lipské univerzity, která byla sycena pražskou secesí mistrů a studentů německých univerzitních národů v roce 1409. Pražská forma hospodářské struktury byla snad nejdokonalěji provedena ve vyspělém prostředí falckého Heidelberku, jak dokládá způsob materiálního zajištění pomocí výnosu z rýnských cel a půjčování získaného kapitálu na úrok. Naopak určitými zvláštnostmi se vyznačovala první vídeňská fundace s neuskutečněným projektem univerzitního kampusu, i když při obnově univerzity r. 1384 je založena kolej výslovně se hlásící ke vzoru pražského Karolina. Výrazný podíl měst charakterizoval založení univerzit v Kolíně n. R., Erfurtu a Rostocku. Jak důležitou roli hrálo materiální zabezpečení při vzniku univerzit, ukazuje nejen uvedený příklad Würzburku, ale především nikdy nerealizované zakládací listiny univerzit tohoto období (Pécs, Buda, Chelmno).

Studovaná problematika se dotýká dříve často anachronisticky chápané a nacionalisticky vykládané otázky, zda byla pražská univerzita založena Karlem jako králem českým či římským, jako ústav zemský nebo říšský. Bylo již vícekrát zdůrazněno, jakou úlohu pro vznik univerzity má obraz pečeti pole nejstaršího univerzitního pečeti, podle kterého bere novou fundaci v ochranu zemský patron sv. Václav. Avšak to, co bylo skutečným a výlučným vkladem české země do dějin pražské univerzity, bylo její hmotné zabezpečení. Pražská univerzita vznikla na domácí půdě z moci českého suveréna a za podpory českého duchovenstva, ale rovněž tak byla určena pro římskou říši z Karlovy moci římského krále jako pro celý tehdejší učený svět, přičemž je nutno brát v úvahu i to, že pražská univerzita vznikla v době, kdy jiná ve střední Evropě neexistovala.¹³⁰⁾

Pražská univerzita Karlovy doby se jeví ve své ekonomické struktuře jako typ přechodný. Obsahuje v sobě mnoho starších prvků „vnitřní“ správy univerzitních a fakultních financí, založených na individuálních příjmech jednolli-

¹²⁸⁾ Tamtéž, str. 12-16.

¹²⁹⁾ F. Seibt, Von Prag bis Rostock. Zur Gründung der Universitäten im Mitteleuropa. Festschrift für Walter Schlesinger I, Köln—Wien 1973, str. 423-426.

¹³⁰⁾ F. Kavka, Universita Karlova svému zakladateli Karlu IV. 1316—1966. Praha 1966, nestránkováno a F. Kavka, Universitätsgeschichte von den Anfängen bis zum Humanismus. Bohemia Sacra, Düsseldorf 1974, str. 407-408.

vých univerzitních korporací, jejich reprezentantů a členů (imatrikulace, pokuty, pastus apod.). Ve svých počátcích je ekonomická základna zajišťována především zvenčí. Rozbor dochovaných zpráv zdůrazňuje dříve již známou úlohu panovníka a pražského arcibiskupa jako dvou největších podpůrců pražského učení a poukazuje na nemalé zásluhy řeholního kleru. Na druhé straně je nutno konstatovat absenci zájmu o univerzitu u české šlechty a dokonce nevraživý poměr, jaký zaujalo k novému právnímu prvku ve svém organismu město Praha. To by vysvětlovalo fakt, proč prvotní majetek má povahu nadačního jmění, spravovaného univerzitním kancléřem (sbírka duchovenstva), a teprve v šedesátých letech se jeho přímým uživatelem stává univerzita sama. Proto je možno označit Karlovu myšlenku založení misterské koleje se stálými platy, příbytky a učebními prostorami za významný mezník v dějinách středověkých univerzit, tvořící jeden z rysů univerzit středoevropského typu, jež svůj vzor braly přímo nebo zprostředkovaně z Prahy. Naznačuje též cestu k zemským univerzitám 15. století, které jsou všestranně závislé na zemském vládcí.

MICHAL SVATOŠ

Die wirtschaftliche Grundlage der Prager Universität in der Zeit Karls IV. (1347—1378)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Zusammenfassung der bisherigen Forschungen über die Wirtschaftsverhältnisse der Prager Universität stellt sich zur Aufgabe auf ihr quantitatives und qualitatives Anwachsen in der Zeit Karls IV. hinzuweisen. Die Schichtung der ökonomischen Grundlage der Universität erforderte eine Einteilung der Studie in vier Grundkapitel: die Periode vor der Gründung des Kollegs mit einer Analyse der Finanzverhältnisse der Universitätskorporationen, die vor der Gründung des Carolinums entstanden waren, die Periode des Kollegs (Kollegs und Börsen), die Beziehungen der Institutionen des böhmischen Staates zur Universität und eine typologische Vergleichung der Prager Wirtschaftsverhältnisse mit anderen mitteleuropäischen Universitäten.

In der Periode vor der Gründung des Kollegs lag das Schwergewicht der materiellen Unterstützung der neuen Institution praktisch auf den Schultern der Kirche. Die ersten Magister, überwiegend Mönche, waren materiell in den Prager Klöstern oder durch den Ertrag von Kirchenämtern gesichert. Im Jahre 1345 gründete der Prager Erzbischof Arnošt z Pardubic, als Kanzler der Universität eine Prébende an der Prager Metropolitankirche für den Magister der Theologie. Arnošt z Pardubic wurde auch zu Beginn der fünfziger Jahre des 14. Jh. zum Initiator einer Geldsammlung unter den böhmischen Priestern. Für die so gesammelten 700 Schok Groschen wurden die ersten Universitätsgüter Chudolazy, Zálezly, Bor, Veselí, der Meierhof in Brocna und später das Dorf Počernice gekauft. Für die Studenten der freien Künste wurde ein Haus in der Prager Altstadt gewonnen. Die Verwaltung der beweglichen Güter richtete sich nach der Struktur der einzelnen Universitätskorporationen. Die Universität als Gesamtheit, vom Rektor verwaltet, hatte Einkünfte aus den Geldstrafen des Rektorgerichts, aus den Gebühren für die Benützung des Rektor- und Universitätssiegels und zum grössten Teil aus den Taxen für die Immatrikulation. Von den Universitätsbeamten hat-

te nur der Notar ein festes Gehalt. Die Verwaltung der Fakultätsfinanzen lag in den Händen des Dekans und weiterer gewählter Beamten. Die grössten Einkünfte hatten die Fakultäten aus den Bakkalaureus- und Magisterprüfungen. Die Magister und Bakkalaurei erhielten ein Gehalt aus den Vorlesungen — pastus. Die Höhe der Immatrikulationstaxen in Prag ist eingehend nur für die Juristenfakultät, resp. ab 1372 die Juristenuniversität bekannt, wo sie 14 Groschen betragen sollte. Von allen Universitätstaxen und Geldstrafen waren die Armen (pauperes) befreit die keine höheren Jahreseinkünfte als 12 Gulden oder 3 Schok Groschen hatten. Einen spezifischen Zug der materiellen Sicherung der Universitätsmitglieder bildeten die Suppliken der Rotuli und Büchergeschenke.

Im Jahre 1336 gründete Karl IV. ein Kolleg für 12 Magister der freien Künste und widmete ihnen ein Haus in der Altstadt. Die Kollegsmitglieder hatten hier Wohnung und Verköstigung durch den Ertrag der geschenkten Landgüter gesichert. Gleichzeitig wurde dem Carolinum ein zweites Magisterkolleg Aller Heiligen zugefügt und beide Kollegs mit dem Domkapitel an der Prager Burg verbunden. Weiter entstanden die ersten Studentenbörsen und Kollegs der juristischen und medizinischen Fakultät. Die Ordensstudenten und Professoren wirkten, dank ihrer besonderen Rechtsstellung in den Ordensgeneralstudien, die nach dem Vorbild der Kollegs organisiert wurden, und frei mit der Universität verbunden waren. Die Studienkosten trugen die einzelnen Orden.

Zum ersten Förderer der Prager Universität wurde ihr Fundator selbst, welcher die rechtlichen Garantien ihrer Existenz sicherte. Karl IV. unterstützte die Universität weiter durch Büchergeschenke, durch Aufforderungen an die Ordensvorsteher um das Prager Studium generale Sorge zu tragen und durch Suppliken der Rotuli. Seine grösste Tat war indiesem Zusammenhang die Gründung der Karl-Kollegs und seine personale Verbindung mit dem Burgkapitel Aller Heiligen. Der beste Gehilfe des Königs war hier Arnošt z Pardubic, an dessen Unterstützung und statutarer Tätigkeit das persönliche Interesse des Kanzlers an der Universität ersichtlich ist. Das Verhältnis des Klerus zur Universität trat in Geldsammlungen zu ihrer Unterstützung in Erscheinung. Eine positive Rolle bei der materiellen Unterstützung der Universität spielten gleichzeitig die inkorporierten Generalstudien der einzelnen Orden. Das Verhältnis des Adels zur Prager Hochschule war indifferent. Die Beziehungen der Stadt Prag zur neuen Foundation wurde ursprünglich durch das Uninteresse der Stadt bestimmt und später sogar durch eine offene Aversion ergänzt, die im Jahre 1374 durch einen Vertrag zwischen der Stadt und Universität gelöst werden musste.

Ein Vergleich der Wirtschaftsstruktur des Prager Generalstudiums mit anderen mitteleuropäischen Universitäten brachte einige erachtungsvolle Ergebnisse. Es wird ersichtlich, dass der Grundzug der Wirtschaftsgrundlage dieser Universitäten in der Bildung von Kollegs für die Magister der artistischen und theologischen Fakultät und ihrer Verbindung mit der Kirche in inkorporierten Kapiteln bestand. Der Einfluss des Prager Vorbildes ist am typischsten in Krakau bei der erneuerten Universitätsgründung ersichtlich, was dadurch gegeben war, dass die Mehrheit der neuen Professoren aus Prag kam. Ebenso kann die entsprechende ökonomische Struktur der Leipziger Universität erklärt werden, die durch eine grosse Sezession der Magister und Studenten der deutschen Universitätsvölker nach dem Jahre 1409 entstanden ist. Die Prager Form der wirtschaftlichen Sicherung wurde anscheinend am vollendesten in Heidelberg durchgeführt. Im Gegenteil unterscheiden sich von Prag die Universitäten in Köln, Erfurt und Rostock durch eine entscheidende Beteiligung der Städte bei der Gründung und Unterstützung der Universität.

Die Prager Universität erscheint in ihrer ökonomischen Struktur als ein Übergangs-

typus. Sie enthält viele ältere Elemente der Universitätsverfassung und der Fakultätsfinanzen, die auf den individuellen Einkünften der einzelnen Universitätskorporationen, ihrer Repräsentanten und Mitglieder begründet sind. In ihren Anfängen erhielt sie ihre materielle Sicherung besonders von Aussen (der König, Kanzler, der Klerus und die Orden) aus Mitteln der Institutionen des böhmischen Staates. So kann auch die Tatsache erklärt werden, warum das erste Vermögen den Charakter einer durch den Kanzler verwalteten Nadation besitzt und erst in den sechziger Jahren die Universität zu ihrem direkten Benutzer wird. Karls Gründung des Magisterkollegs mit beständigen Gehältern, Wohnungen und Lehrräumen wurde zu einem bedeutenden Grenzstein in der Geschichte der mittelalterlichen Univesitäten und bildete einen der Züge der Universitäten des mitteleuropäischen Typus, die ihr Vorbild direkt oder vermittelt aus Prag erhielten.

PRAŽSKÁ LÉKAŘSKÁ FAKULTA A ZEMSKÝ ZDRAVOTNÍ ŘÁD PRO ČECHY Z ROKU 1753 (2. ČÁST)

EVA ROZSÍVALOVÁ

Tento článek je pokračováním stejnojmenné stati uveřejněné
v tomto časopise, roč. XVII. (1977), sv. 2., str. 17-46

ZEMŠTÍ. RESP. KRAJŠTÍ FYZIKOVÉ

Tento vlivný činitel zemského zdravotnictví, jak nazýval krajské fyziky ve svých připomínkách k zdravotnímu řádu van Swieten¹⁾, měl v zemích České koruny starou tradici. O zřizování míst zemských, později krajských fyziků, máme zprávy od 16. století.

V době morcové epidemie r. 1582 povolil císař Rudolf II.²⁾ český komoře 200 zl. na vydržování úředního lékaře. O tři léta později usnesli se čeští stavové na sněmu, že mají být do zemských služeb přijati čtyři lékaři. Roku 1600³⁾ bylo však uloženo sněmem nejvyšším úředníkům zemským, aby ustanovili tři doktory a platili je ze zemských peněz. Na sněmu r. 1602 bylo zaznamenáno, že r. 1600 bylo vydáno na úhradu platů lékařům 870 kop a r. 1601 560 kop. Vidíme z těchto zpráv, že počet doktorů medicíny, kteří se měli starat o zdravotní stav obyvatelstva v zemi, nebyl zpočátku pevně stanoven a že jejich funkci nebyl přikládán valný význam již proto, že byla snaha ušetřit na nich co nejvíce.

V artikulech obecného, t. j. zemského sněmu z let 1676 a 1677⁴⁾ se však dočítáme „... nemnozí lidé zemřeli z nedostatku lékařů. Zemští lékaři, placení z daní kontribuentů, neradi zvláště k chudým ven do krajů vyjíždějí“. Bylo proto rozhodnuto snížit platy dosavadním zemským lékařům, kteří sídlili v Praze. Pro venkovské kraje měli být napříště ustanoveni též úřední lékaři a také chirurgové, aby tam sloužili zejména v čase epidemií.

1) SUA ČG Publ., 1748—55 N 3/15

2) Sinkulová L., Stát, lékaři a zdraví lidu, Praha 1959, str. 19—20; Wieser A., Dějinný vývoj zdravotní správy v Československu, Věstník min. zdrav. 1924, str. 307 a d.

3) Sněmy české, X, Praha 1900, str. 3, 46, 347, 348

4) Artikulové na sněmu obecném, 1676 až 1677, str. LII

Přesnější směrnice pro jejich ustanovení pak dal zemský sněm z r. 1682.⁵⁾ Určil, aby napříště nebyl jako zemský fyzik ustanovován profesor lékařství. Místo toho měli být ustanovováni dva lékaři jako „Landesmedici“ a pro každé z pražských měst jeden „zemský chirurg“. Další dva „zemští chirurgové“ měli být ustanoveni v kraji bechyňském a žateckém. V bechyňském kraji měl být sídlem chirurga Jindřichův Hradec, v žateckém kraji Žatec.

Na základě nejstarších záznamů o zkouškách chirurgů v matrice pražské lékařské fakulty⁶⁾ můžeme se s největší pravděpodobností domnívat, že první chirurgové zkoušení na pražské univerzitě se stali v Praze zemskými chirurgy. V r. 1674 byli z chirurgie zkoušeni: Joh. Wala ze Starého Města pražského a Ferd. Podibnik z Malé Strany. Byli tedy pravděpodobně i jmenováni zemskými chirurgy pro Staré Město a Malou Stranu. Zda a kdo byl jmenován pro Nové Město a pro kraj bechyňský a žatecký, není možno již tak jednoznačně předpokládat.

Zemští fyzici -- doktoři medicíny -- Landesmedici -- byli ještě na počátku 18. století zemským sněmem honorováni jen dva⁷⁾. Z r. 1707⁸⁾ máme zprávy již o devíti fyzicích-doktorech medicíny a jedenácti fyzicích-chirurgích, z r. 1720 již o dvanácti doktorech medicíny a dvanácti chirurgích v různých krajích a pražských městech. V Praze, to jest v pražském tříměstí, byl fyzik staroměstský, novoměstský a malostranský. Hradčany nebyly snad dost dlouho do této péče zahrnovány. Teprve r. 1769 je zaznamenáno guberniální nařízení o tom, že malostranský fyzik a malostranský chirurg mají do svého úřadu zahrnout také Hradčany⁹⁾.

Povinnosti pražských fyziků známe z patentu místodržitelství z r. 1714. Vztahovaly se zejména na jejich úkoly v zásazích preventivní péče o obyvatelstvo pro případy nakažlivých nemocí, ale i na povinnost léčit chudé nemocné, „stejně jako zámožnému pacientovi všelikou pomoc léky za tím účelem ze stanovených tří lékáren odebíranými a ex publice placenými poskytovat, je pilně a svědomitě ošetřovati a jim hleděti dopomoci ke zdraví“.

Stejně povinnosti ustanovoval patent jak pro fyziky-doktory medicíny, tak pro fyziky-chirurgy. Těmto bylo navíc prikazováno i ohledávání těl zemřelých. Patent z r. 1714 ustanovoval pro Prahu dokonce pět chirurgických fyzikátů.¹⁰⁾ Po jednom pro Staré Město a Malou Stranu. Pro Nové Město, které bylo rozsáhlejší rozlohou, i když nedosahovalo počtem obyvatel Starého Města, byli ustanoveni dva fyzici-chirurgové. Také pro pražské ghetto byl tímto patentem

⁵⁾ Artikulové na sněmu obecném, 1682, str. LXIII

⁶⁾ Matricula facultatis medicae Universitatis Pragensis, k vydání připravili K. Kučera a M. Truc, Praha 1968, str. 95, 96

⁷⁾ SUA sign. ČDK IVL 3, kart. 751

⁸⁾ Neuer Titular Calender zu Ehren des HI. Wenzeslai, Fürsten und Martyrer und Patron des Königreichs Böhmeim auf das gemeine Jahr 1707

⁹⁾ AUK A 31/II/489

¹⁰⁾ SUA PT I, 1714, srpen 26

ustanoven zvláštní chirurg, což dříve nebývalo. Patent, který by se výslovně vztahoval na povinnosti fyziků v krajích, sice neznáme, ale předpokládáme, že byly obecné.

Tyto povinnosti fyziků platily i po vydání zemského zdravotního řádu, i později v druhé polovině 18. století, jak nám ukazuje např. doslovné přečištění patentu v Johnově „Lexikonu zdravotnických nařízení z r. 1790“¹¹⁾. K nim přistupovaly některé další povinnosti dané zemským zdravotním řádem.

Krajští fyzici-doktoři medicíny měli dohlížet na řádnou činnost chirurgů, lékařníků, lazebníků a porodních bab ve svém kraji a dbát na to, aby se všichni dali lékařskou fakultou, v případě porodních bab krajským fyzikem, vyzkoušet. Měli podávat měsíční zprávy o stavu zdravotníků v krajích fakultě, konzultovat ji v případě epidemií a epizootií a vést o jejich průběhu deníky. Měli také provádět soudní vyšetřování a zvát k soudním pitvám i jiné, zejména mladé doktory medicíny, chirurgy a jejich tovaryše, aby se zdokonalili ve znalostech anatomie. Fyzici v krajích se neměli bez povolení krajského hejtmana, v Praze bez souhlasu královské reprezentace a komory, vzdalovat ze svého kraje, resp. z pražských měst. Zdravotní řád nabádal také vrchnosti na panstvích, aby fyziky podporovali a dávali jim k dispozici povozy pro případné cesty do míst výskytu nakažlivých nemocí či k soudnímu vyšetřování.

Již před vydáním zemského zdravotního řádu v říjnu 1752 byl zveřejněn¹²⁾ dvorský reskript, v němž byli krajští fyzici napomínáni, aby lépe plnili své povinnosti, a krajské úřady pověřeny dozorem nad činností krajských fyziků.

V tereziánské době se charakter úřadu krajských hejtmanů změnil. Úřad nabýval na důležitosti¹³⁾. Od roku 1751 nebyli již více jmenováni pro každý kraj hejtmani dva, ale jen jeden. Byli to úředníci státu, i když byli nadále jmenováni většinou z řad šlechty. Dělal si přirozeně nárok na to, aby jim byli za svou činnost zodpovědni krajští fyzici a jiní zdravotníci v kraji. Neváhali také zasahovat do zdravotnických problémů ve svém kraji. Povaha jejich zásahů se však mnohdy neshodovala s nařízeními, obsaženými ve zdravotním řádu. Stěžovali si například lékařské fakultě, že krajský fyzik nutí chirurgy ke zkouškám a zakazuje praxi těm, kteří zkoušky nemají¹⁴⁾. Fakulta reagovala přípisem guberniu, v němž žádala, aby krajský hejtman nebránil fyzikovi v dobrém díle. Prozíravá byla však snaha krajských hejtmanů o to, aby fyzici změnili místa svých působišť ve velkých krajích jako bechyňském a plzeňském, jejichž správní záležitosti si již od 50tých let částečně, v 70tých letech úplně vyžádaly rozdělení na větší počet menších oblastí¹⁵⁾.

¹¹⁾ John, l. c., díl II, str. 513—522

¹²⁾ John, l. c., díl II, str. 167

¹³⁾ Roubík Fr., Ke vzniku správního rozdělení Čech z r. 1850, Sborník archivu min. vnitra, sv. XI, 1938, str. 78 a d.

¹⁴⁾ AUK A 31/II/401

¹⁵⁾ AUK A 31/II/404

Zejména v období před tereziánskými reformami patřili fyzici-doktoři medicíny se sídlem v Praze k velmi váženým členům fakulty. Spolu s profesory bývali examinátory u zkoušek budoucích doktorů medicíny, chirurgů i lékárníků. Bývali také vedle profesorů nejčastěji voleni za děkany fakulty. Při obsazování míst fyziků hrála již tehdy fakulta důležitou úlohu tím, že zasílala o jejich žádostech zemskému sněmu dobrozdání a sestavovala pořadí uchazečů.

Na místa pražských i krajských fyziků měli před vydáním zdravotního řádu přednostní právo ti, kdo pocházeli z Čech a byli promováni v Praze. Důležitou úlohu hrálo i datum promoce. Vydáním zemského zdravotního řádu byla pro získání fyzikátu zavedena podmínka doktorátu složeného buďto v Praze nebo ve Vídni.

Pro chirurgy a lazebníky byla snaha o získání míst krajských fyziků již před vydáním zemského zdravotního řádu pohnutkou ke zkouškám na fakultě. Po vydání zdravotního řádu se zkouška stala pro získání fyzikátu podmínkou, i když v některých případech, jak ještě uvidíme, byli jmenováni též kandidáti bez zkoušky.

Situace fyziků byla v druhé polovině 18. století taková, že byli vybírání fakultou, jmenováni guberniemi a placeni zemskými stavy. Královské reprezentaci a komoře, později guberniu, také přísahali¹⁶⁾. Fakulta se po nějaký čas vyhýbala¹⁷⁾ aktivnímu výběru a navrhování kandidátů a tvrdila, že má jen posuzovat žádosti předkládané jí stavy. Byla však kritizována královskou reprezentací. S přibývajícím mocí zeměpanských úřadů byla posléze donucena vyvíjet činnost aktivní a vyzývat doktory medicíny, aby se o fyzikáty hlásili. Obracela se přitom předně k mladým, nedávno promováným lékařům. I později však několikrát připomínala, že lékaři jsou lidé svobodní, že je k přijímání úředních funkcí nemůže nutit a že podmínky pro krajské fyziky by měly být lepší¹⁸⁾.

Někdy byl o fyzikáty čilý zájem. Tak v r. 1755 měla fakulta pro fyzikát berounský¹⁹⁾ možnost výběru ze šesti doktorů medicíny. Jinak jsme se však v 50tých a 60tých letech 18. století sešli s opakem. Na místě tři žadatelů, z nichž měla fakulta sestavit pořadí, hlásilo se např. jak na fyzikát lékařský v královéhradeckém kraji v r. 1754 a 1756, tak na chirurgický fyzikát prácheňský v r. 1754 jen po jednom kandidátu²⁰⁾.

V r. 1762 po smrti krajského fyzika dr. Petržilký a krajského fyzika dr. Tíllera byl naprostý nedostatek žadatelů o fyzikát berounský a chrudimský²¹⁾. V r. 1764 ve snaze získat doktora Bauera pro trvalé zastávání místa fyzika v rakovnickém kraji, nabídli mu stavové plat 300 zl. na místě dřívějších 200 zl.,

16) AUK A 31/II/83

17) AUK A 31/II/397

18) AUK A 31/II/486

19) AUK A 31/II/93

20) AUK A 31/II/128, 58, 59

21) AUK A 31/II/323

Bauer však přesto místo krajského fyzika nepřijal. V r. 1769²²⁾ byly dokonce tři krajské fyzikáty bechyňský, kouřimský a rakovnický volné a jediným kandidátem ještě nepromovaný Joh. Fischer.

Také o chirurgické fyzikáty byl zájem někdy větší²³⁾, někdy menší. Někdy se fakulta musela spokojit i s kandidáty nezkoušenými²⁴⁾. Od požadavku na tři kandidáty musela často upustit²⁵⁾. Značný zájem byl stále o fyzikáty v pražských městech²⁶⁾. Někdy do jmenování fyziků zasahoval vídeňský dvůr a jmenoval svého kandidáta promovaného ve Vídni bez zřetele na mínění pražské fakulty. Tak byl např. na berounský fyzikát jmenován r. 1763 dr. med. Fidelius Krammer²⁷⁾, nebo na rakovnický fyzikát r. 1767 dr. med. Hartmann²⁸⁾.

Podle zemského zdravotního řádu patřilo k povinnostem fyziků podávat fakultě měsíční zprávy o stavu svého kraje. V protokolech v prvních letech po vydání zdravotního řádu jsou záznamy o tom, že fakulta tu či onu zprávu obdržela. Poslední z těchto zpráv je zaznamenána 5. listopadu 1757 z chrudimského kraje²⁹⁾. Nedlouho předtím³⁰⁾, 3. září t. r. si děkan v záznamech stěžuje, že měsíční hlášení jsou velmi nedokonalá. I když nemůžeme vyloučit nedostatky protokolu, je přece pravděpodobné, že v pozdějších letech zprávy již nedocházely, tím spíše, že zprávy o výskytech epidemií a epizootií, též zdravotním řádem požadované, nepřestávali děkani zaznamenávat v celém období tohoto protokolu.

Zprávy o stavu kraje zasílal pravděpodobně nejčastěji dr. Buta, fyzik v Prácheňsku³¹⁾. Je zaznamenáno pět jeho zpráv. Dvakrát je zaznamenána zpráva tohoto druhu z chrudimského kraje od tamějšího fyzika dr. Petržilký³²⁾ a fyzika žateckého kraje dr. Tapaniera³³⁾, po jedné od fyzika litoměřického kraje dr. Krále³⁴⁾ a od fyzika kouřimského kraje dr. Kopeckého³⁵⁾.

V těchto svých zprávách hlásili fyzici vizitace lékáren, zkoušky porodních bab, nabádání chirurgů a lékárníků ke zkouškám, případně výskyt infekčních či neinfekčních nemocí. Záznamy o těchto zprávách jsou však velmi stručné a po roce 1757 mizí docela. O stavu zdravotníků se z nich prakticky dozvídáme jen, že bylo v Čechách dosud mnoho nezkoušených chirurgů, lékárníků i po-

22) AUK A 31/II/494

23) AUK A 31/II/128

24) AUK A 31/II/196

25) AUK A 31/II/61, 62

26) AUK A 31/II/408, 469, 477

27) AUK A 31/II/356

28) AUK A 31/II/471

29) AUK A 31/II/168

30) AUK A 31/II/158—9

31) AUK A 31/II/24, 25, 37, 51, 62, 81

32) AUK A 31/II/33, 62

33) AUK A 31/II/35, 81

34) AUK A 31/II/50—51

35) AUK A 31/II/168

rodních bab. Brzy se také zprávy fyziků zúžily na hlášení, že ten či onen provádí nezákonnou praxi.

Vytrvalejší byli fyzikové zřejmě v zasílání zpráv o výskytu nemocí, které někdy právem, někdy snad i mylně považovali za nakažlivé. „Mory“ byly stále ještě nejobávanější metlou. Avšak i záznamy o těchto zprávách jsou velmi stručné.

Fakulta posuzovala také činnost fyziků a projevovala mnohdy svoji nespokojenost s plněním jejich povinností. Někdy vyhrožovala i ztrátou fyzikátu³⁶⁾. V případech, kdy měl být fyzik zbaven úřadu, rozhodovala ovšem s konečnou platností královská reprezentace a komora, později gubernium, ale fakulta k tomu dávala odborná zdůvodnění. Ta uvádějí nedbalá hlášení fyziků a jejich nedostatečnou péči o nemocné v době epidemií i nesrovnalosti, které mnohdy měli s jinými zkoušenými zdravotníky.

Někdy došlo skutečně k takovým nesrovnalostem, že na nátlak fakulty byl fyzik své funkce zbaven, jako v letech 1759—1760 v případě fyzika čáslavského kraje dr. Joh. Lodgmanna³⁷⁾, který neprojevoval prý v době epidemie dostatečnou horlivost a vybíral neoprávněně poplatky za vizitace lékáren, kdy fakulta prosadila jeho sesazení z úřadu. Také královéhradecký fyzik dr. Joh. Schlemmer, který byl obžalován místním lékárníkem, že místo jemu posílá pacienty do klášterní lékárny, a měl další nesrovnalosti s přísežným krajským chirurgem, byl na návrh fakulty v r. 1771 zbaven fyzikátu³⁸⁾.

Ani fyzici-chirurgové neušli někdy výtkám fakulty. Tak např. když se malostranský chirurg-fyzik Joh. Leisten³⁹⁾ dával při ohledávání zemřelých zastupovat svým tovaryšem a snažil se omluvit tím, že ve válečné době (r. 1757) nemůže vše sám zastat, bylo mu to fakultou vytčeno jako porušení přísahy.

Z období před vydáním zdravotního řádu víme, že pražští fyzikové mívali u sebe studenti medicíny, kteří s nimi navštěvovali pacienty, aby tak získali znalosti, které jim fakulta neposkytovala. Dekretem z Vídně, čteným na fakultě ve schůzi 15. 11. 1756⁴⁰⁾, jim bylo zakázáno. V r. 1758 byl dokonce malostranský fyzik dr. med. Vignet trestán za provinění proti tomuto zákazu odnětím lékařské praxe⁴¹⁾.

Důležitou akcí byl příkaz královské reprezentace a komory fyzikům na základě císařského dekretu z r. 1763⁴²⁾, aby přezkoušeli minerální vody v celých Čechách a zaslali v lahvích jejich vzorky. Nevíme, nakolik všichni fyzici tomuto příkazu vyhověli, ale zájem některých je v protokole zaznamenán.

³⁶⁾ AUK A 31/II/24, 25

³⁷⁾ AUK A 31/II/209, 219, 244, 265, 273, 279, 293

³⁸⁾ AUK A 31/II/532, 544

³⁹⁾ AUK A 31/II/154—5

⁴⁰⁾ AUK A 31/II/132

⁴¹⁾ AUK A 31/II/200

⁴²⁾ AUK A 31/II/339

V lékařském sezení 30. března 1763⁴³⁾ projednávala se např. žádost dr. med. Tröschla, lékaře z Teplic v Čechách. Žádal o schválení své práce „De aqua Bilinensi et eius usu“. Současně také předváděl ve fakulním shromáždění přípravu prášku z bílinské vody. K tisku své práce i k přípravě a pravděpodobně i k prodeji prášku dostal od fakulty doporučení.

Vyšetřováním minerální vody teplické zabýval se v těchto letech žatecký fyzik O'Reilly⁴⁴⁾. V srpnu 1763 také fyzik prácheňského kraje Buta dával zprávu o vyšetřování minerálních vod⁴⁵⁾. Z literatury víme, že se asi v témž roce fyzik bechyňského kraje Eug. Mac Mahon zabýval vyšetřováním minerálních vod v Libníči v jižních Čechách⁴⁶⁾, které již v 17. stol. vyšetřoval Joh. Fr. Löw z Erlsfeldu a v 50tých letech 18. stol. tehdejší bechyňský krajský fyzik J. A. Lintz⁴⁷⁾.

Povinnosti krajských fyziků, a to zejména fyziků-doktorů medicíny, byly zdravotním řádem značně rozšířeny. Také jejich činnost, jak z uvedených příkladů vidíme, byla v období po vydání zdravotního řádu dost bohatá, a i když většina z nich nedávala k evidenci své činnosti mnoho podkladů, přece jen byla lépe evidována, než před vydáním zdravotního řádu.

LÉKÁRNÍCI

Zemský zdravotní řád z r. 1753¹⁾ zabývá se ve svém třetím oddílu lékárníky, jejich povinnostmi, jejich přípravou k povolání a jejich vztahy k lékařské fakultě. Lékárníci byli podřízeni univerzitě²⁾ již v dobách jejich prvních počátků ve 14. století a měli později skládat na univerzitě slib³⁾. Jejich příprava k budoucímu povolání se však dala dlouho mimo univerzitu a povinnost studia na univerzitě ve formě přednášek byla budoucím lékárníkům předepsána teprve studijním plánem z r. 1804⁴⁾.

Povinnost skládat na lékařské fakultě zkoušky byla však pro lékárníky daleko starší⁵⁾. Zkoušky budoucích lékárníků, stejně jako chirurgů a porodních bab, předepisoval již návrh univerzitních stanov z r. 1651, jímž univerzita, resp. lékařská fakulta reagovala na právo dozoru nad lékárníky, chirurgy a porod-

⁴³⁾ AUK A 31/II/344

⁴⁴⁾ AUK A 31/II/350

⁴⁵⁾ AUK A 31/II/356

⁴⁶⁾ Kubička J., Lázně Libníč, Fyziatr. věstník, sv. 37, 1959, str. 49—53

⁴⁷⁾ AUK A 31/II/160, 164

¹⁾ SUA PT I/1753, červenec 24, E¹, E², F

²⁾ Tomek V. V., Děje univerzity pražské, 1. c. str. 94

³⁾ Šedivý E., Privilegien d. Apotheken in den drei königl. Städten von Prag, zvl. o tisk „Pharmazeut. Post 1911“, Wien, str. 1

⁴⁾ Hladík Jar., Počátky farmaceutického vzdělání na Karlově universitě v Praze, Acta Pharmaceutica Bohemoslovenica, Tom. V., Bratislava 1961, str. 208

⁵⁾ Schnabel G. N., 1. c., str. 154

ními bábami přiznané jí Ferdinandem III.⁶⁾ a současně zveřejňovala svoji představu o vykonávání své funkce ve zdravotnictví v zemi.

Již v tomto návrhu univerzitních stanov z poloviny 17. stol. je zveřejněna forma zkoušky tak, že ji má provést děkan fakulty v přítomnosti dvou lékařníků. Tytéž stanovy zveřejňují také názor fakulty na evidování lékařníků, stejně jako zástupců dalších zdravotnických profesí v „albu“⁷⁾. Pokus o tuto evidenci se uskutečnil již v druhé polovině 17. stol. v matrice pražské lékařské fakulty⁸⁾.

Nemáme žádných přesnějších zpráv o tom, jak byli zkoušeni první lékařníci ve fakultní matrice zapsaní. Šířeji než návrh stanov z r. 1651 rozvádějí pasus o lékárenských zkouškách fakultní stanovy, schválené akademickým senátem v r. 1690⁹⁾. Zdůrazňuje se v nich, že nikdo nesmí vlastnit a vést kdekoliv v Čechách lékárnu, kdo by se nepřihlásil lékařské fakultě a po prokázání řádné učební a tovaryšské doby se nedal zkoušet lékařníky a lékaři na fakultě. Měl ukázat, že ve všech částech správně a dokonale zná léky jak jednoduché, tak jedy, že umí zastávat a upravovat všechny lékárenské záležitosti. Pro případ lékařníkovy úmrtí přiznávalo se vdovám právo na vedení lékárně. Zdůrazňovalo se, že vdova musí mít pro vedení lékárně schopného provizora, který se musí též dát lékařskou fakultou vyzkoušet. Bylo proto celkem logickým důsledkem, že např. vdova po chebském lékařníku Lavinovi se obrátila k fakultě se žádostí, aby jí doporučila zkoušeného provizora¹⁰⁾.

Starší verze stanov „statuta antiqua“¹¹⁾ je pro lékárenské zkoušky zajímavá tím, že výslovně předepisuje vedle teoretické zkoušky také praktickou zkoušku v lékárně. Novější verze stanov o ní mlčí. Jinou nejasností ve stanovách je pasus o vztahu mezi vlastnictvím lékárně a připuštěním ke zkouškám. Stanovy předepisovaly, že lékařníci mají být lékařskou fakultou zkoušeni, ale současně také, že kandidáti zkoušek mají být vlastníky lékáren. Tuto podmínku kladla asi fakulta na popud lékárenského gremia, které se bránilo konkurenci.

V protokole bývá také výslovně podotčeno, že kandidát zakoupil lékárnu a přichází na fakultu ke zkoušce. Z téhož důvodu nebyly zkoušky provizorů považovány za rovnocenné zkouškám majitelů lékáren. I v tom však byly výjimky, jak podle zpráv o výsledcích zkoušek uvidíme.

Zkoušku lékařníků na fakultě jako podmínku pro vedení lékárně zdůrazňoval i dekret místodržitelství z 25. července 1744¹²⁾. Ukládalo se jím všem krajským hejtmanům, aby měli dobrou evidenci o lékařnících v kraji a zakročili

přísně uzavřením oficíny proti každému, kdo se nedal lékařskou fakultou vyzkoušet.

Zkoušky lékařníků na univerzitě zdůrazňovala od 17. století i královská privilegia¹³⁾. V první polovině 18. století byla však v Čechách ještě řada majitelů lékáren, kteří svoji profesi provozovali bez zkoušky. Tak v r. 1731 se v protokole konstatuje, že nezkoušený lékařník je v Teplicích, nezkoušený provizor v Karlových Varech, dva nezkoušení provizoři v Hradci Králové, další nezkoušený lékařník v Nymburce^{13a)}.

Zemský zdravotní řád¹⁴⁾ zdůrazňoval, že na pečlivosti přípravy léků závisí mnohdy zdraví pacienta a tím i úspěch lékařů, a proto chce-li se někdo v Čechách usadit jako lékařník, musí se prokázat výučním listem i dvouletou tovaryšskou službou a složit zkoušku na lékařské fakultě.

Ke zdokonalení přípravy budoucích lékařníků pro jejich povolání bylo důležité, že si řád, víc než starší nařízení, všiml lékárenských učedníků. Nařizoval, „že nemají být přijímáni jiní než znalí latiny, aby s porozuměním mohli číst latinské knihy“. Nabádal také lékařníky, aby je zaměstnávali pouze v lékárně, nezneužívali pro jiné práce a dbali na jejich řádný život. Nebylo to nepodstatné, protože ze starších protokolárních záznamů víme o neshodách lékařníků s uční, které vyústily až v uvěznění učně městským magistrátem. Lékařská fakulta se musela jednou i učně zastat a od lékařníka pro něj vymoci náhradu.¹⁵⁾

Pro učně stanovil zdravotní řád při skončení jejich učební doby zkoušku, obdobně jako pro učně chirurgické, u děkana a profesora botaniky na lékařské fakultě. Zkoušky měly být bezplatné, což snad je hlavním důvodem jejich nedbalého zaznamenávání v protokole, plynoucího i z toho, že se jich ani v jednom případě, pokud jsou zaznamenány, nezúčastnil direktor fakulty. Když o ně direktor neměl zájem, ztratila o ně zájem fakulta, jejíž děkan a profesori měli proti starším dobám tak jako tak více povinností a snažili se plnit z nich alespoň ty, které kontroloval obávaný direktor.

Zachovalo se jen csm zápisů o těchto zkouškách, a to pět z r. 1754 a tři z r. 1755. Prvním zkoušeným byl 28. dubna 1754 Jan Pokorný z Benešova; učil se u malostranského lékařníka Hampachera v lékárně „U jednorozce“ tři a půl roku. Examinátoři byli děkan a profesor botaniky Scotti. Byl přítomen i kandidátův patron Hampacher, ale nezkoušel. Ještě další dva mají poznamenáno, že se vyučili v Praze; a to v lékárně Beringrově „U zlaté koruny“. Jeden poznámku o místě vyučení nemá. Čtyři se vyučili v lékárnách mimopražských.

¹³⁾ Šedivý E., Privilegien der Apotheken in den drei königlichen Städten von Prag, zvláštní otisk „Pharmazeutische Post 1911“, Wien, str. 1

^{13a)} AUK A 31 I 150

¹⁴⁾ SUA PT I/1753, červenec 24, E', E2, F

¹⁵⁾ AUK A/31/II, 44, 45, 48, 52, 57, 88, 91, 97

⁶⁾ SUA SM (P) 118 (1) 1650—59 Fol. 54—7

⁷⁾ Schnabel G. N., I. c. 100, 153

⁸⁾ AUK, sign. M 63

⁹⁾ John J. D., I. c., str. 237 ad.

¹⁰⁾ AUK A 31/II/408

¹¹⁾ John J. D., I. c. 238 ad.

¹²⁾ AUK A 31/I str. 319—20

Všichni uspěli, i když někteří jen s poznámkou, že examinátoři doufají, že se jejich prospěch zlepší, a všichni dostali potvrzení, že jsou tovaryši.

Jen se třemi z těchto zápisů se setkáváme s přibližně tímž datem v matrice studentů farmacie¹⁶⁾, kde jsou naopak čtyři zápisy jiných osob a v následujících pěti letech, včetně r. 1760, ještě dalších deset zápisů. Zda to byly zápisy o zkouškách téhož druhu, těžko rozhodnout, protože obsahují jen jméno a původ kandidáta. Zatím také není možno určit, zda tyto zkoušky současně se zápisy o nich přestaly, či zda jen nebyly zaznamenávány.

Ne všichni z těchto vyzkoušených učňů se nám objevují v protokole znovu při zkouškách lékárnických nebo provizorských. Tak Fr. Firbas¹⁷⁾, který se vyučil u svého otce lékárníka ve Strakonících, se po deseti letech jako majitel těžké lékárny znovu dal vyzkoušet, uspěl a byl schválen. Špatně se vedlo Janu Rosáciovi¹⁸⁾, který jako učeň „lépe než průměrně obstál“, ale v r. 1763 a 1764 dvakrát propadl u zkoušky provizorské. Při druhé zkoušce mu bylo přikázáno, aby sloužil v nějaké lékárně, jinak že nebude potřetí ke zkoušce připuštěn. Více se však o něm v protokole nedovídáme.

Také ostatní vyzkoušení učňové, napříště tedy lékárenští tovaryši, nám mizí beze stopy, ačkoliv záznamy o lékárenských a provizorských zkouškách v protokole, ve srovnání se seznamem lékárníků stanoveným s použitím matriky lékárenského gremia¹⁹⁾, jsou úplné, dokonce ještě o dva případy zkoušek lékárníků Jiřího Puchmüllera²⁰⁾ a Jos. Novotného²¹⁾ bohatší.

Zkouška lékárnická či provizorská se podle zdravotního řádu výslovně dělila na část teoretickou a praktickou, jak to předepisovala již starší redakce stanov lékařské fakulty²²⁾. Fakultní protokol uvádí záznamy o praktické části lékárenské zkoušky, pokud je vůbec uvádí, většinou jen velmi stručně²³⁾. Teprve od konce šedesátých let 18. stol. bývají o praktické části záznamy podrobnější.

Tak lékárník Jos. Ehrenberger od „Bílého orla“ na Malé Straně v Praze v přítomnosti všech zkoušejících připravoval v praktické části zkoušky „tartarum solubilem“ a „sirup aurantiorum“²⁴⁾. Fr. Dibner v lékárně „U zlatého medvěda“ připravoval „sirup cinamoni“ a „ungentum album“²⁵⁾. Zkouška se mu tím protáhla na dva dny, což jinak zvykem nebývalo. Častější bylo, že lékárníci či provizoři byli jeden den zkoušeni a druhý den skládali přísahu²⁶⁾.

O obsahu teoretických zkoušek se dozvídáme, že např. Tom. Fanta, lékárník „U mouřenína“ na Dobytčím trhu (dnešním Karlově náměstí), četl dobře recepty a znal dobře materiály²⁷⁾. Budějovický lékárník Mandlicher z botaniky, jakož i z farmacie a chemie²⁸⁾ vše uměl. Více vysvítá ze zápisů o formách zkoušek, počtu examinátorů, době trvání zkoušek, zejména pak o prospěchu či neprospěchu kandidáta a opakování zkoušek.

Jako examinátory předepisoval zdravotní řád děkana, profesora botaniky či chemie a jednoho staršího ze „středu“ lékárníků. Výslovně se podotýká, že zkoušející mají být tři. Praxe ovšem brzy tento počet rozmnožila o direktora, který býval u všech zkoušek s výjimkami, o nichž již bylo pojednáno. Vedle stávajícího děkana býval to profesor Scrinici nebo Scotti, později Boháč, ale někdy i Marherr, který byl profesorem fyziologie²⁹⁾.

Z lékárníků nejčastěji zkoušel Beringer, Helly, Kunc a další senioři, jak se během let střídali. Známe však i případy, kdy byl jako jediný examinátor zaznamenán profesor Scrinici nebo profesor Scotti, případně tito oba bez děkana a direktora³⁰⁾,³¹⁾.

Doba trvání zkoušky, pokud je zaznamenána, byla jedna hodina, případně jedna a půl i dvě hodiny³²⁾. Prospěch je zaznamenáván jen od nemnoha děkanů číselným stupněm známky jako vysvědčení první nebo druhé třídy nebo bez třídy³³⁾,³⁴⁾,³⁵⁾. Jinak je individuálně zaznamenáváno ocenění zkoušky jako „elegantně odpovídal“³⁶⁾, „výborně obstál“³⁷⁾, „více než průměrně obstál“³⁸⁾,³⁹⁾, „prospěl dobře“ a „byl po zásluze připuštěn k přísaze“⁴⁰⁾, nejčastěji však jen „průměrně obstál“⁴¹⁾.

Někdy ovšem bylo schválení dáno jen s určitou podmínkou. Např. klášternímu lékárníku, „že bude připravovat léky jen pro duchovní v klášteře“⁴²⁾, nebo s důtkou, „aby se lépe připravoval“⁴³⁾ a s podmínkou, že se dá znovu vyzkoušet pro patronát, zatím uznán jen jako provizor⁴⁴⁾, „aby byl přesnější a nedopustil se chyby, jinak že mu bude oficína zavřena“⁴⁵⁾. Jiný byl po druhé zkoušce sice

27) AUK A 31/II, 506

28) AUK A/31/VI, 221

29) AUK A 31/II, 117, 217, 374, 496, 506 aj.

30) AUK A 31/II, 80—81

31) AUK A 31/II, 193, 205

32) AUK A 31/II, 73, 74, 80—81

33) AUK A 31/II, 462

34) AUK A 31/II, 291

35) AUK A 31/II, 432

36) AUK A 31/II, 337

37) AUK A 31/II, 267

38) AUK A 31/II, 100

39) AUK A 31/II, 77

40) AUK A 31/II, 10, 337

41) AUK A 31/II, 282, 128, 327 aj.

42) AUK A 31/II, 101, 124

43) AUK A 31/II, 10

44) AUK A 31/II, 171, 310

45) AUK A 31/II, 63, 269

16) Matricula, I. c., str. 138, 139

17) AUK A 31/II/48, 374

18) AUK A 31/II/97, 336, 372

19) Hladík Jar., I. c., str. 208—222

20) AUK A 31/II, 297

21) AUK A 31/II, 470

22) SUA PT I/1753, červenec 24, E'

23) AUK A/31/II, 327—8

24) AUK A/31/II, 496

25) AUK A 31/II, 511—512

26) AUK A 31/II, 73—74

aprobován, ale s podmínkou, že bude prohlášen za provždy neschopného, dojde-li u něj k nějakému omylu⁴⁶⁾. V jednom případě je připomínka, že si kandidát podle potřeby má vyžádat radu od jiného lékárníka⁴⁷⁾.

Úspěšných zkoušek lékárníků jsem v protokole z období 1753—1771 našla 59, provizorských 11. Z těch byla jedna uznána za tak dokonalou, že platila i pro patronát. Další dva provizoři se stali patrony pouhým doplacením taxy. Zkoušky těchto dvou jsem do lékárenských zkoušek nepočítala. Někteří kandidáti se skutečně ke zkouškám vraceli a podruhé uspěli. V protokole je také deset případů opakovaných zkoušek lékárníků; 14, kteří jako lékárníci neuspěli při prvé zkoušce, se již nevrátilo. Jeden z nich byl uznán provizorem, dva byli uznáni za tak neschopné, že už se neměli vracet a naopak držet v lékárně provizora. Je o nich zaznamenáno „cum adnotandum debilis in arte“^{47a)}. Opakovaná zkouška provizorská je zaznamenána jedna. Jeden provizor propadl a nevrátil se. Jeden lékárník a jeden provizor propadli dvakrát a další záznamy o nich nejsou. Někdy je zaznamenáno, že se zkoušky konaly v domě děkanově. Praktické zkoušky se konaly v lékárnách.

Taxy za lékárnické zkoušky byly podle zdravotního řádu stejně vysoké jako taxy chirurgické. V této výši jsou také v protokole nejčastěji zaznamenávány. Někdy je však zaznamenávána výše taxy 53 zl.^{47b)}, jeden lékárník, který propadl a ke zkoušce se nevrátil, platil jen jakýsi uznávací poplatek 11 zl. 15 kr. Provizorská taxa byla poloviční 22 zl. 30 kr. Rozdíl výše taxy za zkoušky mezi kandidáty pražskými a mimopražskými v tom smyslu, že mimopražští platili taxu nižší, jak bývalo zvykem ve starších dobách, zdravotní řád odstranil.

Na Moravě⁴⁸⁾ a ve Slezsku, které zůstalo u Českého království⁴⁹⁾, byla taxa lékárníka „pro legitimacione“ v královských městech 10 zl., tedy stejně vysoká jako taxy „mediků“; mimo královská města činila 5 zl. Za zkoušku byla pro lékárníky jednotná taxa 20 zl., tzn. o 4 zl. méně než pro mediky. Výše tax pro provizoře není v těchto řádech uvedena.

V pruském Slezsku byly taxy⁵⁰⁾, které platili lékárníci, rovné taxám chirurgů. Za schválení ve Vratislavi 6 tol., za schválení mimo Vratislav 5 tol., za zkoušku ve Vratislavi 10 tol., mimo Vratislav 6 tol. 8 gr.

K povinnostem lékárníků patřilo řídit se při přípravě léků a stanovení jejich ceny dispensatoriem, vydaným pražskou lékařskou fakultou v nové úpravě r. 1750. Toto dispensatorium bylo císařovnou schváleno⁵¹⁾ na rozdíl od vídeňské-

ho, v němž byly podle vyjádření van Swieteny⁵²⁾ chyby a zbytečnosti. Do budoucna se počítalo s vydáním jednotného dispensatoria pro všechny země monarchie. To však nevyšlo ještě ani v době vydání celoříšského zdravotního řádu z ledna 1770⁵³⁾. Vídeňské lékárnické váhy byly k nelibosti pražských lékárníků zavedeny už r. 1767⁵⁴⁾.

Řád vyjmenovával léky, které lékárníci směli prodávat bez lékařského předpisu. Jinak však, byl-li v místě lékař, měli se řídit pouze lékařskými recepty. I v Praze lékárníci nařízení o distribuci léků bez lékařských předpisů překračovali, jak je vidět z obvinění lékárníka Ant. Tetschera „U zlatého jelena“, který podle udání svého tovaryše prodával léky bez lékařských předpisů, a to zejména jakémusi Knechtovi, údajně pro léčení jeho vlastní osoby. Knecht uváděl na svoji obhajobu, že studoval medicínu a sám ví, jaké léky mu prospívají. Knecht byl skutečně bývalý student medicíny, vyškrtnutý již r. 1740⁵⁵⁾ z matricy pro nedovolené léčení. Podle zápisu lékařského sezení z 16. 9. 1755⁵⁶⁾ byl obviněn z téhož přestupku a odsouzen stejně jako Tetscher k pokutě 24 imperiálů. Pokuta byla vymáhána dost liknavě, protože ještě ani 25. února 1756⁵⁷⁾ neodeslali úředníci královské reprezentace a komory dekret, příkazující pokutu.

Také léčení vnější i vnitřní se lékárníkům zakazovalo, byl-li v místě lékař nebo chirurg. Vměšování lékárníků do lékařské praxe se musela fakulta zabývat dost často. V Praze překračoval tento zákaz zejména lékárník Gayer⁵⁸⁾; hradečtí fyzici dr. Caschka a dr. Schlemmer si z téhož důvodu stěžovali na tamějšího lékárníka Bachofera⁵⁹⁾ a takových případů bychom mohli uvést daleko více. Někdy lékárníci sami svou nedovolenou praxi prozradili tím, že na ni poukázali jako na své zásluhy, jak to udělali žatečtí lékárníci Kayser a Pellas⁶⁰⁾. Jindy lékárník prodal lékárnou dalšímu, jako liberecký Scharf svému nástupci Maisnerovi⁶¹⁾, a pak dál vyráběl a prodával léky a léčil bez lékaře.

Také lékárníci v církevních lékárnách byli obviňováni z lékařské praxe, zejména milosrdní bratři v Praze, pokud tak činili mimo svoji nemocnici⁶²⁾. Mnoho bylo stížností na lékárny klášterní, které podle lékárenského privilegia z r. 1748⁶³⁾ neměly právo prodávat léky veřejnosti vyjma některých zcela výjimečných případů, byla-li civilní lékárna příliš vzdálena. Ty pak měly mít podle de-

52) SUA ČG Publ., 1748—55 N 3/15

53) Wiesner Ant., 1. c. roč. VII, 1924, str. 74

54) AUK A 31/II, 29, 32

55) Matricula, 1. c., str. 50

56) AUK A 31/II, 129—130

57) AUK A 31/II, 183

58) AUK A 31/II, 45, 47, 27, 29—32

59) AUK A 31/II, 21

60) AUK A 31/II, 229

61) AUK A 31/II, 449

62) AUK A 31/II, 210, 212, 517

63) SUA PT I 1748, červenec 4

46) AUK A 31/II, 69, 70

47) SUA Č. G. Publ. 1748—55 N. 3/15

47a) AUK A 31/II, 80—81, 69—70

47b) AUK A 31/II, 100

48) ANM, sign. 24 D/1

49) SUA PT I, 1753, říjen 13

50) SUA ČG 1748—55 N 3/35

51) SUA ČG Publ., 1748—55 N 3/15

kretu gubernia⁶⁴⁾ povinnost přispívat zdarma každoročně léky pro chudobince a dávat výkazy o své činnosti.

Klášterní lékárníci však velmi často tento zákaz překračovali ke škodě místních měšťanských lékárníků, kteří si ovšem stěžovali nadřízeným úřadům. Odborným vyšetřováním sporů bývala pak pověřována lékařská fakulta. Tak se fakulta mnohokrát musela zabývat překračováním zákazu ze strany augustiniánů v České Lípě⁶⁵⁾, v Lysé n. L.⁶⁶⁾, v Havlíčkově (tehdejší Německém) Brodě⁶⁷⁾, v Táboře⁶⁸⁾, lékárnou duchovních od sv. Jana a františkánů u Berouna⁶⁹⁾, jezuitů v Chomutově⁷⁰⁾, v Jičíně⁷¹⁾, v Opařanech⁷²⁾, v Kadani⁷³⁾, piaristů v Benešově⁷⁴⁾.

Někdy si na prodej léků z klášterních lékáren stěžovali také krajští fyzici⁷⁵⁾. Někdy se ale naopak krajští fyzici s klášterními lékárníky spolčovali ke škodě měšťanských lékárníků. Tak bechyňský krajský fyzik Čermák posílal do augustiniánské tábořské lékárny pacienty s recepty⁷⁶⁾ a jeho kolega Lods-mann vystavil německobrodským augustiniánům potvrzení, že mohou léky prodávat⁷⁷⁾.

Mezi připomínkami vídeňského protomedika van Swieteny k českému zemskému zdravotnímu řádu⁷⁸⁾ je i připomínka o zákazu prodeje léků dr. Richtra z tzv. sirotčince v Halle nad Sálou v Německu. Van Swieten se stavěl proti prodeji těchto zřejmě oblíbených léků. Zdůvodňoval své stanovisko zdravou merkantilistickou zásadou „proč kupovat léky cizí, když máme vlastní?“ Fakultní protokol se distribucí těchto zakázaných léků také několikrát zabýval, a to v r. 1762⁷⁹⁾, kdy je prodávali dva pražští obchodníci. Direktor, děkan, dr. Paschkal se syndikem jim jménem fakulty léky zkonfiskovali a obchodníkům předepsali pokutu 100 imperiálů. Také *banko-deputace* byla nucena zabývat se nedovoleným dovozem léků⁸⁰⁾ a brzy nato 29. října 1762⁸¹⁾ byl v lékařském sezení

64) AUK A 31/II, 393

65) AUK A 31/II, 396—9, 405, 406, 460, 472, 411, 403

66) AUK A 31/II, 395

67) AUK A 31/II, 148, 170, 172, 179, 182—3, 209, 220, 221

68) AUK A 31/II, 37, 120, 127, 237

69) AUK A 31/II, 530, 7

70) AUK A 31/II, 143

71) AUK A 31/II, 27, 129, 295, 302, 303, 308, 312

72) AUK A 31/II, 37

73) AUK A 31/II, 126—7

74) AUK A 31/II, 433, 436, 475

75) AUK A 31/II, 279, 282, 286, 487 aj.

76) AUK A 31/II, 120

77) AUK A 31/II, 223

78) SUA ČG Publ. 1748—55 N 3/15

79) AUK A 31/II, 321—2, 323, 325

80) AUK A 31/II, 323

81) AUK A 31/II, 330

čten dekret, jímž se znovu připomínalo, že distribuci léků smějí provádět jen lékárníci.

Pro zřizování nových lékáren, jež povolovala královská reprezentace a komora, později gubernium, vyžadovaly tyto úřady též odborné dobrozdání fakulty. Jednalo se zejména o to, aby lékárna byla v dostatečné vzdálenosti od lékáren dosavadních⁸²⁾, a pak ovšem i o to, aby ji vlastnil či vedl zkušený farmaceut⁸³⁾. O rozmístění lékáren v zemi neměla fakulta dobrou evidenci, jak přiznala na dotaz gubernia z r. 1763. Z odpovědi fakulty se dozvídáme jen to, že v Praze je lékáren dvanáct. O počtu lékáren v krajích měli prý lepší evidenci krajští hejtmané.

Lékárníci měli dostat zapláceno za léky podle jejich úředně stanovené ceny a za práci s jejich přípravou. V Čechách byly ceny léčiv stanoveny v příloze k dispenzatoriu, a to latinsky, česky a německy. Rovněž tak i „vyměření co apatykář za svou práci pokládati může“, bylo v uvedených třech jazycích⁸⁴⁾.

1) Za použití jednoduchého klystýru	17 kr.
2) Za obklad z bylin a olejů	12 kr.
3) Za zhotovení cukrových tabletek	24 kr.
4) Za zhotovení pastilek	15 kr.
5) Za pracovní přípravu nápoje	18 kr.
6) Za obyčejnou přípravu nápoje	12 kr.
7) Za destilování vody, trvající den a noc	1 zl 30 kr.
8) Za zhotovení náplasti na žaludek, játra nebo slezinu	10 kr.
9) Za přípravu emulzí	6 kr.
10) Za zhotovení heřmánkového pytlíku podle velikosti	12 — 18 kr.
11) Za dva loty pilulek	15 kr.

Na Moravě⁸⁵⁾ a ve Slezsku⁸⁶⁾, náležejícím k Českému království, se měli lékárníci řídit taxami vídeňskými. Ke zdravotnímu řádu pro pruské Slezsko⁸⁷⁾ byly taxy léčiv připojeny latinsky a německy. Taxy za výkony lékárníků jsou uvedeny německy:

1) Za přípravu obkladu	1 gr.
2) Za přípravu klystýru	1 gr.
3) Za jeho použití u starých lidí	1 gr.
4) Za jeho použití u mladých lidí	2 gr.

82) AUK A 31/II, 130

83) AUK A 31/II, 244

84) Taxa seu valor omnium medicamentorum, Pragae 1737, str. [74]

85) ANM Sign. 24/D/1

86) SUA PT I 1753, říjen 13

87) SUA ČG 1748—55 N 3/35

5) Za přípravu nápoje	1 gr.
6) Za přípravu nápoje, který se má užítí najednou	6 d.
7) Za přípravu a posláni nápoje	2 gr.
8) Za opakovanou přípravu nápoje na noc	1 gr.
9) Za náplast na žaludek	1 gr.
10) Za přípravu jedné libry nebo několika uncí emulze	6 d.
11) Za přípravu několika uncí nápoje z kuřete	1 gr.
12) Za kapsli z hedvábné látky	2 gr.
13) Za čepičku z hedvábné látky (Mützelein)	2 gr.
14) Za sáček z hedvábné látky k přiložení k srdci	8 d.
15) Za sáček nebo prošitý polštářek k přiložení na žaludek	2 gr.
16) Za obklad na žaludek, pokrytý hedvábnou látkou	2 — 3 gr.
17) Za jednu dávku pilulek	3 d.
18) Za vysláni tovaryše na venkov	8 gr.

VIZITACE LÉKÁREN

Prohlídky a kontroly vybavení lékáren byly již od středověku svěřovány univerzitám, resp. lékařským fakultám. Kde lékařská fakulta nebyla, bývaly vizitace svěřovány městským radám a městským lékařům, spolu s některým zkušeným lékárníkem. V této formě navrhoval např. Adam Zalužanský ze Zalužan vizitační komise ve svém proslulém „Řádu apatekářském“, který podal radě všech tří pražských měst v r. 1591¹⁾. V 17. stol., když byla v Praze reorganizována lékařská fakulta, ujala se i této funkce²⁾.

Stanovy pražské lékařské fakulty z konce 17. století určují za členy vizitačních komisí děkana a další dva členy fakulty³⁾. Pro venkovské lékárny, které měly být vizitovány na žádost lékárníků, se předepisovala vizitační komise z jednoho z doktorů a jednoho lékárníka. Vizitace měly být prováděny jednou, případně dvakrát do roka. Komise měla při vizitaci přezkoušet léky a materiály, které byly na skladě, co do jejich kvality, uskladnění i stáří. Kdyby uznala některý lék za méně vhodný, měl být vhozen do kádě s vodou a případně použit ještě pro léčení dobytka. Lékárníci měli mít připraveny všechny ingredience, ale nesměli vyrábět složité léky do zásoby, aby se nezkazily. Vizitace měly lékárníky přinutit k doplnění nedostatků; pokutou za nepřístupnost v lékárně, zejména opakované, mělo být dočasné nebo trvalé zavření lékárny.

V první polovině 18. století, pokud můžeme sledovat podle protokolu, byly vizitovány obvykle v podzimních či zimních měsících dvě, tři či čtyři z praž-

1) Šedivý E., Privilegien..., str. 2—3

2) Beránek K., Příspěvky k obnovení lékařského studia v Praze, 1623—1638, AUC HUCP, Tom IV, 1963, Fasc. 1, str. 97; SUA sign. SM/P/118/1/1650—59, Fol. 54—57

3) John, J. D., 1. c., str. 199—200

ských lékáren⁴⁾. Výjimečně se konaly vizitace v jiné roční době⁵⁾. Nikdy v první polovině 18. století nebyly v jednom roce vizitovány všechny pražské lékárny. Záznamy o vizitacích jsou stručné, obvykle jen v tom smyslu, že vše bylo nalezeno v pořádku. Vizitační komise měly někdy i víc než deset členů, profesorů a doktorů⁶⁾. Vizitace byly spojovány s hostinami nebo s peněžitými odměnami. Např. o lékárníku Casanovovi z lékárny „U zlatého jelena“ na Malé Straně⁷⁾ je záznam, že nemá ve zvyku hostit, ale že dal při vizitaci r. 1727 děkanovi 6 zl. a každému přítomnému doktoru medicíny 3 zl. Z r. 1743 se ze záznamu o vizitaci lékárny „U zlaté koruny“ dozvídáme, že prof. Joh. Ign. Mayersbach přišel až na snídani⁸⁾. V pozdějších letech bývali k vizitacím zvaní také zástupci lékárenského kolegia.

Vizitace se nekonaly náhle a nečekaně, „ex improviso“, ale tak, že lékárníci měli možnost vše připravit „die Korupta auf die Seiten zu legen und von anderen Apothekern taugliche Sachen auszuborgen“, jak vytýkal již superintendent Th. Eirelli ve své známé zprávě z r. 1712⁹⁾. „Ex improviso“¹⁰⁾ se konala asi jen vizitace židovské lékárny „Ad nigrum leonem“ 28. června 1740.

V lékárně byly nalezeny bezcenné sirupy, některé plné much, protože byly špatně přikryté, dále byliny opředené pavučinami, staré, zkažené a bezcenné. „Byly skutečně zavržitelné a vyhozeny před tvářmi všech“. Hned 7. července byla pak židovská lékárna vizitována znovu, a to již byly složité prášky i jednoduché „species“, odvary, extrakty a pilulky, i složité vody v dobrém stavu a dostatečném množství. Za dvojnásobnou vizitaci dostal děkan 6 zl., prof. Scrinici 3 zl., univerzitní kancelář také 3 zl. a každý ze dvou přítomných lékárníků po 2 zl. Podle záznamu o vizitaci židovské lékárny z let 1743, 1749 a 1751¹¹⁾ bylo tam již vždy nalezeno vše v pořádku. Jejím majitelem byl Mischel Löb Jejteles, byla to tzv. privilegovaná židovská lékárna, zvaná od 40tých let ne už „U černého lva“, ale „U zlatého lva“.

Mimopražské lékárny byly v první polovině 18. stol., jak to také stanovy uvádějí, vizitovány jen na žádost lékárníka. V protokole je uvedena v r. 1747¹²⁾ vizitace karlovarské lékárny Becherovy, kterou si lékárník zřejmě vyžádal, aby se snáze ubránil konkurenci v podobě druhé lékárny, která měla být v Karlových Varech zřízena.¹³⁾ Vizitace v Karlových Varech se zúčastnil fyzik Nového

4) AUK A 31/I, 223, 239, 264 aj.

5) AUK A 31/I, 350—352

6) AUK A 31/I, 411

7) AUK A 31/I, 55

8) AUK A 31/I, 314

9) SUA U 1/1/1, Fol. 260c

10) AUK A 31/I, 252

11) AUK A 31/I, 314, 476, 518

12) AUK A 31/I, 352

13) AUK A 31/I, 369, 339

Města pražského dr. Fr. Ferd. Kirchmayer a karlovarský doktor medicíny, fyzik loketského podílu žateckého kraje Ferdinand Hillinger.

Ke zjednání pořádku ve vizitacích byl vydán císařský reskript v r. 1751¹⁴⁾. Podle něj měly být napříště pražské lékárny vizitovány dvakrát do roka, mimo-pražské jednou. Vizitační komise neměly od lékárníků brát žádné odměny.

V následujících letech, již rokem 1752 počínaje, jsou vizitace všech pražských lékáren v protokole fakulty, končícím u data 29. října 1753 i novějším, počínajícím 1. říjnem r. 1753, každoročně zaznamenávány buď sumárně nebo postupně, takže je zřejmé, že všechny bývaly každoročně vizitovány. Jsou také uváděny jejich případné nedostatky.

Zemský zdravotní řád z r. 1753¹⁵⁾ omezil na radu van Swietenovu¹⁶⁾ vizitaci pro každou lékárnu jednou do roka, buď v září, v říjnu nebo v listopadu, kdy se všeobecně dělají zásoby. Lišil se tím od zdravotního řádu pro pruské Slezsko¹⁷⁾, kde byly vizitace předepsány na červen. Rovněž se lišil zapojením členů fakulty do vizitačních komisí a tím ovšem i od zemských zdravotních řádů z Moravy¹⁸⁾ a Slezska¹⁹⁾, které patřilo k Českému království. V pruském Slezsku stál proto v čele vizitační komise tzv. „adjunkt“, osoba pověřená dozorem nad zdravotnictvím v kraji, což měl být nejčastěji krajský fyzik—lékař, s ním městský fyzik a jeden z členů městského magistrátu²⁰⁾. Obdobně byli do vizitačních komisí zapojováni členové magistrátů, resp. městských rad i na Moravě a ve Slezsku, patřícím k Českému království.

Podle zemského zdravotního řádu pro Čechy měli být členy vizitačních komisí pražských lékáren děkan fakulty, dva profesoři a městský fyzik, ve venkovských městech krajský fyzik — doktor medicíny.

Zemský zdravotní řád zdůrazňoval také, že vizitovány mají být i klášterní lékárny, zvláště ty, „kterým jsme milostivě povolili prodávat jejich léky“²¹⁾.

V druhé polovině 18. stol. bývaly častěji shledávány ve vizitovaných lékárnách nějaké defekty. V r. 1760 bylo např. v Bischofově lékárně na Hradčanech shledáno tolik zkažených léků, že lékárník dostal vyhrůžku zapečetění lékárny, nezjedná-li nápravu²²⁾,²³⁾. I v následujícím roce byl však kárán. V r. 1762 v pro-sinci bylo mnoho zkaženého zboží nalezeno v lékárně „U zlatého medvěda“ na

14) AUK A 31/I, 544

15) SUA PT I 1753, červenec 24, C',C₂

16) SUA Č G Publ. 1748—55, N 3/15

17) SUA Č G Publ. 1748—55, N 3/35

18) SUA PT I/1753, říjen 13

19) ANM sign. 24 D/1

20) SUA Č G Publ. 1748—55 N 3/35

21) SUA PT 1753, červenec 24, 1 C',C₂

22) AUK A 31/II, 238

23) AUK A 31/II, 238

Železném náměstí²⁴⁾, v roce 1763 opět v lékárně na Hradčanech a „U bílého orla“ na Malé Straně²⁵⁾.

Zvláště bouřlivě asi probíhala vizitace v lednu 1758 v lékárně „U mouření-na“ na Dobytčím trhu (nynějším Karlově náměstí), jejímž majitelem byl Ant. Dan. Foraith²⁶⁾. Byla to již kontrolní vizitace po zjištění nepořádku v lékárně v říjnu předchozího roku. Vizitační komise zjistila, že lékárník nedostatky a chyby nenapravit, a lékárník se s vizitační komisí tak nepohodl, že byl odve-den do univerzitního vězení. Lékařna byla zapečetěna a lékárník si pobyl ve vězení od 7. do 11. ledna. Nakonec musel lékařské kolegium pro své vzpurné jednání odprosit a lékárnu po opětném převzetí řádně vybavit.

Vizitace nebyly tedy v době po vydání zdravotního řádu již tak „přátelské“ a formální jako dříve.

V protokole se také několikrát setkáváme s problémy novoročních darů, kte-ré lékárníci dávali členům doktorského kolegia. V roce 1754²⁷⁾, se reprezenta-ce a komora na příkaz císařovny snažila je od lékařů získat zpět, aby z nich byl založen fond na zřízení botanické zahrady. K pravidelným příspěvkům na fond k tomuto účelu snažila se císařovna přimět lékárníky v r. 1757²⁸⁾, ale bez-úspěšně. Zato lékařům dávali lékárníci dary dál. Ještě v r. 1771 napomínala je zdravotní komise pro dary lékařům ze zlata a stříbra.

O vizitacích mimopražských lékáren se v této době častěji dozvídáme než dří-ve. Jednak to byly již zmíněné zprávy fyzika—doktora Buty o vizitacích lékáren v prácheňském kraji²⁹⁾ a doktora Krále o vizitacích v kraji litoměřickém³⁰⁾.

Z dubna r. 1756 máme nepřímou zprávu o dvou vizitacích civilní lékárny v Tá-boře³¹⁾. Lékárník Jak. Procházka se o nich zmiňoval ve své stížnosti na krajské-ho fyzika Ferd. Čermáka, který, ač dával fakultě na základě vizitací jeho lékárn-y příznivé zprávy, přece posílal pacienty s recepty do lékárny augustiniánské. Zásada bezplatnosti vizitací byla v zemském zdravotním řádu uvedena jen pro lékárny pražské. Pro lékárny mimopražské zdůrazňoval zemský zdravotní řád, že nemohou od fyziků žádat, aby měli s vizitacemi nějaká vydání, a že je musí do lékárny dát přivést kočárem, protože vizitace přispívá ke zvelebení lékárny.

V účetní knize broumovské klášterní lékárny³²⁾ nacházíme záznamy o výda-jích spojených s vizitacemi z konce 60tých a ze 70tých let 18. stol.

24) AUK A 31/II, 335

25) AUK A 31/II, 361—2

26) AUK A 31/II, 138, 173

27) SUA Protocolum rescriptorum 1754 April, str. 111, inv. č. 2772

28) AUK A 31/II, 147, 153, 538

29) AUK A 31/II, 24, 25

30) AUK A 31/II, 35

31) AUK A 31/II, 120

32) Státní oblastní archiv Zámbrsk, Vs Broumov 341

R. 1769 za vizitaci dvěma lékařům z Hradce Králové	12 zl. 30 kr.
r. 1771 za vizitaci krajskému fyzikovi podle výměru krajského úřadu	12 zl. 22 kr.
za 5 dní cestovního	7 zl. 30 kr.
za příležitost	9 zl. 46 kr.
r. 1772 za vizitaci krajskému fyzikovi	17 zl. 4 kr.
r. 1773 za vizitaci a cestovní výlohy kraj. fyzikovi	18 zl. 48 kr.
r. 1779 za vizitaci krajskému fyzikovi	12 zl. 48 kr.

Ačkoliv účetní kniha je vedena pravidelně počínaje r. 1730, začínají záznamy o výdajích za vizitace značně později než v roce vydání zdravotního řádu. Ani pak nebyly zaznamenávány pravidelně, z čehož je možno soudit, že ani vizitace nebyly každoroční.

PORODNÍ BÁBY A MAGISTŘI PORODNICTVÍ

Podobně jako pro péči chirurgickou i pro péči porodnickou znamenal zdravotní řád z r. 1753¹⁾ velký krok kupředu. Porodními bábami se zabývá ve svém čtvrtém oddílu. Ženy samy, starší a zkušenější, byly od dávných dob hlavními vykonavatelkami péče o rodičky a zůstaly jimi ještě dlouho po vydání řádu, avšak starost o vzdělání žen určených k pomoci při porodu značně stoupla a zvýšil se i dozor nad jejich působením.

O prvních porodních bábách jsou u nás zprávy z 12. a 13. stol. Podobně jako o chirurgii se univerzita o porodní báby v době svých začátků nestarala. Již počátkem 16. stol. vyšla však česká odborná kniha pro vzdělání porodních bab. Na podkladě německé předlohy Eucharia Röslina z r. 1513 vydal vzdělaný mladoboleslavský tiskař Mikuláš Kulha knihu „Zpráva o naučení ženám těhotným a babám pupkořezným netoliko prospěšná, ale také potřebná“. V r. 1577 vyšla pak další česká kniha pro porodní báby od Matouše Wolkenberga z Wolkenbergu.

Podle královského reskriptu z r. 1651²⁾ měly vedle doktorů medicíny, chirurgů a lékárníků, také porodní báby, které chtěly působit ve třech pražských městech, být zkoušeny na univerzitě. Návrh univerzitních stanov z r. 1652³⁾ rozvádí toto nařízení. Zdůrazňuje, že i porodní báby v celém království jsou podřízeny univerzitě, jejich jména mají být zanášena do „alba“ a mají být zkoušeny děkanem a dvěma ženami, které nazývá „duas matronas probate fidei et experientiae“.

Fakultní stanovy z r. 1690⁴⁾ se snaží o zavedení zkoušek porodních bab v ce-

1) SUA PT I 1753, červenec 24, G2, G2', H, H', H2, H2', J

2) SUA SM/P/118/1/1650—51

3) Schnabel G. N., 1. c., str. 154

4) John J. D., 1. c., str. 249—251

lých Čechách. V Praze měly být zkoušeny děkanem a staršími lékaři, „v odlehlých místech dvěma lékaři stanovenými obcí“. Zápisy o schvalování porodních bab po vykonaných zkouškách nacházíme v matrice lékařské fakulty⁵⁾ od r. 1687. Matrika zaznamenává v r. 1687 16 zkoušek porodních bab, 1689 další 2, 1691 3, ty všechny spadají do období druhého děkanátu Šimona Al. Tudecia. Pro r. 1696 vepsal děkan profesor Joh. Jak. Geelhausen dodatečně 10 a v r. 1698 1 zkoušku. Podle detailnějších určení místa bydliště jako např. „ex Parva Parate“, „Ex Nova Civitate“, „Ex Girchar“ vidíme, že se jednalo pravděpodobně jen o řáby ze tří pražských měst, případně blízkého okolí „ex Wischenrad“, a že děkan nepovažoval za nutné jejich pražský původ zdůrazňovat^{5a)}.

Tudeciův zájem o vzdělání porodních bab můžeme vysvětlit jednak jeho funkcí zemského fyzika, s níž byl spojen zájem o zdravotní péči, jednak jeho rozsáhlou lékařskou praxí v Praze, při níž se nevyhýbal ani porodnictví. O jednom těžkém porodu, při němž došlo k ruptuře dělohy, podává v r. 1671 zprávu do tehdejšího přírodovědného a lékařského časopisu Leopoldinské přírodovědné akademie⁶⁾; že nebyl Tudecius jediným z pražských lékařů konce 17. a začátku 18. století, kdo pracoval jako porodník, vidíme i z manuálu Joh. Fr. Löwa z Erlsfeldu, profesora pražské lékařské fakulty. Löw zaznamenává např., že za pomoc při porodu v rodině hr. Maxe Kolowrata v r. 1691 dostal jako honorář 10 dukátů⁷⁾. Nebyl to asi jediný případ jeho porodnické praxe.

Po roce 1698 je v zápisech porodních bab dlouhá přestávka až do r. 1724⁸⁾, kdy děkan doktor medicíny Š. Fuchs zapsal zkoušky dvou porodních bab. Jedna z nich pocházela z Prahy, druhá z Vídně. Všimněme si, že je výslovně zapsáno, že byla zkoušena, ačkoliv již byla ve Vídni přísežnou porodní bábou.

Pak již následují zápisy téměř pravidelně z jednotlivých let za sebou. Z období děkanátu profesora Joh. Jak. Geelhausena máme dokonce v protokole v r. 1727 zachovaný opis řádu vídeňských porodních bab a instrukci o jejich výchově a zkouškách⁹⁾. Geelhausen byl mezi profesory, možno říci, čestnou výjimkou svým pořádkem ve vedení protokolu a zájmem o záležitosti zdravotnické, k nimž patřily i zkoušky a dozor fakulty nad zdravotníky a tedy i nad porodními bá-

5) Matricula, 1. c., str. 157, 158

5a) Stávalo se např. i u zkoušek lékárníků z Prahy, že byla označena jménem jejich lékárna, ale ne to, že tato lékárna je v Praze. Např. r. 1701 „Petrus Molitor, pharmacopeus ad Auream Aquilam“ (Matricula, 1. c., str. 77)

6) Miscellanea curiosa medico-physica academiae naturae curiosorum, annus secundus, Jenae 1671, str. 378—9, Observatio CCLIV.

7) Löw Joh. Fr., Manuel aller denkwürdigen Sachen so mich und meinigen angeht, Univerzitní knihovna v Praze, rkp. sign. XVI C/10, Verzeichniss aller meiner Bestellungen, welche ich in der Stadt Prag habe, wieviel wann und ob ich solche empfangen, fol. 27.

8) Matricula, 1. c., str. 158

9) AUK A 31/I, 34—39

bami. O zdravotnické problémy, jak je i z prvních zápisů o porodních babách v matrice i ze zápisu v protokole před vydáním zemského zdravotního řádu, t. j. z období let 1727—1753, vidět, měli děkani z řad doktorů obvykle větší zájem než děkani profesori.

Zcela ojedinělý projev snahy o evidenci porodních bab z doby před vydáním zemského zdravotního řádu pochází také od děkana doktora medicíny Ludv. Jindř. Vosse, přísežného zemského fyzika z r. 1740¹⁰⁾. Zaznamenal, že zanechává svému nástupci seznam nezkoušených porodních bab z Malé Strany a prosí, aby byly úplně vyzkoušeny. Obdobný postup doporučuje i vůči porodním bábám Starého a Nového Města.

Marie Terezie již před vydáním zemského zdravotního řádu vydala některé dekrety týkající se evidence zkoušek a vzdělání porodních bab, v nichž zdůraznila nutnost jejich odborného vzdělání, aby se zabránilo nebezpečí, jemuž jsou vystaveny rodičky při neodborném ošetření. Z 3. července 1749¹¹⁾ máme v protokole záznam o rozeslání místodržitelského dekretu krajským fyzikům, kteří měli zkoušet mimopražské porodní báby. Podle dvorského dekretu z 20. 12. 1749¹²⁾ bylo nařízeno, aby byly porodním bábám a jejich pomocnicím demonstrovány pitvy ženských mrtvol.

Zemský zdravotní řád pro Čechy¹³⁾ nařizoval, „aby ustanovený profesor anatomie v příslušných dobách uděloval řádná, bab se týkající kolegia a též cvičení konal, a to chudým zdarma, majetným pak za roční plat 6 zl.“ Měly to být společné přednášky pro porodní báby a ranlékaře, jak jsme se již o nich výše zmínili.

Nařízení o přednáškách profesora anatomie nemohlo být, podobně jak jsme o tom pojednali v kapitole pro chirurgy, ani ve zdravotním řádu pruském¹⁴⁾, moravském¹⁵⁾ ani pro opavské a těšínské Slezsko.¹⁶⁾ V tom měl zdravotní řád pro Čechy nespornou přednost.

Přednášky konal v Praze nejprve profesor anatomie Fr. Dutoy, o němž se někdy jako o učiteli porodnictví píše dost hanlivě¹⁷⁾. Nevíme, nakolik měl Dutoy zkušenosti v porodnictví, víme však, že mezi preparáty, které přivezl ze svých studijních cest a věnoval univerzitě, byly i preparáty gynekologické¹⁸⁾.

Zmínili jsme se již o tom, že o demonstračních pitvách pro porodní báby ne-

¹⁰⁾ AUK A 31/I, 254

¹¹⁾ AUK A 31/I, 462

¹²⁾ Rubeška V., I. c., str. 173

¹³⁾ SUA PT I/1753, červenec 24, G2'

¹⁴⁾ SUA ČG Publ. 1748—55, N 3/35, str. 75

¹⁵⁾ ANM, sign. 24 D/1

¹⁶⁾ SUA PT I/1753, říjen 13

¹⁷⁾ Klaus K., I. c., str. 9, 10

¹⁸⁾ Hyrtl J., Geschichte der Anatomie, Prag 1841, str. 30

máme žádných zpráv. Také cvičení ani demonstrace zajímavých případů se asi neuskutečňovaly až do pověření chirurga L. Gastayera úkolem prakticky demonstrovat při teoretických přednáškách z porodnictví pro báby.

V lékařském sezení 9. listopadu 1754¹⁹⁾ byla projednávána Gastayerova žádost o odměnu, kterou zaslal přímo císařovně a zdůvodnil tím, že ošetřoval mnoho chudých zdarma. Děkan Dutoy jej nazývá zkušeným chirurgem a porodníkem a zaznamenává návrh fakulty: „Bude mu dána odměna, když bude prakticky demonstrovat v porodnických přednáškách, v nichž já přednáším“. Gastayer za tyto demonstrace dostával roční plat 300 zl. Býval zván někdy Gastayer, někdy Kastayer, někdy Castayer. Pocházel prý z Pruska²⁰⁾ a v r. 1746 dělal zkoušku na pražské fakultě lékařské.²¹⁾ V prosinci 1758 byl zejména pro svoji specializaci v porodnictví vybrán z pěti kandidátů na místo malostranského přísežného chirurga-fyzika²²⁾ a v r. 1767 se stal přísežným chirurgem-fyzikem staroměstským²³⁾. Senioři staroměstských chirurgů měli proti němu námitky a poukazovali na to, že není pražským měšťanem²⁴⁾. Fakulta odpověděla, že není její věcí, aby posuzovala jeho měšťanství. Posuzuje ho jen vzhledem k jeho umění. Gastayer má být posuzován jako veřejný „profesor“ porodnictví, ustanovený dvorem a těšící se různým privilegii. Jeho titul je zde asi značně nadnesen, ale ukazuje, že se tehdy ještě Gastayer na výuce porodních bab podílel, ačkoliv se mezitím udály různé změny.

Již v červenci 1756 byla porodním bábám, schopným číst německy, doporučena učebnice porodnictví od slavného vídeňského porodníka J. J. Crantze „*Einleitung in eine wahre und gegründete Hebammenkunst*“, vydaná v tom roce²⁵⁾. Fakulta ve svém sezení 11. července rozhodla, aby byla Crantzova kniha přeložena do češtiny pro báby, které neumějí německy. Překladačem se stal tiskař Fr. Hynek Kyrchner a za fakultu schválil překlad „Výborné naučení pro báby a jiné při porodních pomáhajících osoby“ 8. září 1756 fyzik Fr. Ferd. Kirchmayer. V témž roce kniha také vyšla. V druhé polovině 60tých let byl však již výtisků pravděpodobně nedostatek, protože gubernium přikazovalo fakultě, aby někdo z lékařů přešetřil, zda se má do češtiny přeložit informativní knížka pro báby. Ačkoliv fakulta odpověděla, že kniha byla přeložena již v r. 1756²⁶⁾, dalo jí gubernium přeložit v r. 1770 znovu²⁷⁾. Vyšla pod tímž názvem jako poprvé, ale v překladu a tiskem Jana Jos. Klausera. Potřetí byla jako „Uvedení k pra-

¹⁹⁾ AUK A 31/II, 62

²⁰⁾ Weiss V., I. c., str. 69

²¹⁾ AUK A 31/I, 342

²²⁾ AUK A 31/II, 203

²³⁾ AUK A 31/II, 496

²⁴⁾ AUK A 31/II, 500, 502

²⁵⁾ AUK A 31/II, 126

²⁶⁾ AUK A 31/II, 467

²⁷⁾ AUK A 31/II, 514

vému a dokonalému babímu umění“ přeložena Jos. Zlobnickým a vydána ve Vídni r. 1772.

Ve schůzi fakulturního sboru 16. ledna 1759²⁸⁾ byl čten dekret královské reprezentace a komory, kterým se fakultě sdělovalo, že profesor Dutoy žádá dopisem dvůr, aby byl zbaven přednášek z porodnictví a aby byl za učitele tohoto oboru určen Ign. Ruth. Nově navrhovaný učitel porodnictví studoval medicínu v Praze a ve Vídni²⁹⁾. Zejména v porodnictví se vzdělával u vídeňského Crantze a jeho nástupce Lebmachera a získal ve Vídni hodnost magistra porodnictví. První z jeho doktorských zkoušek je zaznamenána v protokolu pražské lékařské fakulty 19. září, druhá 23. října 1758³⁰⁾. Již při první zkoušce je poznamenáno, že je velmi obeznámen s porodnickými problémy. Disertaci „De infanticio“ obhajoval 12. ledna a promován byl 29. ledna 1759³¹⁾.

Když se stal učitelem porodnictví, patřilo k jeho povinnostem přednášet o porodnictví, dohlížet na praktický výcvik porodních bab ve Vlašském špitále a zkoušet je, i eventuální magistry porodnictví. Býval také zván, podobně jako v porodnictví zkušený Gastayer a zkoušené porodní báby, k vyšetřování žen při soudně lékařských případech³²⁾.

Byl pověřován i jinými posudky týkajícími se jeho oboru. Např. v červenci 1766³³⁾ žádalo gubernium fakultu, aby vyslala magistra porodnictví Rutha, který měl informovat zdravotní komisi, jakým způsobem mají být vyživovány rodičky a děti v sirotčinci^{33a)}

Ruth měl na začátku své činnosti plat 300 zl. ročně, ačkoliv platy profesorů v té době dosahovaly výše 1.000 zl. ročně i více. Teprve roku 1774 mu byl plat zvýšen na 600 zl. a v r. 1790 byl jmenován profesorem s platem 700 zl. ročně³⁴⁾. V doktorském sboru nebylo také hned zpočátku jeho místo mezi profesory a nebyl ani zařazen hned za ně. Jeho místo bylo mezi doktory podle data promoce. Na některé naturální požitky měl však právo společně s profesory.

Jeho dlouholetá učitelská činnost v porodnictví jej vedla k překladu další vídeňské učebnice pro porodní báby R. J. Steideleho „Lehrbuch der Hebammenkunst“, jejíž první vydání vyšlo r. 1774 a druhé hned o rok později. Ruthův překlad vyšel poprvé r. 1778, podruhé 1788 a potřetí 1792. S výjimkou své disertační práce nebyl Ruth autorem žádného samostatného spisu. Přeložil však

do češtiny ještě knihu o nemocech dobytka od G. Wohlsteina a de Haenovo pojednání o oběšencích, udušených a utopených. Čeština jeho překladů bývá velmi kritizována, ovšem v tehdejší době naprostého nedostatku české odborné literatury bylo jeho dílo přece jen záslužné^{34a)}.

Novinku, odbornou výuku pro porodní báby nebylo snadné zavést. Báby měly k přednáškám i demonstracím zřejmě nechut a zanedbávaly je. Víme, že podle studijního řádu z 29. 7. 1784³⁵⁾ byly přednášky pro porodní báby české i německé. Potvrzují nám to i tištěné seznamy přednášek³⁶⁾. Zda však měly být také přednášky pro báby nařízené zdravotním řádem z r. 1753 české a německé, nevíme. O řeči, ve které měly být přednášeny, se nikde nepíše. Profesor Fr. Dutoy jako syn pražského lékárníka³⁷⁾, vyjma část svých vysokoškolských studií, strávil pravděpodobně mládí v Praze. Zda uměl česky, se však z jeho latinských zápisů v protokole nedozvídáme. Demonstrátor Gastayer, pocházející z Pruska, uměl asi česky ještě méně. Teprve Ruth, i když jeho čeština je kritizována, česky přednášel. Nevíme ovšem přesně odkdy. Na Moravě^{37a)} v téže době byly přednášky pro porodní báby, i když se neuskutečnily, předepsány v německé řeči. Je možné, že tomu tak bylo i v Praze. Není tedy divu, že porodní báby nepochybně, jak i z jejich jmen vysvítá, většinou českého původu a němčinu neovládající, měly k přednáškám nechut a nemohly z nich mít užitek. Přesto byly upomínány, aby přednášky navštěvovaly.

V březnu r. 1756³⁸⁾ byly ze tří pražských měst sezvány na fakultu a bylo jim pohrozeno ztrátou práva na porodnickou praxi, nebudou-li přednášky a demonstrace navštěvovat. V lednu 1758 byly svolány a znovu napomínány³⁹⁾.

Jako jediné ze zdravotnické obce mohly porodní báby získávat schválení k samostatnému vykonávání svého povolání mimo univerzitu, totiž u krajských fyziků—doktorů medicíny v krajích, do nichž patřily svým bydlištěm.

Jen zcela ukázkově máme v protokole zaznamenáno hlášení krajských fyziků o zkouškách porodních bab a jednou také o tom, že krajský fyzik se chystá porodní báby vyučovat. V prosinci 1753⁴⁰⁾ oznamoval fakultě prácheňský krajský fyzik dr. Buta, že zkoušel porodní báby ve svém kraji. Některým dal aprobaci, některé nechal propadnout. O tom, že přidržuje báby ke zkouškám, podá-

²⁸⁾ AUK A 31/II, 201

²⁹⁾ Matricula, I. c. str. 59; AUK C/101

³⁰⁾ AUK A 31/II, 200, 202

³¹⁾ AUK A 31/II, 201, 205

³²⁾ AUK A/31/II, 60, 194, 349, 360, 381 ad.

³³⁾ AUK A/31/II, 439, 440

^{33a)} Přibližně v téže době jednalo se také o lékaře a chirurga, kteří měli mít v sirotčinci služby. Při porodech tam bývala úřední porodní bába, která nesměla přijímat žádné odměny za jednotlivé porody od rodiček. (AUK A 31/II/440).

³⁴⁾ AUK A 31/II, 488—9

^{34a)} Knihopis českých a slovenských tisků, red. Fr. Horák, díl II., tisky z let 1501—1800, č. VII, roč. XVI, seš. 221—235, Praha 1963, str. 143—5, č. 15688, č. 15690, č. 15691

³⁵⁾ Tomek V. V., Geschichte... str. 339

³⁶⁾ Archiv Univerzity Karlovy, Seznamy přednášek

³⁷⁾ AUK C/101

^{37a)} D' Elvert Chr., Geschichte der Studien, Schul- und Erziehungsanstalten in Mähren und Oesterreich-Schlesien, Wien 1852, str. 423

³⁸⁾ AUK A 31/II, 119

³⁹⁾ AUK A 31/II, 175

⁴⁰⁾ AUK A 31/II, 24, 25

val zprávu v únoru 1754⁴¹⁾ žatecký krajský fyzik dr. Tapenier. Fakulta mu ihned poslala instrukci, aby báby pilně učil.

Podle zemského zdravotního řádu pro Čechy⁴²⁾ měly kandidátky babictví platit při zkouškách taxu 29 zl. Z toho:

děkanovi	8 zl.
dvěma zkoušejícím	8 zl.
pokladně fakulty	3 zl.

Za podepsání vysvědčení a zapsání do matriky:

děkanovi	4 zl.
kanceláři	3 zl.
pedelům	3 zl.

S výjimkou některých porodních bab, kterým byly v prvních dobách po vydání zdravotního řádu podle starší tradice fakulty taxy odpuštěny, platily všechny zkoušené poplatek v této výši.

Zemský zdravotní řád moravský⁴³⁾ a ve Slezsku patřícím k Českému království⁴⁴⁾ předpokládal stejně pro porodní báby jako pro ostatní zdravotníky, jednak možnost pouhého legitimování, jednak možnost zkoušky. Za „legitimaci“ měly platit báby pro královská města 4 zl., pro ostatní města 2 zl., na venkově 30 kr. Za zkoušku pro královská města 6 zl., pro menší města 3 zl., pro malá města 30 kr., pro vesnice nic. Obdobně tomu bylo i v pruském Slezsku⁴⁵⁾: za schválení pro Vratislav 4 tol., za schválení mimo Vratislav 2 tol., za zkoušku pro Vratislav 4 tol., mimo Vratislav 2 tol.

V období 1753 až 1771 jsem napočítala 32 zkoušek porodních bab. Mezi nimi, na rozdíl např. od zkoušek chirurgů, nebylo téměř žádných opakování. Našla jsem jen jeden případ, kdy porodní bába přišla ke zkoušce dvakrát. Kromě toho jsou tři záznamy o propadnutí u zkoušek. Při prvním pokusu uspělo 47 kandidátek. Některé „velmi dobře“, některé dokonce „velmi dobře s pochvalou“, nebo byly jejich odpovědi oceněny jako „fundatae et optimae“ či „eruditae“. To byly ojedinělé případy. Větší počet uspěl pouze „dobře“ či „dosti dobře“ nebo prostě jen „uspěly“, často s různými podmínkami. Nejčastěji dostaly za úkol ještě po zkoušce několik měsíců nebo rok navštěvovat přednášky. O návštěvě přednášek musely předložit potvrzení, a pak teprve dostaly od fakulty vysvědčení o tom, že jsou zkoušené a přísežné báby.

Jednou v r. 1753 a jednou v r. 1754 bylo také zkoušeným porodním bábám

41) AUK A 31/II, 35

42) SUA PT I/1753, červenec 24, B', B2

43) ANM, sign. 24 D/I

44) SUA PT I/1753, říjen 13

45) SUA Č G Publ., 1748—55, N/3/35

uloženo, aby četly lépe v porodnických knihách. První z nich byla z Rumburku⁴⁶⁾, druhá z Karlových Var⁴⁷⁾. To bylo při již zmíněné examinačnické exkurzi děkana Dutoye a přísežného fyzika Kirchnayera. Tehdy dostaly dvě kandidátky za úkol, dát se po nějakém čase přezkoušet krajským fyzikem. V jednom případě, v r. 1754⁴⁸⁾ dostala bába „zvaná vídeňská“ vysvědčení bez předchozí zkoušky na základě svého prohlášení, že byla ve Vídni zkoušena.

Zajímavý je záznam o zkoušce ze 17. 11. 1760⁴⁹⁾, podle kterého zkoušená byla napřed několik dní vězněna, protože neoprávněně provozovala praxi. Při zkoušce průměrně obstála a byla schválena s podmínkou, že bude až do března navštěvovat přednášky.

Z let 1753 a 1754, kdy ještě nebyla po vydání zemského zdravotního řádu zkušební praxe zcela ustálena, máme také tři záznamy o tom, že kandidátky neplatily celou taxu⁵⁰⁾. Velmi málo je záznamů o kandidátkách mimopražských, což je přirozené, když měly možnost dát se vyzkoušet u krajských fyziků. O obsahu zkoušek se ani ze zdravotního řádu, ani z protokolu prakticky nic nedozvídáme. Zkoušek porodních bab jsme zaznamenali v protokole nepoměrně méně než např. zkoušek chirurgů a lazebníků. Souvisí to přirozeně hlavně s tím, že v Praze nebyly zkoušeny báby z celých Čech.

Podle zemského zdravotního řádu⁵¹⁾ měl být u zkoušek porodních bab děkan, profesor anatomie a některý ze seniorů chirurgů. Byl-li děkan anatom, měl pozvat ke zkoušce profesora lékařské praxe. U zkoušek porodních bab, ke kterým děkan odejel r. 1754 do Karlových Var, byl mimo něho příslušný krajský fyzik, doktor a chirurg, případně pražský fyzik dr. Kirchnayer a krajský lazebnický senior. Jinak složení zkušebních komisí, pokud je v protokole v prvním období po vydání zdravotního řádu zaznamenáno, souhlasilo se zněním řádu.

Direktorovu účast u zkoušky porodní báby jsme zaznamenali až 9. září roku 1759⁵²⁾. Téhož dne zúčastnil se již také zkoušky poprvé Ignác Ruth jako magistr porodnictví, vyučující porodní báby. Při zkoušce byl také děkan fakulty, jímž byl tehdy doktor Mauricius Mayersbach. V dalších letech se složení komise: direktor, děkan, magistr porodnictví neměnilo, pokud je ovšem záznamy uvádějí.

Zkoušené báby měly podle nařízení zdravotního řádu nosit odznak, aby se odlišily i zevním znamením od nedovoleně praktikujících. Řád⁵³⁾ se zmiňoval také o rozdělení porodních bab po vesnicích, ale neuváděl žádné přesné rozdě-

46) AUK A 31/II, 10—11

47) AUK A 31/II, 47

48) AUK A 31/II, 57

49) AUK A 31/II, 258

50) AUK A 31/II, 10—11, 55

51) SUA PT I/1753, červenec 24, B

52) AUK A 31/II, 225

53) SUA PT I/1753, červenec 24, G2'

lení, jen se odvolával na starší zvyklosti. Naproti tomu moravský zdravotní řád⁵⁴⁾ a řád pro Slezsko náležející k Českému království⁵⁵⁾ stanovily, že 2—3 vesnice mají mít jednu společnou bábu. Podle zdravotního řádu pro pruské Slezsko⁵⁶⁾ měly mít 1 — 3 vesnice společnou bábu. Báby se měly řádně chovat, být mezi sebou svorné, nepomáhat ženám k potratu a nenutit je, či přes míru nezdržovat na porodní stoličce. Vidíme z toho, že se v tehdejší době porodních stolic u nás ještě užívalo. V nebezpečných případech měly báby přivolat lékaře, resp. chirurga. Neměly také, vyjma nejnaléhavější případy ženy ani děti léčit, a to nanejvýše jednoduchými prostředky, opatřenými z lékárny.

Velmi podrobně je v oddílu zdravotního řádu pro Čechy pojednávájícím o porodních bábách probírána křesť z nouze. Ostatní nám známé zdravotní řády se spokojují kratším a nepochybně též dostatečným výkladem.

V protokolech jsou některé záznamy o udání porodních bab, které prováděly neoprávněně praxi, i některých jiných problémech porodních bab se týkajících. Ve fakultních schůzích 2. a 7. prosince 1754⁵⁷⁾ byl například vyšetřován případ, kdy porodní bába dala třítýdennímu dítěti opiovou pilulku na radu arcibiskupského komorníka. Zemřelé dítě bylo pitváno profesorem anatomie, jedním z pražských fyziků—doktorů medicíny a jedním z chirurgů. Porodní bába, která se k činu přiznala, byla potrestána pokutou 24 imperiálů. Zda byl potrestán také rádce, není z protokolu jasné.

Stalo se však těž, že jiná porodní bába po nešťastném ukončení porodu byla obžalována ze zločinného provádění porodní praxe a vymazána z matriky⁵⁸⁾.

Jindy je zaznamenáno, že porodní bába dala nepravdivé svědectví o ženě v trestnici⁵⁹⁾ nebo o jiné bábě, že přijala částku 20 zl., kterou měla odevzdat v nemocnici, kam nesla dítě k ošetření. Dítě však položila na schody špitálu a peníze si ponechala.⁶⁰⁾

V protokolech je zaznamenán též nešťastný porod, u kterého pomáhaly dvě porodní báby a nakonec byl povolán i zkoušený chirurg, ale porod skončil po více než 24 hodinách smrtí rodičky⁶¹⁾. Chirurg i obě báby byli obviněni z vraždy nešetřeným zacházením. Lékařská fakulta, která případ dostala k posouzení, se jich však zastala.

Ve snaze o zdokonalení porodní péče byl v tereziánském období zaveden systém výuky porodních bab, který byl jistě velkým pokrokem, i když v praxi byl

54) ANM, sign. 24/D/I

55) SUA PT I/1753, říjen 13

56) SUA Č G Publ. 1748—55, N/3/35

57) AUK A/31/II, 67, 68

58) AUK A 31/II, 210—11

59) AUK A 31/II, 120

60) AUK A 31/II, 293

61) AUK A 31/II, 339, 340

porodními bábami málo využíván. Novinkou tohoto období bylo také, že se porodní péčí více než dříve začali vedle žen zabývat i muži a získávat pro porodnictví samostatnou odbornou kvalifikaci na univerzitě. Prvním příkladem zkoušeného porodníka, který v Praze působil, byl dr. Ign. Ruth, který dělal zkoušku z porodnictví ve Vídni. Není vyloučeno, že zkoušeným porodníkem byl i chirurg Gastayer, ale podrobnosti o jeho zkoušce na univerzitě z r. 1746 neznáme a nevíme proto, zda to byla zkouška jen chirurgická nebo také porodnická⁶²⁾.

Další zkoušený porodník tereziánského období, a to v Praze, byl malostranský chirurg B. Schreer. V r. 1760 dělal na pražské univerzitě zkoušku z chirurgie⁶³⁾ a v r. 1768 z rozkazu císařovny zkoušku z porodnictví. Zkoušeli jej direktor, děkan a magistr porodnictví, tedy stejná zkušební komise jako pro porodní báby. Schreer v porodnickém umění dobře obstál a příznivý výsledek zkoušky byl prostřednictvím gubernia oznámen císařovně. Toto zvýšení kvalifikace mělo pro Schreera hned vzápětí důležitý význam tím, že získal přednost v pořadí kandidátů na malostranský chirurgický fyzikát a byl jmenován do této funkce⁶⁴⁾.

Jako pro ostatní zdravotníky nejsou ani pro porodní báby ve zdravotním řádu pro Čechy⁶⁵⁾ určeny odměny za práci. Ani v protokolech pražské lékařské fakulty žádné příklady odměn za práci porodních bab nenacházíme. Na Moravě⁶⁶⁾ a ve Slezsku⁶⁷⁾, které zůstalo ve svazku s Českým královstvím, měly báby za porod u ženy „vyššího stavu“ dostat 10 zl., u osob níže postavených 5 zl. Chudým měly pomáhat zdarma. Za dvojčata měly dostávat dvojnásob. Druhá porodní bába, která by původně povoláné přispěla na pomoc v těžších případech, měla dostat 4 zl. Oba tyto řády se stanovením tax za babickou práci liší od zdravotního řádu pro pruské Slezsko⁶⁸⁾, ve kterém je nenalzáme.

OKULISTÉ A ZUBNÍ LÉKAŘI

Fakulta již ve svých stanovách z r. 1690¹⁾ projevovala okulistům, řezačům kýlů a kamenů málo důvěry, zubní lékaře nebrala snad vůbec v úvahu, alespoň je ve stanovách neuváděla.

Zástupci všech těchto profesí byli však již v první čtvrtině 18. stol., jak nám

62) AUK A 31/I, 342

63) AUK A 31/II, 258, 473

64) AUK A 31/II, 477

65) SUA PT I/1753, červenec 24, G'—J'

66) ANM, sign. 24/D/1

67) SUA PT I/1753, říjen 13

68) SUA Č G Publ. 1748—55, N/3/35

1) John J. D., l. c., str. 247—249

fakultní matrika ukazuje²⁾, na fakultě zkoušení, i když jen po jednom či dvou z každé profese. Záznamy o zkouškách očních a zubních lékařů se vyskytují pak znova ve fakultním protokolu ze 40tých a 50tých let 18. stol. Z každého oboru byli zkoušeni tři³⁾. Se zprávami o kýlořezcích a kamenorezcích se v druhé čtvrtině 18. stol. na fakultě již nesetkáváme.

Zdravotní řád pro Čechy⁴⁾ ve své úvodní části, v níž se obrací k zástupcům jednotlivých zdravotnických profesí, uvádí též okulisty, kýlořezece a kamenorezce. V textu řádu jim však již vůbec nevěnuje pozornost. Naproti tomu řád moravský⁵⁾ a řády pro obě Slezska⁶⁾,⁷⁾ v závěrečné části okulistům a operátorům dovolují provozovat praxi na zvláštní povolení.

Jednání na fakultě zaznamenaná v protokolu ukazují, že se fakulta musela i po vydání zemského zdravotního řádu zubními lékaři a okulisty několikrát zabývat, řezači kýl a kamenů nikdy. Třikrát v šesti záznamech o zkouškách okulistů nacházíme jméno Svoboda, připomínající známou kolínskou rodinu okulistů, z níž Václav Svoboda dělal zkoušku na fakultě už r. 1717⁸⁾. Po roce 1753 je jako první zaznamenan Fr. Svoboda⁹⁾, dělal zkoušku 16. 4. 1761, „nevěděl nic o struktuře oka“ a měl se vrátit podruhé lépe připraven. Taxu zaplatil ve výši 45 zl. Bylo mu proto přislíbeno, že bude podruhé zkoušen zdarma. Další záznam o zkoušce okulisty Svobody z 16. 10. téhož roku netýká se však téže osoby, pokud nejsou v tomto záznamu dvě věci chybné, křestní jméno a taxa. Je tam totiž zaznamenan Josef Svoboda¹⁰⁾, který opět zaplatil taxu 45 zl. Zkouška se zdála, kandidát si vymínil, že bude zkoušen jen o struktuře oka a kataraktě. Dobře odpovídal a dostal potvrzení, že smí provádět operace katarakty, ale žádné jiné. Z examinátorů je zaznamenan jen direktor.

Stručnost třetího záznamu, který uvádí jméno Svoboda, a to až 11. 7. 1764¹¹⁾, dovoluje jen předpokládat, že je to záznam o opravné zkoušce Fr. Svobody. Nemí tam uvedeno křestní jméno, ani nic o taxě, ani o obsahu zkoušky. Nemí tam nic víc, než že zkoušenému byl dán „atestát“. Vyjma tyto zkoušky okulistů je záznam z 27. září 1761 o představiteli téhož povolání Janu Jos. Bergmannovi.¹²⁾ Tentokrát je vypsán text celého potvrzení o jeho schopnostech, které při zkoušce prokázal.

2) Matricula, 1. c., str. 95, 96

3) AUK A 31/I, 212, 273, 538, 585, 590, 594

4) SUA PT I/1753, červenec 24, A'

5) ANM, sign. 24 D/1

6) SUA PT I/1753, říjen 13

7) SUA Č G Publ., 1748—55, N/3/35

8) Matricula, 1. c., str. 95

9) AUK A 31/II, 266—7

10) AUK A 31/II, 284

11) AUK A 31/II, 394

12) AUK A 31/II, 283

„Jan Jos. Bergmann Boemus Pensensis nás požádal, aby mohl být zkoušen z pouštění žilou a vnějších nemocí očí a je spravedlivé vyhovět žádosti. Protože vhodně odpovídal, fakulta jej schvaluje pro tyto části chirurgie, ale tak, aby vyjma katarakty a amaurosis jiné více skryté nemoci očí neléčil. K čemuž mu dává toto potvrzení“. Zaplatil 22 zl. 30 kr., tedy tolik, co platili chirurgové, kteří chtěli provozovat praxi mimo královská města. Examinátoři zaznamenaní nejsou.

Další záznamy o zkouškách okulistů se týkají Fr. Georga Car. Sigerista¹³⁾ z 19. 11. 1764 a Itala Thadina^{13a)} z 27. 5. 1762. První z nich uspěl, druhý propadl. Při jeho zkoušce jsou zaznamenaní examinátoři: direktor, děkan a pražský chirurg Skořepa. Bylo tedy o jednoho examinátora méně než u chirurgů.

Ostatní záznamy se týkají neúspěšných zkoušek a zákazů léčit oční nemoci. Václava Hájka z Kolína¹⁴⁾ zkoušela fakulta 14. 9. 1765 a prohlásila, „že je nepřipustné, aby zacházel s tak složitým orgánem a kdyby se toho ještě jednou odvážil, že má být zavřen do trestnice“.

Vězněn byl také Ant. Mat. Sentner, který léčil oční nemoci v Praze, ač to měl zakázáno od vídeňského dvora. Situace byla značně kuriózní, protože jak někteří z pražských obyvatel, tak i gubernium se jej zastávalo. Fakulta guberniu odpověděla, že i nejhorší chirurg umí léčit oční nemoci lépe než Sentner¹⁵⁾. Další dva, kteří se pokoušeli léčit oční nemoci, Mich. Hájek a Jos. Eisenbeck, byli r. 1765 vězněni v Roudnici¹⁶⁾. Jejich zkoušky na fakultě zaznamenány nejsou.

Anglickému okulistovi Taylorovi dal sice direktor fakulty r. 1769 povolení, ale gubernium mu přikázalo, aby do 8 dnů opustil Čechy¹⁷⁾. Podrobnější zpráva o jeho umění nebo činnosti není. Další cizinec Hilmayer¹⁸⁾ byl na fakultě zkoušen z anatomie oka, optiky a operací. Nebyl uznán schopným a bylo mu zakázáno operovat. Pouze u Hilmayera je zaznamenané, že byl zkoušen též z optiky. Jinak, pokud jsou o obsahu zkoušek záznamy, týkají se vždy struktury oka a operací. Nikde není psáno, zda měla zkouška též praktickou část.

O praktické části zkoušky není záznam ani u zubních lékařů. Že zubní lékařství, resp. tahání zubů patřilo do oboru chirurgie a jaké otázky byly dávány kandidátům, jsme uvedli už v kapitole o chirurgických zkouškách¹⁹⁾. „Ad liberam praxim dentistarum admitti“ žádala²⁰⁾ r. 1770 dokonce jedna žena, Anna Marie

13) AUK A 31/II, 394

13a) AUK A 31/II, 313

14) AUK A 31/II, 417

15) AUK A 31/II, 262, 354, 355, 358, 364—5

16) AUK A 31/II, 411—413, 420 aj.

17) AUK A 31/II, 489

18) AUK A 31/II, 412—15

19) AUK A 31/II, 316

20) AUK A 31/II, 523

Mayerová. Není vyloučeno, že to byla dcera nebo vdova po Jos. Mayerovi, zkoušeném na fakultě „ex arte dentistica“ 29. 8. 1740²¹⁾). Mayer provozoval praxi v Praze řadu let. V r. 1770, když žádala Anna Marie Mayerová, usnesla se fakulta, že je proti řádu, aby žena praktikovala. Nebylo to tak zcela pravda, protože běžně měly právo na praxi vdovy po chirurgích a lazebnících. Ty ovšem chránilo příslušné gremium. Mimoto není v zápise zaznamenáno, že by se o vdovu po Jos. Mayerovi skutečně jednalo. Fakulta odmítala však vesměs i žádosti mužů o svobodnou praxi v tomto oboru, stejně jako v jiných.

Roku 1764 byl odmítnut „dentista“ Hájek²²⁾ a r. 1769 Jan Dante²³⁾). Václav Hájek, původem z Humpolce, „Zahnarzt“, přišel ke zkoušce 1. 12. 1763, uspěl dost dobře, zaplatil poloviční taxu a byl schválen. Není zaznamenáno, zda je to týž, který dříve žádal o svobodnou praxi. O rok dříve, 18. 12.²⁴⁾ přišel ke zkoušce Andr. Teisler, „odontalgista“. Uspěl a zaplatil rovněž poloviční taxu.

Zkušební komisaři jsou psáni jen v posledním záznamu z 3. 11. 1769 o zkoušce dentisty Francouze Nic. Adama Saint-Martina²⁵⁾). Zkoušeli jej direktor, děkan, profesor anatomie a senior chirurgů Löffler. Složení komise bylo tedy v tomto případě stejné jako u zkoušek chirurgů. Saint-Martin uměl, byl schválen a zaplatil celou taxu, t. j. 45 zl.

V období protokolu 1753—1771 bylo tedy zaznamenáno pět úspěšných zkoušek okulistů a tři úspěšné zkoušky zubních lékařů. Tyto zkoušky neměly tak ustálenou formu jako např. zkoušky chirurgické a zástupci příslušných povolání, která ovládala jen úzké obory chirurgie, neměli asi ani na fakultě, ani mezi ostatními zdravotníky tak tradičně vážené postavení jako zkoušení chirurgové.

NEDOVOLENÉ LÉČENÍ A NEDOVOLENÝ PRODEJ LÉKŮ

Zmínili jsme se již o tom, že fakulta v období po vydání zdravotního řádu šmahem dávala odmítavé posudky na všechny žádosti různých léčitelů, kteří chtěli získat povolení tzv. svobodné praxe, zvané také „Hofffreiheit“¹⁾.

Nutno ovšem říci, že se již dříve bránila proti nezkoušeným léčitelům. Ve svých zákrocích proti nim se odvolávala na dvorská nařízení, která byla rovněž proti nim namířena; zejména to byl císařský dekret z 20. února 1748²⁾.

Před vydáním zdravotního řádu projevovala ovšem fakulta vůči různým léčitelům přece jen určitou toleranci. Dělal si oprávněný nárok na prohlídku je-

lich léků, případně ověření jejich vědomostí a dozor spojovala s vybíráním poplatků do pokladny fakultní i s poplatky děkanovi, které byly obvykle ve výši dvou, čtyř, šesti, ale i více zlatých. Tito léčitelé nedostávali povolení k stálé praxi v Praze, ale měli praxi povolenu např. po dobu trhovách dnů. Někteří z nich se vraceli do Prahy opakovaně v době trhů, hlásili se pokaždé fakultě, zaplatili poplatek a provozovali svoji činnost s jejím svolením³⁾.

Po r. 1753 záznamy tohoto druhu z fakultního protokolu mizí. Neobjevují se tam také již žádné popisy okázalého vystupování potulných léčitelů, provázených sluhy, hajduky i běžci v livrejích⁴⁾.

Jsou však zaznamenána mnohá udání na nedovolené léčení z Prahy i z venkova, tím spíše, že zemský zdravotní řád⁵⁾ ukládal krajským i městským fyzikům potírat všechno mastičkářství a pokoutní léčení, ať by se týkalo lékařských nebo chirurgických způsobů léčby, zhotovování a prodeje léků, nebo nedovolených praktik pokoutních léčitelů, starých bab a mastičkářů. Řád také přikazoval fyzikům oznamovat jejich činnost lékařské fakultě, pokud proti nim příslušná vrchnost dostatečně nezakročí.

Na jiném místě nazývá zdravotní řád nezkoušené léčitele martinky a dryáčnický s lékovým kramářstvím ve veřejných boudách. Bývali též zvaní tržními vyvolavači⁶⁾. Fakulta je nazývala fušery nebo medicastry, nejčastěji však v tomto období agyrtý⁷⁾. Udání přicházela jednak od fyziků, ale i od jiných zkoušených zdravotníků, případně od nespokojených pacientů. Fakulta se někdy spokojila napomenutím provinilce⁸⁾, někdy konfiskací léků, jindy tím, že provinilce zavřela do univerzitního vězení⁹⁾. Nejčastěji však odesílala královské reprezentaci a komoře, později guberniu¹⁰⁾ návrhy na jejich potrestání. Obvykle to byla pokuta 24 imperiály, podle zdravotního řádu 24 toлары. Někdy byla dvakrát i třikrát zvýšena, když odsouzený otálel s placením. Někdy zuřel návrh též na zavření do trestnice¹¹⁾.

Podle zdravotního řádu zabývali se nedovoleným léčením ovčáci, kati a rasi. V záznamech fakultního protokolu jsme se se zástupci těchto povolání nesetkali. Zato jsou uváděni nejčastěji hrobaři a řezníci.

V březnu 1754 vyšetřovala komise lékařské fakulty v novoměstském vězení hrobaře Nováka od sv. Štěpána pro nedovolené léčení. Členy komise byli dě-

²¹⁾ AUK A 31/I, 212

²²⁾ AUK A 31/II, 386

²³⁾ AUK A 31/II, 499

²⁴⁾ AUK A 31/II, 428

²⁵⁾ AUK A 31/II, 504

¹⁾ AUK A 31/II, 62, 392, 380, 435—6, 441, 445 aj.

²⁾ AUK A 310, str. 218

³⁾ AUK A 31/I, 191, 212, 222, 225, 281, 302, 310, 348, 351, 426 aj.

⁴⁾ AUK A 31/I, 121

⁵⁾ SUA PT I/1753, červenec 21, C

⁶⁾ AUK A 31/II, 34, 90

⁷⁾ AUK A 31/II, 7; agyrtovs z řeckého agyrtés — kejklíř, šejdíl, tržní vyvolávač, zbravý kněz, žebrák

⁸⁾ AUK A 31/II, 120

⁹⁾ AUK A 31/II, 37, 186, 375 aj.

¹⁰⁾ AUK A 31/II, 436 aj.

¹¹⁾ AUK A 31/II, 90

kan Dutoy, profesor Scrinici a novoměstský fyzik Kirchmayer se syndikem Švarcem¹²⁾. O věznění Nováka jsou zprávy ještě v r. 1757.

Několikrát se fakulta zabývala případem nedovoleného léčení jáchymovského¹³⁾ a litomyšlského¹⁴⁾ hrobaře. Oběma byl vyměřen trest, pravděpodobně peněžní pokuta.

Řezník z České Lípy, na kterého bylo udání pro nedovolené léčení několikrát, dokonce v lednu 1757¹⁵⁾ žádal královskou reprezentaci a komoru o povolení chirurgické praxe. Fakulta se k žádosti vyjádřila, že by se musel nejčáivě vzdát řeznictví a pak se dát vyzkoušet způsobem obvyklým pro chirurgy. Protože prováděl nedovolenou praxi dál, měl platit pokutu 24 imperiálů, později dvojnásobnou až trojnásobnou¹⁶⁾. Zda ji zaplatil, se v protokole nedozvídáme. V tomtéž roce byl udán také jeden z pražských řezníků, že léčil zlomeninu kosti u pacienta, který si jej povolal. Řezník byl odsouzen k pokutě¹⁷⁾. Také v r. 1758 je uváděn pražský řezník, který léčil vymknutou ruku nějakého vojáka¹⁸⁾. Novoměstský hejtman měl pak vymoci od řezníka dvojnásobnou pokutu¹⁹⁾. Gubernium jej nakonec od pokuty osvobodilo a jen přísně napomenulo, že kdyby znovu provozoval chirurgickou praxi, pozbuďte řeznictví a bude vyhnán z království.²⁰⁾

Jednání s agyrty se táhla někdy dlouho a neskončila vždy jejich potrestáním. Tak jakýsi František Josef a jeho otec z Vysokého Mýta, udaní místním chirurgem, prokázali, že jsou chudí a nemohou platit dvakrát 24 imperiály předepsané pokuty. Fakulta doporučila, aby byli vsazeni do trestnice „Cum ergo non habet in cere, luat in pelle“²¹⁾. Po téměř ročním jednání jim gubernium trest odpustilo.

Agyrtové Singelmann a Neumann, udaní r. 1756 fyzikem litoměřického kraje, že nedovoleně léčí jak chirurgické, tak jiné nemoci, zaplatili předepsanou pokutu až v r. 1755²²⁾. Singelmann udělal pak 30. dubna 1759 na fakultě chirurgickou zkoušku²³⁾.

V Českých Budějovicích byl v lednu 1759 uvězněn agyrta²⁴⁾ Schaffer, protože však ani budějovický magistrát, ani pražská lékařská fakulta nechtěly platit na

12) AUK A 31/II, 42, 147, 169

13) AUK A 31/II, 119, 121, 129

14) AUK A 31/II, 34, 119, 121, 131

15) AUK A 31/II, 142, 151

16) AUK A 31/II, 279, 388, 395

17) AUK A 31/II, 145

18) AUK A 31/II, 178

19) AUK A 31/II, 180

20) AUK A 31/II, 266—7

21) AUK A 31/II, 436, 439, 440, 446, 448, 458

22) AUK A 31/II, 139, 160, 185—6, 219

23) AUK A 31/II, 241

24) AUK A 31/II, 204—5

jeho výživu, bylo v březnu²⁵⁾ rozhodnuto fakultou, aby dal révers, že už nebude léčit, a byl propuštěn.

Nedovolené léčení prováděly také ženy. I jim byly konfiskovány léky²⁶⁾, byly také vězněny²⁷⁾, případně jim vyhrožováno trestnicí²⁸⁾ a předepisovány pokuty²⁹⁾.

Udání přicházela na nezkoušené chirurgy, kteří prováděli nedovolenou praxi chirurgickou³⁰⁾, na zkoušené chirurgy, kteří léčili vnitřní nemoci³¹⁾, i na lékárníky, kteří prováděli lékařskou praxi³²⁾. Ba i doktoři medicíny z cizích univerzit, pokud nedostali od pražské či vídeňské fakulty oprávnění k léčení, byli nazýváni agyrty³³⁾.

Také studenti medicíny i chirurgie bývali obviňováni z nedovolené praxe³⁴⁾. Studenti, resp. chirurgičtí tovaryši Kovatsch a Pupetschek byli v období tohoto protokolu potrestáni za nedovolenou praxi vězením: Kovatsch šesti dny, Pupetschek dvěma dny. V r. 1740³⁵⁾ byl za nedovolené léčení vyloučen z fakulty student medicíny jménem Knecht. Byl to tentýž Knecht, který i později v Praze nedovoleně léčil a o němž jsme se již zmínili v souvislosti s obžalobou lékárníka Tetschera.

V 60tých letech netrestala fakulta nedovolenou praxi studentů medicíny tak přísně, jak je vidět na případě posluchače de Vangena; byl předvolán na fakultu a potrestán šesti dny vězení. Za případné opakované provinění mu fakulta pohrozila vyhnáním z království³⁶⁾.

V r. 1763 udával českolipský lékárník³⁷⁾ 15 agyrtů, kteří obchodovali s léky. Gubernium jim na návrh fakulty předepsalo pokuty. Tu však zaplatili až po 15 měsících. Při neoprávněném prodeji léků docházelo též k jejich častým konfiskacím, které prováděli v Praze členové fakulty, v mimopražských místech krajští fyzikové, nebo s jejich schválením jiní zdravotníci³⁸⁾,³⁹⁾. Např. v r. 1756 krajský fyzik královéhradeckého kraje oznamoval fakultě, že lazebník Jos.

25) AUK A 31/II, 208

26) AUK A 31/II, 124

27) AUK A 31/II, 37, 348, 351

28) AUK A 31/II, 297

29) AUK A 31/II, 455

30) AUK A 31/II, 395, 499 aj.

31) AUK A 31/II, 120 aj.

32) AUK A 31/II, 417

33) AUK A 31/II, 294

34) AUK A 31/II, 266, 428, 492

35) AUK A 31/I, 244; Kábrt J., 1. c., str. 152

36) AUK A 31/II, 428; Kábrt J., 1. c., str. 152

37) AUK A 31/II, 350, 352, 357, 392

38) AUK A 31/II, 73, 75, 88, 90, 350

39) AUK A 31/II, 97, 164, 306

Dorfmeister zkonfiskoval léky materialistovi ve Vrchlabí⁴⁰). Zabavené léky byly dopraveny na fakultu a o případech bývala zpravována královská reprezentace a komora, aby dala pokyn k dalšímu potrestání viníků a k tomu, co se má dělat se zabavenými léky. Když byly shledány v pořádku, byly obvykle dány pražským fyzikům, aby je použili pro nemocné v chudobinci. O tom, že byly materialistům častěji konfiskovány léky, když je prodávali v nedovoleně malém množství a dělali tím konkurenci lékárníkům, se v prvních letech zdravotního řádu dozvídáme častěji.

Zdravotní řád⁴¹) se k materialistům obracel spíše v negativním než v pozitivním smyslu. Nedával jim žádné úkoly, ale jen zákaz výroby a prodeje léků, společně s kramáři, kořenáři, alchymisty „distilanty“, cukráři, pálenkáři a bylináři, a to ve svém pátém oddíle. Materialistům povoloval prodej materiálů používaných k přípravě léků, ale ne v malých dávkách, aby nekonkurovali lékárníkům.

S klauzulí, že nebude jednat proti novému zdravotnímu řádu, dala např. lékařská fakulta 8. listopadu 1753⁴²) povolení k provozování živnosti materialistovi Ulbrichovi z Rumburka. K lékařské fakultě obracel se také s žádostí o obnovení řízení materialista z Kutné Hory, kterému byly zabaveny léky v roce 1754⁴³). Také vdova po malostranském materialistovi měla být v r. 1757 pokutována pro nedovolené prodávání léků⁴⁴). Krajský fyzik královéhradecký si na zabavení léků materialistovi pozval vojenskou asistenci⁴⁵). Léky byly zkonfiskovány v Praze v r. 1754 i jakémusi saskému materialistovi Langovi. Takových případů i v protokole nezaznamenaných bylo nepochybně více.

Konfiskace léků a omezování svobody byly daleko bezprostřednějšími a citelnějšími tresty než předepisování pokut, které byly nakonec mnoha provinilcům prominuty. V tehdejší době, kdy kvalifikovaná lékařská péče byla ještě málo dostupná, nemohlo být pokoutní léčení zcela vymýceno.

ŽIDOVŠTÍ ZDRAVOTNÍCI

Zemský zdravotní řád z r. 1753 nezaujímal žádné stanovisko vůči židovským zdravotníkům. Fakulta měla však dozor nad zdravotním stavem pražské židovské obce a nad židovskými zdravotníky na starosti již ze starších dob. Pražská židovská obec, tzv. židovské město či ghetto, obklopené ze všech stran Starým Městem pražským, spadalo v té době do péče staroměstského fyzika-doktora medicíny a staroměstského fyzika-chirurga. Již z počátku 13. století

40) AUK A 31/II, 121

41) SUA PT I, 1753, červenec 24, J, J'

42) AUK A 31/II, 3, 4

43) AUK A 31/II, 51

44) AUK A 31/II, 121, 136, 151

45) AUK A 31/II, 152

máme zprávy o tom, že lékaři z jiných pražských měst neradi docházeli do židovského města. Svědčí o tom stížnosti, adresované místodržitelství a místodržitelstvím zasílané na fakultu¹). Podle patentu z r. 1714 byl pro židovské město ustanoven zvláštní fyzik-chirurg²). Jako první byl jmenován do této funkce staroměstský chirurg Jan Keller. Jeho povinností bylo „visitovat“ a prohlížet nemocné obyvatele a mrtvé v ghettu. Důvodem k tomuto ustanovení byla předně snaha o ochranu obyvatelstva pražských měst před šířením nakažlivých nemocí.

Po Kellerovi zastával místo „židovského chirurga — fyzika“ Arn. Jos. Siesmuth³). Když byli židé na rozkaz císařovny vystěhováni ve 40tých letech 18. stol. z Prahy, přestal úřad „židovského fyzika“ existovat. V r. 1750⁴) byl však již znovu ustanoven fyzik pro židovské město, Samuel Bondi, první z židů, který zastával toto místo. Na pražské lékařské fakultě dělal zkoušku 13. prosince 1750.

Nemáme zatím zpráv, zda na některé jiné univerzitě získal doktorát medicíny. V protokole pražské lékařské fakulty jsou při záznamu jeho zkoušky iniciály D. M. Jinak, vyjma při jednání 26. 11. 1755⁵), je v protokole titulován „medicus“⁶), což byl často titul užívaný pro lékaře nepromované. O Bondiho mladším kolegovi židu Abr. Kischovi víme, že získal doktorát medicíny na univerzitě v Halle r. 1747⁷). Podobně jako Kisch získal doktorát medicíny z pražských židů již dříve Moyses Salomon Gumbertz na universitě ve Frankfurtu n/Odrou v r. 1721⁸). Na pražské lékařské fakultě nemohli židé v té době studovat a získávat doktoráty, protože imatrikulace na fakultu byla vázána na přísahu o neposkrvněném početí Panny Marie. Aby však mohli v Čechách praktikovat, skládali na fakultě zkoušky⁹). Abr. Kisch skládal zkoušku na jaře 1751 a 10. června téhož roku dostal o tom potvrzení¹⁰). Ucházel se také o židovský fyzikát, ale nedostal jej.

Nástupcem Bondiho se stal na doporučení lékařské fakulty r. 1762 Jonas Jejeles. Kischovi dala tehdy fakulta pouze doporučení k povolení návštěv v židovské nemocnici.¹¹) Jejeles byl synem lékárníka Mischela Löwa Jejelese. Medicí-

1) AUK A 24

2) SUA PT I/1714, srpen 26

3) AUK A 31/I, 336

4) AUK A 31/I, 521

5) AUK A 31/II, 105

6) AUK A 31/I, 536—7

7) Kisch G., Die Prager Universität und die Juden, Mähr. Ostrau, 1935, str. 28

8) Kisch G., l. c., str. 21—22

9) Löw Joh. Fr., l. c., str. 158: 21. 4. 1717 „mladý Gumpertz, syn židovského doktora na rozkaz královského dvora pro židovstvo zkoušen a dost dobře obstál“ — „Ist der Junge Gumperts des jüdischen Doctors Sohn auf Befehl des Sieg. Hof vor die Judenschaft in Medicina examinirt worden und ziemlich wohl bestanden“

10) AUK A 31/I, 536—7

11) AUK A 31/II, 333

nu vystudoval v Lipsku a v Halle, kde získal doktorát v r. 1755¹²⁾. Po návratu do Prahy podstoupil zkoušku na pražské univerzitě. Při prvním pokusu 4. května 1756¹³⁾ neuspěl, ale když 17. září¹⁴⁾ zkoušku opakoval, byl schválen. Zkoušce byli, jako tomu bývalo při doktorských zkouškách, přítomni direktor a profesori medicíny. V době vlády Josefa II. dostal pak Jejteles povolení k léčení nejen židovského, ale i křesťanského obyvatelstva.

Židé skládali na pražské fakultě také chirurgické zkoušky. Zprávy o některých z nich máme již z první poloviny 18. stol.¹⁵⁾. V letech 1753—1771 jsme zaznamenali 21 chirurgických zkoušek židů. Jen u nemnohých z nich je rozlišeno, zda se jedná o chirurgy či lazebníky. Třináct kandidátů uspělo hned poprvé a dostalo povolení k provádění všech chirurgických úkonů. Pět se jich mělo ke zkoušce dostavit znovu. Z nich o dvou nejsou v protokole zprávy, že by se o zkoušku znova pokusili. Ze zbývajících tři dva uspěli při druhém pokusu, ale jen pro venesekci, scarifikaci a trhání zubů. Třetímu se to podařilo až potřetí a též jen pro výše uvedené tři úkony. Taxu platili ve stejné výši jako ostatní chirurgové, 45 zl. nebo 22 zl. 30 kr., podle toho, zda směli provozovat praxi v královských městech či jen mimo ně. Jak z většiny stručných záznamů o zkouškách můžeme posoudit, složení examinátorů a pravděpodobně i obsah zkoušek byl též jako u ostatních chirurgů.

V pražském ghettu bylo židovských chirurgických oficín povoleno dvanáct. V květnu 1757 uložil direktor fakulty děkanovi¹⁶⁾, aby zkontroloval v protokole, zda všichni pražští židovští chirurgové jsou vyzkoušeni. Děkan pak do lékařského sezení 28. srpna¹⁷⁾ povolal všechny, aby ukázali potvrzení o složené zkoušce. Ukázalo se, že jsou všichni úspěšně vyzkoušeni, vyjma dva, kteří u zkoušky propadli, a jak jsme již zaznamenali, o opakování jejich zkoušek jsme nenašli v protokole žádný záznam. V některých záznamech o zkouškách je připomenuto, že židé nesmějí provozovat praxi mezi křesťany¹⁸⁾. Stanovy pražské lékařské fakulty z r. 1690 jim to zakazovaly¹⁹⁾. Zemský zdravotní řád z r. 1753 nezaujímal však vůči židům žádné stanovisko a ani fakultní praxe nebyla v druhé polovině 18. stol. již tak přísná, aby židům v léčení křesťanů bránila. Když např. v r. 1766 byl židovský chirurg Löbl Marek ze Zalužan za pouštění žilou židům i křesťanům od místního chirurga napaden a hospodářským úředníkem vsazen do žaláře a odebrán mu diplom²⁰⁾, fakulta se ho zastala. Podala stížnost ke gu-

berniu a vyžadovala zadostiučinění jak pro zkušeného židovského chirurga, tak i pro sebe, protože od ní vystavený diplom nebyl dost respektován.

Fakulta se ovšem častěji musila zabývat spory mezi židovskými, případně mezi křesťanskými a židovskými zdravotníky. Tak např. lazebník Pisling byl obžalován svými souvěrci z nedovolené chirurgické praxe²¹⁾ a byla mu dokázána. Pisling byl fakultou pokárán, ale brzy nato následující zkouškou svůj přečin napravil. Také židovský lékárník Jejteles měl se svými souvěrci pro nedovolené prodávání léků spory, které se projednávaly ve schůzi fakulty²²⁾.

Na fakultě byl projednáván i případ židovské porodní báby Salomony Jankeové. Byla obžalována chirurgem a porodníkem Gastayerem, že své souvěrkyni Jejtelesové vyrvala s placentou i dělohu a tím způsobila její smrt²³⁾. Děkan povolal 26. 11. 1755 na fakultu Jankeovou, chirurga Gastayera, manžela Jejtelesové a židovského fyzika Bondiho. Případ vyšetřil a porodní bábě Jankeové zakázal praxi. Dále se případem zabýval akademický magistrát, který Jankeové předeepsal pokutu 12 zl. a zkoušku, protože prováděla praxi nedovoleně. Jankeová se 22. prosince ke zkoušce dostavila, ale neobstála. Další zprávy jsme o ní v protokole nenašli.

Fakulta byla později pověřena guberniem, aby opatřila pro židovské město dvě schopné porodní báby. To se však neuskutečnilo pro nedostatek zkušených porodních bab. První židovská porodní bába Haille Lipmannin byla vyzkoušena na fakultě až r. 1765²⁴⁾.

Z uvedených příkladů můžeme konstatovat, že židovští zdravotníci neměli stále ještě plná práva ve vztahu k fakultě, ale praxe postupu vůči nim byla mírnější než ve starších dobách, jak to odpovídalo postupnému uplatňování se osvícenských názorů v tehdejší společnosti. Také počet fakultou zkoušených židovských zdravotníků se zvyšoval. V Praze byli zkoušeni židovští doktoři medicíny i chirurgové, pravidelně vizitována židovská lékárna a konečně přibyla i zkoušená židovská porodní bába.

Zaměřila jsem práci na zdravotnické problémy, jimiž se fakulta zabývala v době prvního zdravotnického řádu pro Čechy. Řád nebyl zdaleka prvním zdravotnickým nařízením v zemi. Byl však významný jednak tím, že bral zřetel na všechna tehdejší zdravotnická povolání a jejich vzájemné vztahy, zejména pak tím, že zvyšoval a upřesňoval požadavky na vzdělání zdravotníků a rozšiřoval jejich povinnosti. V některých bodech byl maximalistický, ale v tom byla jeho přednost, že kladl požadavky, které teprve v budoucnu mohly být splněny.

Na rozdíl od ostatních zemí Českého království měly Čechy univerzitu s lé-

12) Kisch. G., 1. c., str. 30

13) AUK A 31/II, 123

14) AUK A 31/II, 130

15) AUK A 31/I, 174 aj.

16) AUK A 31/II, 193

17) AUK A 31/II, 199

18) AUK A 31/II, 462

19) John J. D., 1. c., 205

20) AUK A 31/II, 448—9

21) AUK A 31/II, 193

22) AUK A 31/II, 130, 142

23) AUK A 31/II, 105, 107, 109, 111

24) AUK A 31/II, 413

kařskou fakultou. To zvyšovalo možnost vzdělání zdravotníků a zdravotní řád možnost, ba nutnost vzdělání na lékařské fakultě zdůrazňoval. Obracel se adresně k lékařské fakultě a dával jí úkoly školitele i odborného poradce.

Členové doktorského fakulturního sboru, v prvé řadě profesori fakulty, ačkoliv někteří z nich byli předsedícími komise, která koncipovala zdravotní řád, i ostatní zdravotníci měli asi vůči řádu stanovisko nejednotné. Někteří z nich projevovali zájem o jeho plnění, jiní jen velmi neradi měnili své zvyky, aby se ve svém jednání předpisům řádu přizpůsobili, a mnozí je obcházeli.

Ve fakulturních jednáních musel však být zdravotní řád respektován a srovnáním fakulturních protokolů z let 1727—1753 a 1753—1771 je zřejmé, že v období po r. 1753 byl v evidenci a dozoru nad zdravotníky zjednan větší pořádek než v období starším. Byla zavedena výuka pro některé zdravotnické profese, které dříve možnost učit se na univerzitě neměly. Začaly být důsledněji prováděny vizitace lékáren, zejména mimopražských. Přestalo se s povoláním léčitelské praxe nezkušeným zdravotníkům a došlo i k některým dalším zlepšením. Není pochyb o tom, že ve zdravotnictví zůstalo ještě mnoho nepořádků. Osvícensko-absolutistický stát přece však svým zájmem o zdravotnictví a zcentralizování státní správy umožňoval realizaci řady starších snah fakulty i nových opatření. Nutil sice fakultu, aby se více než dříve podrobovala jak nařízením ústředních úřadů zemských, tak centralistické Vídni, ale nezapomínal zdůrazňovat její důležitost pro zdravotnictví v zemi.

EVA ROZSÍVALOVÁ

Die Prager Medizinische Fakultät und die erste Landesgesundheitsordnung für Böhmen von 1753 (2. Teil)

ZUSAMMENFASSUNG

Im 2. Teil der Studie über die Rolle der Prager medizinischen Fakultät bei der Leitung des Gesundheitswesens in Böhmen nach der Landesgesundheitsordnung von 1753 befasst sich die Autorin nach einer kurzen Erläuterung der Entwicklung des Amtes des Landesphysikus seit dem 16. Jh., mit den Aufgaben der Kreis- und Prager Stadtphysikus bei der Beaufsichtigung des Gesundheitswesens im 18. Jh. und untersucht gleichfalls ihre Beziehungen zur Fakultät als übergeordneter Instanz, besonders nach der Erweiterung ihrer Rechte und Pflichten durch die Gesundheitsordnung. Die Aufsicht über die Apotheken und die Prüfungen der Apotheker war eine weitere Aufgabe der Fakultät, wobei der Dekan, ein Professor der Botanik oder Chemie und ein „Ältester“ aus den Reihen der Apotheker als Examinatoren auftraten. Die Studie informiert dann über die Taxen für die verschiedensten Medizinen, die von den Apothekern verlangt werden konnten und legt den Verlauf der Apothekenbesichtigungen durch den Kreisphysikus dar.

Das Kapitel über die Hebammen beachtet die Entwicklung der Hebammenkunst vom ersten gedruckten tschechischen Handbuch aus dem Jahre 1513 bis zur Unterstellung der Hebammen und ihrer Prüfungen der Universität im Jahre 1651 und der Entstehung der Hebammenkurse, die von der Fakultät seit den 40er Jahren des 18. Jh. organisiert wurden. Die Fakultät trug auch dafür Sorge, dass für die Hebammen Handbü-

cher in deutscher, sowie besonders in tschechischer Sprache zur Verfügung standen. Im Jahre 1759 wurde Ignác Ruth mit dem systematischen Unterricht der Hebammen beauftragt, er wurde aber erst nach dreissigjähriger Tätigkeit zum Professor ernannt. Im Artikel wird weiter eine Reihe konkreter Fälle aus der Geburtspraxis angeführt, mit denen sich die Fakultät befasste.

Verhältnismässig wenig beachtete die Fakultät die Praxis der Okulisten, die auch nur in Ausnahmefällen geprüft wurden, noch weniger Eintragungen finden wir über die Prüfungen der Zahnärzte vor. Die Fakultät bekämpfte mit nur wenig Erfolg die von Männern und Frauen, Metzgern und ehemaligen Medizinstudenten usw. durchgeführte Heilkunst und nur vereinzelt wurden die Schuldigen mit einigen Tagen Gefängnis bestraft. Konsequenter wehrten sich die Apotheker gegen ihre unberechtigten Konkurrenten, welchen oft die verschiedensten Arzneimittel beschlagnahmt wurden.

Das letzte Kapitel behandelt die Tätigkeit der jüdischen Ärzte, von welchen einige schon vor den josephinischen Reformen an ausländischen Universitäten die Doktorwürde erlangt hatten. Vor Beginn ihrer Tätigkeit in Prag mussten sie aber noch an der Fakultät eine Prüfung ablegen. Weiter führte die Fakultät Prüfungen für Chirurgen des Prager Ghettos durch und befasste sich mit Beschwerden über die unerlaubte Behandlung von Christen. Am Schluss des Artikels weist die Autorin darauf hin, wie im Verlauf des 18. Jh. und besonders nach der Erlassung der Gesundheitsordnung sich nach und nach der Stand der Gesundheitsfürsorge besserte und so auch der Einfluss der medizinischen Fakultät anstieg.

**K VOLBĚ REKTORA A PRVNÍMU OTEVŘENÉMU VYSTUPENÍ
NACISTICKÝCH STUDENTŮ NA NĚMECKÉ UNIVERZITĚ V PRAZE ROKU 1922**

ALENA CHLUPOVÁ

Poválečné německé vysoké školství se stalo ideologickou reakční oporou německé buržoazie v ČSR. Jeho výchovný i vzdělávací proces vysvětluje zpočátku nepatrnou zdrženlivost v přejímání velkoněmeckých a nacionálně socialistických myšlenek ze sousedního německého a rakouského státu a později tak malý odpor německé inteligence v Československu proti postupující fašizaci německého národa.

K myšlenkovému konzervatismu vysokých škol bezesporně přispěla převážně maloburžoazní skladba jejich posluchačů. Rovněž požadavek nacionalizace školství, jediný jednotící prostředek německé politiky v ČSR, vylučoval jeho demokratizaci.

Již v první polovině dvacátých let byly jednotlivé prvky fašistické ideologie: velkoněmecký nacionální šovinismus, maloměšťácký konzervatismus a antisemitismus ideovou náplní činnosti nacionálních studentských sdružení a spolků. Prvním výstižným dokladem tohoto reakčního podhoubí na německé univerzitě v Praze je pokus o sabotování rektorského úřadu dr. Samuela Steinerherze, profesora židovského původu.

Dva dny po atentátu na ministra zahraničí výmarské republiky dr. W. Rathenaua, 21. června 1922, zvolilo profesorské kolegium univerzity 12 proti 7 hlasům rektorem pro studijní rok 1922/23 profesora filozofické fakulty dr. S. Steinerherze.

Tehdejší rektor dr. Mayr-Harting poukazoval před vlastní volbou na obtíže, které by mohl Steinerherzův rektorát přinést, a obrátil se na děkana filozofické fakulty profesora Krause, ať jako děkan předloží profesorovi Steinerherzovi nabídku — zřeknout se po jednohlasně kladné volbě rektorského úřadu. Profesor Steinerherz, jehož nebylo možno podle tradice jako rektorského kandidáta opomenout, odmítl rakouskou volební komedii židovských rektorů¹⁾.

¹⁾ Volby vědců židovského původu rektory se vyskytovaly i za rakouské monarchie a v této souvislosti se hovořilo o jakémisi nepsaném zákoně: byl-li rektorem zvolen žid, volbu nepřijal a rakouská vláda mu odměnou udělila řád.

V období mezi světovými válkami byly akademické funkce jednoroční, a tak např. v rektorském a následující rok prorektorském úřadě se pravidelně střídali řádní profesoři jednotlivých fakult podle služebního stáří. Až na určité výjimky bylo toto zvyklostní právo respektováno.

Již 29. června 1922 se konalo za předsednictví senátora profesora teologie dr. A. Naegleho v Ústí nad Labem rozšířené zasedání představenstva německého Akademikerverbandu, které se soustředilo na projednávání rektorské otázky. Přítomní nacionální a klerikální studenti se jednohlasně usnesli protestovat proti skutečnosti, že rektorem univerzity se má stát žid. Nebude-li dosaženo dobrovolného odstoupení rektora, bylo rozhodnuto jeho rektorát sabotovat²⁾.

Jednání Akademikerverbandu proniklo na veřejnost a vyvolalo bouřlivou odezvu rozhořčení i souhlasu německého tisku. Nacionální studenti reagovali zveřejněním svého obsáhlého protestu zasláného akademickému senátu německé univerzity po rektorské volbě: „Německoárijské studentstvo dovoluje si obrátit se s prosbou především na akademický senát, aby byly nalezeny prostředky a cesty, které by odvrátily možnost těžkého poškození univerzity. Okolnost, že nově zvolený rektor nepochází z německého národa, hrozí vyvolat vážné nepokoje mezi profesory a studentstvem a tím uvést ještě do většího nebezpečí už tak velmi ohroženou německou vysokou školu“. Protest dále odůvodňují tím, že profesor Steinherz není znám v širší veřejnosti a zastává odmítavé stanovisko k přeložení německých vysokých škol z Prahy do národnostně smíšených pohraničních oblastí republiky. „S. Steinherz nám neposkytuje žádnou jistotu, že bude zaručen německý charakter univerzity, že práva univerzity budou dostatečně energicky hájena vůči vládě... Nouze našeho národa a univerzity mimořádně vyžaduje, aby v čele univerzity stáli profesoři jen našeho národa, kteří si svou činností ve veřejném životě získali plnou důvěru vlasti a nemusí ji teprve nabývat“³⁾.

Když se nacionálním studentům a profesorům nepodařilo vytvořit co nejširší nátlakovou frontu proti Steinherzově rektorské volbě a prosadit se taktikou osobního blamování profesora Steinherze, otevřeně vystoupili se svým antisemitickým programem.

Veřejnou odpovědí na žádost nacionálního studentstva akademickému senátu profesor Steinherz všechny důvody studentů namířené výhradně proti jeho osobě (odpůrce přeložení vysokých škol, Němec, veřejnosti neznámý) vyvrátil⁴⁾.

Rasový šovinismus nacionálních studentů se morálně opíral o silný antisemitismus v celoněmeckém studentském hnutí. Antisemitické rámusové scény byly na denním pořádku na rakouských a německých vysokých školách. Hlubší příčinou bylo prudké snížení životní úrovně akademicky vzdělaných střed-

2) Prager Tagblatt 7. 7. 1922

3) Deutsche Hochschulwarte II/8, leden 1923. Pod vlivem ústeckého zasedání pokusila se část nacionalisticky orientovaných profesorů univerzity znovu přimět S. Steinherze k odstoupení z rektorského úřadu. Na 10. 7. 1922 svolal bývalý prorektor profesor Wähler poradu Steinherzových voličů. Z 19 profesorů se dostavilo 16. Shromážděným bylo navrženo vyslat k rektorovi delegaci, která by měla zprostředkovat jeho odstoupení. Ze 17 přítomných se pro tento návrh vyslovili jen 4.

4) Prager Tagblatt 2. 7. 1922

5) Bleuel, H. P. — Klinert, E.: Deutsche Studenten auf dem Weg ins Dritte Reich. Berlin 1967, s. 132.

ních vrstev. Rovněž historicky podmíněné antisemitické podhoubí většiny studentských svazů umožnilo přijmout teorii o rase a „Volkstum“ jako zabezpečující nacionální požadavek⁵⁾. Jen s námahou a pod nátlakem vládních orgánů se podařilo paralyzovat antisemitismus v německých složkách celoněmecké studentské organizace Deutsche Studentenschaft na jejím studentském dni v červenci 1922 ve Würzburgu. Rasové stanovisko rakouských a sudetoněmeckých studentů bylo tehdy v Deutsche Studentenschaft prosazeno zvláštním ustanovením ve stanovách organizace: o charakteru členství (national nebo völkisch) v Deutsche Studentenschaft má hlasováním rozhodnout shromáždění všech studentů příslušných vysokých škol. To byl za situace na pražských německých vysokých školách pouze demokratický plášť k legalizaci Německoárijského pracovního společenství (Deutscharische Arbeitsgemeinschaft), jednotného bloku nacionalistických a antisemitických studentských sdružení Germania a Akademia a pěveckého univerzitního spolku Barden⁶⁾.

Dne 15. listopadu 1922 okolo sedmé hodiny ranní obsadily skupinky studentů sdružených v Deutscharische Arbeitsgemeinschaft budovy univerzity a anonymní vedení stávkou se obrátilo letákem na studující pražských německých vysokých škol: „S rozhořčením jsme na konci letního semestru vyslechli zprávu o volbě žida S. Steinherze rektorem univerzity, čímž byla nasazena koruna požídatosti naší univerzity. Zejména nás však rozhněvalo jednání těch německých profesorů, kteří toho žida zvolili... Ihned jsme se pokusili jednáním s akademickým senátem volbu zmařit. To bylo stroze odmítnuto. Proti naší vůli se stala tato záležitost předmětem špinavé tiskové kampaně. Akademický senát je ale dnes více než kdy jindy přesvědčen, že je potřeba ukázat studentstvu pevnou ruku.

Němečtí studenti! Máme tím provždy ztratit jakýkoli vliv na vývoj naší německé univerzity? ... Stejně jako v minulých letech byli němečtí studenti vždy připraveni použít vše, jednalo-li se o zachování německého charakteru univerzity, tak musíme i my přikročit dnes k činu. Stávka, nejstarší prostředek studentstva v boji o zachování jeho práv, byla nám také dnes nucena...

Pamatujte, vaše vlast, celá sudetská země pohlíží v těchto vážných chvílích na vás...“⁷⁾

K jedenácté hodině byly z příkazu rektora zastaveny přednášky ve všech bu-

6) Zástupci Německoárijského pracovního společenství, za kterými stály téměř 4/5 organizovaného studentstva a jejich korporace, silně ovlivňovali i neorganizované studenty a osobovali si právo vystupovat jménem veškerého německého studentstva na pražských vysokých školách. Deutscharische Arbeitsgemeinschaft prosazovala rasový princip jako kritérium národní příslušnosti (Volkszugehörigkeit) a přesto, že organizace Deutsche Studentenschaft v Československu nebyla reprezentativním svazem, ale polilegální frakcí, zastupovala německé vysoké školy v Praze, Brně a Děčíně-Libverdě na celoněmeckých studentských dnech. Mohla se opírat nejen o početní sílu svých stoupenců, tichou podporu akademických úřadů a názorovou shodu s rakouskými kolegy a většinou německých kolegů, ale i o poválečnou vlnu antisemitismu.

7) Prager Tagblatt, Abendzeitung 15. 11. 1922

dových univerzity obsazených nacionálními studenty. Došlo k potyčkám mezi liberálními a židovskými studenty a jejich nacionálními kolegy, zformovanými ve vojensky organizovaných hlídkách. V prostorách mimo univerzitu zakročila policie. Nacionální studenti vyslali ze svého středu tříčlennou delegaci k rektorovi s úmyslem přimět profesora Steinherze k odstoupení.

Delegace liberálních studentů požadovala na rektorovi vzhledem k rozšířeným zprávám, že mezi stávkujícími jsou i posluchači techniky a středoškoláci, legitimování stávkujících hlídek.

Podle zprávy večerního vydání Prager Tagblattu z 15. 11. 1922 sdělil rektor nacionálním studentům, že se bude řídit pokyny akademického senátu, ale delegaci liberálních posluchačů univerzity odmítl přikázat legitimování stávkujících s odůvodněním, že senát by byl nucen proti zjištěným studentům zakročit. Požádal nestávkující, aby stávku klidně přijali a jednání „árijských“ studentů přehlíželi.

V pět hodin odpoledne začalo zasedání akademického senátu, které projednávalo situaci na univerzitě a mělo zaujmout veřejně stanovisko k nejnovějším univerzitním událostem. Senát zvolil ze svého středu pětičlenný výbor s úkolem působit k nejrychlejšímu obnovení řádného provozu univerzity. Akademický senát označil stávku za politováníhodnou událost a rozhodl, že k nastolení normálního provozu univerzity je potřeba přednášky a cvičení na všech fakultách na několik dní přerušit. Dále prohlášení akademického senátu oznamovalo, že studující budou požádáni, aby ihned vyklidili všechny univerzitní prostory a nekladli překážky řádným a rigorózním zkouškám⁸⁾.

Zasedání akademického senátu německé univerzity v první den stávky neodsoudilo, jak by se od něho očekávalo, násilné počínání anonymní skupiny nacionálních studentů a senát rovněž nepřikročil k opatření zajišťujícímu nerušený provoz univerzity. Kapitulací akademického senátu před nacionálními studenty byla volba pětičlenného výboru, který byl zmocněn jednat s jednotlivými frakcemi studentů.

Vedení stávky bylo od počátku zahaleno do hluboké anonymity, a to jistě nejen z důvodů zprostit odpovědnosti za stávku existující organizace nacionálního studentstva (Germania, Akademia), nýbrž je pravděpodobné, že v čele stávky nebyli pouze příslušníci univerzity. Povinností senátní komise bylo před zahájením jednání odhalit anonymitu stávkujících. To se neuskutečnilo a rozhovory byly následkem neústupného postoje nacionálních studentů a jejich latentní podpory ze strany četných sympatizujících profesorů bezvýsledné.

Teprve dne 23. listopadu 1922 akademický senát pod pohrůžkou škrtnutí semestru oznámil na 27. listopad 1922 znovuzahájení provozu univerzity a varoval studenty před opakováním podobných výtržností, které nemohou a nikdy nesmí donutit k odstoupení zvoleného a potvrzeného rektora. „Násilné jedná-

ní nebude za žádných okolností akademickými úřady schvalováno nebo trpěno“. Dále senát vyzval studenty, aby se zřetelem k národnímu, kulturnímu a hospodářskému útisku německého národa a jeho univerzity a s vědomím ohrožení akademické autonomie nebránili v obnovení činnosti univerzity⁹⁾.

Toto nerozhodné a vlažné stanovisko akademického senátu k výtržnostem nacionálních studentů vyvolalo bouřlivou reakci komunistického a sociálně demokratického tisku¹⁰⁾.

Již v prvních stávkových dnech se jasně projevila doposud ještě tak manifestačně a jednoznačně neprojevená ideová a politická diferenciac studentstva. Průběh jednání jednotlivých studentských frakcí potvrdil, že představiteli liberálních studentských skupin (sdružených v Lese- und Redehalle) propagované vytvoření jednotné německé národní fronty ostře protičesky zaměřené bez zřetele k politickým a názorovým rozdílům a k náboženské orientaci definitivně ztratilo svou základnu mezi studentstvem.

Možnost srovnání čtyř provolání politicky a ideově reprezentativních studentských skupin, liberální, sociálně demokratické, nacionální a komunistické, reagujících na univerzitní nepokoje, poskytuje současně první poválečně vyjádření budoucí politicky a ideově diferencované orientace mezi studentstvem.

V protestu „Halle“ adresovaném akademickému senátu nenacházíme nejen jakýkoli ohlas širšího zařazení stávkové akce do kontextu politického vývoje německé národnostní menšiny v ČSR, ale ani postižení současné problematiky německého vysokého školství. „Všem studujícím německých vysokých škol v Praze. Anonymní a odpovědnosti za své jednání se bojující skupina radikálních studentů sáhla k násilnému opatření nedbajíc stálého ohrožení naší starobylé univerzity zamezením konání přednášek a prostředky teroru znemožnila klidný provoz univerzity... Halle a podepsané korporace spojeného studentstva protestují před celou německou veřejností proti neslýchanému porušení akademické svobody...“ Dále se Halle a kolem ní sdružené spolky obrátily na akad-

⁹⁾ Prager Tagblatt 24. 11. 1922

¹⁰⁾ Vorwärts 21. 11. 1922: „Der akademische Senat kapitulierte sofort vor den deutschen Radaubrüdern unter der Studentenschaft und unter den Professoren. Sämtliche „Spektabilitäten“ [zu deutsch: Rückgratlosigkeiten] und ihre sonstigen Senatskollegen hatten nichts Eiligeres zu tun, als den von ihnen gewählten Rektor im Stich zu lassen und eine Fünfer-Kommission zu ernennen, die mit den deutschvölkischen Studenten verhandeln(!) sollte. Diese Fünfer-Kommission war nichts anderes als eine Ergänzung der Streikleitung, da sie aus den nationalistischsten Professoren zusammengesetzt wurde“.

Sozialdemokrat 17. 11. 1922: „Leider scheint der akademische Senat vor Terror der streikenden Studenten zurückweichen zu wollen. Anstatt die vielberufene akademische Freiheit, aus der die studentischen Hakenkreuzler eine Affenfreiheit gemacht haben, dadurch zu wahren, dass der akademische Senat die Vorgänge auf das entschiedenste verurteilt und schleunigst Vorsorge für die Wiederaufnahme der Vorlesungen trifft, will er mutvoll unterkriechen und den Rektor opfern, um die zürnenden Bürschlein vom Hakenkreuz zu besänftigen. Vorlesungen sollen wohl in nächster Zeit wieder aufgenommen werden, doch einige Tage später soll S. Steinherz zurücktreten, wodurch der akademische Senat seine „Autorität“ genügend gewahrt erachtet“.

⁸⁾ Prager Tagblatt 16. 11. 1922

mický senát univerzity s důrazným požadavkem lokalizovat a urychleně vyřešit konflikt na akademické půdě¹¹⁾.

Neslýchané porušení autonomie univerzity, porušení akademické svobody učení a vyučování a důstojnosti akademické půdy, lhostejnost anonymní skupiny radikálních studentů k stálému ohrožení starobylé univerzity národním nepřitelem — to je heslovité vyjádření obsahu prohlášení liberálního studentstva. Je zřejmé, že Halle a kolem ní sdružené studentské spolky tímto konzervativně stavovským chápáním univerzitního incidentu ztratily nejen kontakt s aktuálními potřebami studentského hnutí a vysokého školství, ale i perspektivu stát se ještě někdy v budoucnu mluvčím německých vysokoškoláků.

Výše citovaný anonymní leták stávkujícího nacionálního studentstva vyjadřuje ideový postoj členů německých nacionálních spolků Germanie a Akademie k současné situaci německého vysokého školství. Vulgární antisemitská stylizace je dokladem zakořeněného rasového šovinismu mezi maloburžoazními studenty, neschopnými najít skutečné vysvětlení svého neutěšeného sociálního zabezpečení

Volba rektora židovské konfese ale posloužila nacionálním vysokoškolákům i jako záminka k vyslovení nesouhlasu s pasivním postavením studentstva v rámci provozu univerzity. O tom svědčí i průběh jednání stávkového výboru s akademickým senátem, zpočátku zaměřeného pouze na otázku, zda je profesora Steinherze možno pokládat za Němce, které vyústilo ve snahu nacionalistických studentů o získání práva spolurozhodovat v akademických záležitostech. Ovšem za této situace by se jednalo o prosazování a podporu vesměs reakčních a šovinistických záměrů.

Usnesení socialistických studentů sdružených ve Freie Vereinigung sozialistischer Akademiker vytýká akademickým úřadům bezmocnost i neochotu konflikt vyřešit: „Přestože nacionální studenti v každém směru pošlapali akademické zákony, zůstávají, jak se zdá trvale, nepotrestáni. Němečtí profesori, kteří většinou hlasů zvolili rektora, padli před nimi na zřda. Provoz univerzity může být vzápětí přerušen každou skupinou studentů, která použije násilí. Z toho pro nás vyplývá, že rovněž my nejsme už více vázáni akademickými zákony tak jako ostatní, že musíme počítat s vrtkavostí akademického senátu a jsme odkázáni v boji proti reakci na vysoké škole nadále na sebe a našc stejně smýšlející kolegy“¹²⁾.

Prohlášení socialistických studentů se omezuje pouze na vlastní průběh stávkový a postoj akademického senátu a postrádá jakoukoli hlubší analýzu události a jednoznačné odsouzení vysokoškolské reakce.

Pouze komunističtí studenti odhalili ihned po zahájení stávkový před veřejností nejen politické pozadí tohoto incidentu, vyvolaného krajně pravicovým tá-

borem, nýbrž i podstatu reakční politiky československé buržoazní vlády, která bránila skutečné demokratizaci vysokých škol. Ve spojení s výkonným výborem strany a komunistickou mládeží vydala komunistická studentská frakce (Kostufra) ihned výstrahu před tvořící se orgešovskou organizací: „Komunističtí studenti jsou si vědomi, že stojí na přední stráž, považují za svou povinnost upozornit své soudruhy dělníky na nebezpečí založení orgešovské organizace v ČSR. Co se dnes děje na německé univerzitě, bude se dít zítra na univerzitě české a pozítří v celé republice. Studentská Orgesch je jen předvojem fašistické organizace všeburžoazní. Proto nutno zmařit první jevy fašismu v zárodku. Soudruzi, komunistické studentstvo povolá vás snad na pomoc proti svému nepříteli! Jsme přesvědčeni, že naše výzva nevyzní nadarmo!“¹³⁾

Paralelami k prohlášení studentských frakcí jsou komentáře o stávce v denním tisku. Buržoazní liberální pražský německý tisk (Prager Tagblatt, Bohemia) se omezil na podrobné kronikářské vyličení průběhu stávkový, přičemž uveřejnil podrobné informace nejen o akcích studentů liberálních a nacionálních, ale i židovských, socialistických a komunistických. Komentáře reagují zejména na návštěvu delegace stávkujících v redakcích pražských českých novin. Bohemia uveřejnila 17. 11. 1922 podrobný komentář „Obchůzka českých redakcí“. Připomíná, že v úterním zasedání parlamentu české politické strany přehlasovaly všemi německými poslanci podepsaný návrh na vytvoření výboru k řešení vzájemných národnostních rozporů. „A zatímco ještě v zástupcích německého lidu nedoznělo rozhořčení nad českým národním egoismem, zpráva nebyla ještě rozšířena v německých oblastech, táhli už němečtí radikální studenti od jedné české redakce k druhé, aby vyzvali české studentstvo k sympatizující stávce. Neopovrhli se svou prosbou ani u listu senátora Mareše, největšího a nejnebezpečnějšího nepřitele německé univerzity... Výzva byla zkráceně otištěna ve dvou českých denících (Národní listy, Čech)... Když se odhlédne od teroristického charakteru jednání skupiny, která dobře ví, že v žádném případě za ní nestojí celé německé studentstvo, od vzpoury proti akademickému senátu, který zvolil rektora a v hodnosti ho potvrdil, od všech jiných následků pro důstojnost univerzity, tak zůstává zcela nepochopitelnou absolutní neschopnost politicky jednat“¹⁴⁾

Prager Tagblatt již následujícího dne po zahájení stávkový, 16. listopadu 1922, rovněž podtrhl národně nezodpovědné jednání nacionálních studentů: „Němci jsou dnes slabým národem, v říší odzbrojeným a chudobným, mimo říší v menšině. Zbraní slabého je však vždy jen zákon a právo, nikdy násilí. Tím, že klacky ozbrojení mladíci číhali před posluchárnami na své neozbrojené stranické odpůrce, kteří chtěli jít pracovat, se nic pro německví nevykonalo. Právě naopak. Den, kdy se to událo, byl svátkem pro nepřátele Němců. Čeští policisté použili se zřejmým pobavením své obušky proti všem stranám, proti árijským

¹¹⁾ Bohemia 16. 11. 1922

¹²⁾ Sozialdemokrat 17. 11. 1922

¹³⁾ Rudé právo 21. 11. 1922

antisemitům a liberálům, maďarským a německým židům, když se navzájem rvali v Nemocniční ulici. Všeobecně je tragické, když se studenti potýkají nebo musí být bití policií. A právě v Praze nejsou taková vyrazení vhodná a neodpovídají současnému stavu. Z pošetilosti německých radikálních mladíků, které budou v českém světě přijaty s požitkem, žijí už nyní generace českých lidových řečníků a novinářů“.

Sozialdemokrat přinesl 16. 11. 1922 pod výstižným titulkem „Akademische Hakenkreuzler“ obsáhlý článek o příčinách a průběhu stávk. Jeho analýza pozadí stávk se ale opírá pouze o argument německých nacionálů, že židovství rektora S. Steinherze poskytuje oprávnění zabránit ohrožení německého charakteru univerzity a požadovat novou rektorskou volbu. Toto zpočátku jednostranné a zúžené chápání antisemitismu jako jediné příčiny nepokojů bránilo sociálnědemokratickému tisku zaujmout pružnější a objektivnější stanovisko. Kritický pohled je právem zaměřen na neodůvodněné respektování starého privilegia akademické svobody, kterého zneužili nacionální studenti k demonstrační reakčnímu politickému smýšlení.

I když Sozialdemokrat později upozornil na internacionální jednotu německé, českoněmecké a české reakce, nepokusil se proti této reakční frontě vyzvat k mezinárodní jednotě socialistické a komunistické, ale postavil proti společným zájmům německé a české buržoazie pouze neúplnou dělnickou jednotu socialistickou¹⁴⁾.

Současný komunistický denní tisk (Rudé právo, Vorwärts) ihned jednoznačně ostře odsoudil akci německých nacionálních studentů a pranýřoval její skutečnou příčinu¹⁵⁾.

¹⁴⁾ Bohemia 17. 11. 1922

¹⁵⁾ Sozialdemokrat 17. 11. 1922: „... Nun besetzte unter Führung einiger eigens zu diesem Zweck aus München herbeigeeilter hakenkreuzlerisch-monarchistischer Studenten eine Horde dieser mit Knütteln und Schlagringen bewaffneter „Deutscharier“ die Universitätsgebäude und Institute, doch in der tschechischbürgerlichen Presse ist kaum ein lautes Wort über diesen frechen Anschlag zu lesen. Was sich an der Prager deutschen Universität abspielt, ist der Ausfluss des Geistes der Orgesch, der bayrischen nationalsozialistischen Heimwehren und der Kapp-Putschisten, ein Geist, dessen Erscheinungen die Tschechischnationalen sonst stets in gelinde Raserei versetzt. Welches Wunder nun, dass die tschechischnationale Presse gegenüber der Bubentat der hakenkreuzlerischen Jugend an der Universität kein kritisches Wort findet, welches Verhalten Wohlwollen die tschechischklerikale Presse noch dadurch gesteigert zum Ausdruck bringt... Solidarität der tschechischbürgerlichen Presse, die in ihrer wohlwollenden und verständnisvollen „Neutralität“ zum Ausdruck kommt, stammt nicht von ungefähr. Die deutscharischen Hakenkreuzler haben sich vielmehr um die Herstellung dieser deutsch-tschechischen Einheitsfront der Reaktion eifrig bemüht, und wie man sieht, mit gutem Erfolg. Die Gegensätze des beidseitigen nationalen Hasses scheinen unüberrückbar zu sein, doch die Kluft zwischen den deutschnationalen und tschechischnationalen Reaktionären ist nicht so gross, dass sie sich nicht im gleichen Geiste und Ziele finden würden“.

¹⁶⁾ Rudé právo 16. 11. 1922: „Německá univerzita pod terorem německých šovinistů. Včera dopoledne obsadili německo-nacionální orgešovští studenti všechny budovy německé univerzity a násilím zabránili přednáškám. Akce provádí se pod pláštíkem protizhidské agitace a zdánlivě proti novému rektorovi S. Steinherzovi, který je žid. Němečtí nacionální studenti vydali heslo „odžidovštění německé univerzity“, ale ve sku-

Zatímco reprezentativní tisk české velkoburžoazie, Národní listy, zachovával blahovolnou a zdánlivě rozváznou neutralitu a komentoval stávku titulky notiček: „Antisemitské výtržnosti před německou univerzitou, Akce má ráz výslovně antisemitský, Německonacionální vděk,“ jen jako vnitřní záležitost univerzity a pražských Němců, upozornilo Rudé právo veřejnost na nebezpečí této zdánlivě okrajové akce pro kulturní a politický život v republice. „Nejenže se nemůže pohlížet na vystoupení německého nacionálního studentstva jako na vnitřní věc německé univerzity, ale v útoku na svobodu volby rektora musí se vidět i útok na svobodu vědy a všech pokrokových snah v univerzitním životě. Vystoupení německého nacionálního studentstva je prvním vystoupením organizované reakce na straně německé, útok na osobu rektora S. Steinherze živelným projevem organizované reakce na půdě kulturního života. Kdo zaručí, že i v politice nezasáhne táž reakce týmiž prostředky?“¹⁷⁾

Akce německých nacionálních studentů přesáhla měřítko čistě studentské záležitosti. O tom svědčí i pohotová veřejná podpora stávkujících studentů z nejvyšších míst DNP a DNSAP. V Národním shromáždění, které právě bouřlivě projednávalo zprávu rozpočtového výboru o vládním návrhu státního rozpočtu a finančního zákona pro rok 1923, prohlásil 17. 11. 1922 poslanec německé nacionální strany J. Patzel: „... chci jménem své strany a zajisté i v soudružném souhlase s mnohými jinými německými poslanci několik slov promluvit o duchovním boji, který se nyní bojuje na německém vysokém učení pražském... Schvalujeme naprosto důvody německo-árijských studentů v jejich sporu, neboť přýští z čistě ideálního přesvědčení, ze starosti o zachování německého rázu našich německých vysokých škol. Jest obranou proti onomu židovskému výbojněmu duchu, jenž se nespokojuje s pohostinským právem na vysokých školách národů árijských, nýbrž chce je ovládati a učiniti rejdištěm moderních reklamních hrdinů... boj německo-árijských studentů v tomto případě netýká se osoby, nýbrž věci, zásadního nazírání, nikoli osoby profesora Steinherze, o němž tu jde, o jehož osobním smýšlení a působení učitelenském nikdo nepochybuje. Opakuji, boj se týká ideje, věci“.¹⁸⁾

Patzelovi ve stejné parlamentní rozpravě výstižně odpověděl komunistický poslanec Warmbrunn, který podal objektivní analýzu stávk a jejich přirozených kořenů v současném stavu celoevropské buržoazní společnosti: „Tato no-

tečnost má tato akce zřejmý orgešovský charakter. Německo-nacionální agitátoři z Brna a Mnichova zasazovali se v posledních dnech u organizací pražského německo-nacionálního studentstva o obsazení univerzity, což se jim podařilo. Jak patrně, jsou němečtí nacionální studenti organizováni. Dnes celý den byly východy a vchody ve všech budovách univerzity a ostatních institucí stráženy pravidelně organizovanými četami. Střídání stráží děje se po vojensku, „velitelům“ se hlásí všechny události atd. Před chemickým ústavem došlo včera ke srážce mezi jednotlivými studentskými tábory. Hnutí německých nacionálních studentů je namířeno nejen proti rektorovi, ale hlavně proti socialistickým, komunistickým a židovským studentům“.

¹⁷⁾ Rudé právo 19. 11. 1922

¹⁸⁾ Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Praha 1922, s. 554.

vá vláda si tedy položila, zdá se, ještě otevřeněji než všechny předcházející, za úkol, ba za program, kulturní reakci. Chce najít své poslání v zahraniční politice v tom, že v přílivu reakce, který se valí politicky a kulturně od francouzského západu pevniny proti revolucionářskému východu, chce hrát úlohu opěrného bodu protirevoluce... Praha se stala shromaždištěm protirevoluční luzy všeho druhu, která přímo oficiálně požívá pohostinství a podpory vlády... ..jsme dnes tak daleko, že českonárodní vláda — pravím českonárodní vláda — se založenými rukama a s blahovolnou shovívavostí stojí před reakčními výtržnostmi německých akademiků skobového kříže. Němečtí i čeští dělníci nedávno zažili v případě chrastavském, jak československá vláda kapitulovala před německo nacionálním vykořisťovatelem...

K této jemné shodě mezi českou vládou a německo nacionálními vykořisťovateli na hospodářském poli je případ německoárijské stávky na německé univerzitě... takřka symptomatický protějšek na poli kulturním. Příklad je jednoduchý: německo-nacionální část pražského německého studentstva obsadí budovy univerzity, protože řádně rektorem zvolený profesor S. Steinherz je žid. Německo-nacionální studenti, za nimiž stojí všechny křesťanské korporace a spolky, dále studenti organizovaní ve „Finkenschaft“ a ve svazu „Bund der Freischaren“ znemožňují tímto obsazením vyučování. Co tedy činí nejprve akademické úřady k tomuto neslýchanému porušení svobody učení a vyučování? Nečiní nejen ničeho proti těmto anonymním skupinám německo-árijských studentů, ale schvalují jejich postup ještě tím, že stávkující pozvou k vyjednávání, což je tedy ideovým uznáním jejich německo-árijského stanoviska...

Co tedy k tomu říká ministerstvo školství a vláda? Postupuje-li proti akademickým úřadům, které nechťejí znát své povinnosti, nebo postupuje-li proti německo-nacionálním akademikům skobového kříže samým? Donutí-li snad anonymní skupiny, aby se legitimovaly? Stará-li se o ochranu univerzity? ... Jde-li o dělníky je vláda ochotna ihned zakročit četnictvem... Táž vláda je v tomto případě najednou nekonečně shovívavá a trpělivá. MŠANO sice vydá výnos, jímž se akademický senát žádá, prosím žádá, aby k tomu působil, aby vyučování bylo co nejdříve obnoveno... Zde jde o zřejmou reakci, v jejíž podpoře vláda již nemá žádných národnostních předsudků.

Co se týká tohoto případu na pražské německé univerzitě samo o sobě, není pro naše stanovisko žádným překvapením. Víme, že vysoké školy v měšťáckých státech, tak jako jejich jiná kulturní zařízení nejsou ničím jiným, než kulturním prostředkem k udržení měšťáckého třídního panství. Víme, že zvláště vysoké školy v dnešní době v důsledku úpadku měšťácké kultury vůbec se staly baštami reakce, především vysoké školy německé... Pro dělníky obou národností znamená proto tento výpad smělosti skobového kříže důrazné ponaučení, že od těchto líhlní reakce nemůže být dosaženo obnovy ducha zevnitř snad reformou, ale že musí zmizet právě jakožto pařeníště měšťácké kultury s ní a tato s hospodářstvím měšťáckým.

Poslanec Patzel z tohoto místa vylíčil tyto orgie skobového kříže na univerzitě jako vážný boj duševní. Ano, ale duševní boj středověku. Pražští akademické skobového kříže, jakož i Patzel mohou být ujištěni, že dělníci zasáhnou do toho duševního boje, zasáhnou, ale jinak než si toho přeje velkoněmecká orgesová reakce, byť by se i na čas spojila s českou, byť by postupovaly společně. Dělníci již provedou dějinnou opravu tohoto zv. duševního boje¹⁹⁾

Po dvoutýdenním přerušení byly přednášky obnoveny, ale stávkující nacionální studenti považovali ještě za nutné drzým sdělením informovat veřejnost o úspěchu své akce a o svém rozhodnutí stávku přerušit. „Náš boj proti židovskému rektorovi a z něho vyplývající akce vstoupily do stadia, kdy se zdá vhodné naši stávku přerušit. Poslanci německých politických stran, kteří se na nás obrátili, budou s námi dále mimo akademickou půdu vést veřejný boj proti požitovství německé univerzity...“²⁰⁾

Stávka nebyla náhodnou reakcí, ale akcí připravovanou již od rektorské volby za tiché spoluúčasti nacionálních profesorů. Došlo k ní ve chvíli vnitřní krize německé buržoazní politiky v ČSR. Provázela závěrečné období rozpadu německého parlamentního svazu a nacionálně extrémní buržoazní strany DNP a DNSAP se jí pokusily využít pro vlastní cíle.

Stávka sama o sobě mnoho neznamovala a také vládní místa jí nepřikládala větší váhu. Její vedení nemělo pevnější organizační základnu a vypracovaný program. Pojítkem zfanatizovaných studentů byl antisemitismus a akce byla spíše symptomem pocitů určité části mladé německé inteligence, souvisejících s válečnou porážkou a s reminiscencemi na staré Rakousko, které byly ventilovány štěpením sil v politickém táboře německé menšiny a postupující reakcí v československém státě i v mezinárodním měřítku.

Ke stávce se připojili nacionální studenti německých vysokých škol technických v Praze a Brně a zemědělské vysoké školy v Děčíně-Libverdě.

V zahraničí se setkaly pražské nepokoje německých vysokoškoláků s příznivým ohlasem jen na rakouských vysokých školách. Ve Vídni, Štýrském Hradci a Innsbrucku vstoupili nacionální studenti ze sympatie do krátkých stávek.

Listopadový incident na německé univerzitě v Praze posílil vysokoškolské nacionální studentstvo a byl prvním projevem proniknutí reakční fašistické ideologie na německé vysoké školy v ČSR. Liberální studenti, kteří nedokázali vytvořit koncepci programu odpovídajícího poválečnému změněnému postavení německé inteligence, ztratili natrvalo postavení vlivné studentské frakce na německých vysokých školách v Československu.

¹⁹⁾ Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé. Praha 1922, s. 658—659.

²⁰⁾ Prager Tagblatt 26. 11. 1922

ALENA CHLUPOVÁ

**Zur Wahl des Rektors und dem ersten offenen Auftreten
nazistischer Studenten an der Prager deutschen
Universität im Jahre 1922**

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel werden kurz die Begebenheiten dargelegt, die mit der Wahl des Professoren der philosophischen Fakultät Dr. S. Steinherz zum Rektor der Deutschen Universität in Prag verbunden waren und die im Herbst 1922 zum Ausbruch von Studentenspektakeln reaktionärer deutschnationaler Studenten führten. Der Studentestreik, durch welchen Prof. Steinherz zur Demission gezwungen werden sollte, wurde von der Deutscharischen Arbeitsgemeinschaft, d. h. einem Block nationalistischer und antisemitischer Studenten geführt, in welchem ganz offen Einflüsse der Deutschen Studentenschaft (Würzburger Studententag, 1922) auftraten.

Die Einstellung der einzelnen politischen und ideellen Gruppen der deutschen Studenten und der deutschnationalen Mitglieder des akademischen Senats der Universität zum Streik und den Forderungen der reaktionären Studenten widerspiegeln einen starken Rückgang des Einflusses der liberalen Studenten in der Nachkriegszeit und sind der erste Ausdruck der sich nach und nach hervorbildenden politischen Orientierung der deutschen Studenten und der gesamten Universität.

Der Widerhall der Ereignisse in den Diskussionen der tschechoslowakischen Nationalversammlung führte, besonders seitens der Abgeordneten der KPdTschi., nicht nur zu einer Kritik der deutschnationalen faschistischen Studentenschaft, sondern auch der indifferenten Einstellung des Schulministeriums und der asozialen Schulpolitik der bürgerlichen Tschechoslowakei überhaupt.

Der Artikel stellt so einen Teilbeitrag zur Problematik der reaktionären und chauvinistischen Studentenaktionen in den zwanziger Jahren an der Prager deutschen Universität dar, die ein Vorspiel zur späteren vollen Nazifizierung der Universität bilden. Die Autorin stützt ihre Ausführungen besonders auf deutsche und tschechische Pressemeldungen und die stenographischen Protokolle der Verhandlungen der tschechoslowakischen Nationalversammlung.

REFERÁT

Jozef Mátej a kolektiv, Dejiny českej a slovenskej pedagogiky.

Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, 501 str.

Na sepsání vysokoškolské učebnice české a slovenské pedagogiky, která vyšla na Slovensku, se podílel osmičlenný autorský kolektiv, čtyři Slováci a čtyři Čaši za vedení Jozefa Máteje. Učebnice byla dokončena roku 1972, vyšla roku 1976. Pěkně vybavená kniha s četnými ilustracemi, které čtenáři přibližují jak dávnou školu, tak o význačné pedagogy, není jenom učebnicí, je zároveň i prvním vážným pokusem o dějiny českého školství a pedagogiky od dob Kádnerových a pro slovenské školství a pedagogiku přináší kniha snad první obsáhlejší syntetický přehled vůbec.

Autoři rozdělili látku do tří epoch — feudální, kapitalistické a socialistické. Prvním dvěma je věnováno zhruba stejně místa. Po výkladu o organizaci školství v každém údobí je objasněn proces výuky na školách, přičemž pozornost je zpravidla věnována jen jednomu typu škol. Na závěr je pak výklad o dobovém stavu pedagogiky jako vědy. Nejednou přitom výklad učebnicového typu přechází v monografické osvětlení otázky, pochopitelně především v partiích pojednávajících o školství na Slovensku.

Univerzita Karlova a její pedagogické působení je osvětleno velice důkladně v kapitolách pojednávajících o jejich nejstarších dějinách a o době Husově, zběžněji tam, kde se osvětluje význam školství utrakvistického a jezuitského. Proměny vysokých škol v 18. století jsou zde však opominuty. Portréty Alše Pařízka a Jana Jakuba Ryby podávají pozoruhodné, plastické obrazy snažení a osudů osvěcenských kantorů, avšak první kroky vysokého školství technického či sekularizace univerzity jsou událostmi takového významu, že je nelze opomíjet. Podobně je třeba s lítostí konstatovat, že důležité kapitoly z dějin českého odborného, zvláště průmyslového školství v 19. a 20. století zde nenašly tak důkladného

ztvárnění, jak by jim vzhledem k jejich významu náleželo. To jsou však jen dílčí připomínky, přednosti posuzovaného díla výrazně převažují. Například významu josefinských reforem pro rozvoj základního školství se tu dostává spravedlivého ocenění, aniž by byla zastírána germanizační tendence ve školské politice habsburské říše. Obraz školství na Slovensku v 19. století je vykreslen podrobněji a místy i plastičtěji než obraz školství českého. Například se tu dovídáme i to, kolik z žáků gymnasií na Slovensku v padesátých a šedesátých letech bylo Slováků, kolik Maďarů a kolik Němců, zatímco počestování gymnasií v Čechách v padesátých letech, důsledek to vlastně revoluce roku 1848, není podrobněji zachyceno. Také význam březnové revoluce pro proniknutí češtiny do poslucháren Univerzity Karlovy není tu doceněn. Avšak tam, kde je vykreslen rozvoj základního školství, je vždy podán podrobně a konfrontován s dobovými proměnami celé společnosti. Velká pozornost je věnována vynikajícím pedagogům. Janu Amosi Komenskému se dostalo celé kapitoly, která podává výstižný přehled současného stavu komeniologického bádání, podobně se dovídáme mnoho podrobností i o význačných pedagogických teoreticích a prakticích z doby slovenského národního obrození a také o české pedagogice 19. a 20. století, přičemž se spravedlivé pozornosti dostává i osobnostem jinak méně známým jako Adamu Kollárovi, Samuelu Tešedíkovvi, Janu Nemessányimu, Samuelu Oimisovi či Františku Čádovi.

Učitelské časopisy, organizace i jednotlivé postavy pokrokových učitelů jsou ve středu zájmu zvláště v kapitolách pojednávajících o meziválečném dvacetiletí. Autoři se tu opírají o důkladnou knihu Zdeňka Uherka a Oldřišky Kodedové, která byla podle mého názoru neprávem příkře posouzena v tomto časopise (srv. AUC-HUCP, XIV/1-2, str. 231—232). Zatímco o účinnosti školství v Uhersku se na základě maďarské studie Ravaszovy dovídáme mnohé, není pro české země

vyčerpáno to, co přináší kniha Karla Jaroše a Jana Joba, *Rozvoj československého školství v číslech* (Praha 1961, 149 str.; srv. AUC-HUCP IV/1, str. 133—134) a pozoruhodná analytická studie M. N. Kuzmina, *Škola i obrazování v Československu* (Moskva 1971, 259 str.; srv. AUC-HUCP XIV/1-2, str. 229—231), přičemž opominutí této publikace lze vysvětlit krátkým odstupem mezi jejím zveřejněním a dokončením rukopisu posuzovaného díla. Je povinností historika rovněž poukázat na „drobná nedopatření“, jako je tvrzení, že Češi získali v roce 1918 nezávislost po tisícileté porobě (str. 322) nebo konstatování, že po 14. březnu 1939 bylo Zakarpatsko obsazeno německým vojskem (str. 373), když tam vstoupila tehdy vojska horthyovského Maďarska.

Zároveň se však musí recenzent přiznat k tomu, že se z této knihy dověděl mnoho nových cenných poznatků o dějinách slovenského i českého školství, že se seznámil s uvážlivými, kritickými pohledy na vývoj pedagogické vědy. Možná tedy práci, na níž se pod vedením Josefa Máteje podíleli Josef Cach, Dagmar Čapková, František Karšai, Jaroslav Kopač, Jozef Schubert, Emanuel Strnad a Peter Vajcik, pokládat za významný přínos k našim kulturním dějinám a nepostradatelnou příručku pro každého, kdo studuje dějiny školství a pedagogiky v Československu. *Hvr.*

Jiří Sirotek, Jílovská minuce 1978. Univerzita Karlova a její erbovní rektori. Jílové u Prahy, s. d., nestránkováno

Heraldická sekce při Muzeu těžby a zpracování zlata v Jílovém u Prahy vydala nevšední kalendář na rok 1978. Úvodní slovo J. Sirotky, podávající informativní přehled vývoje pražské univerzity, je založeno na reprezentativním výběru literatury k dějinám Univerzity Karlovy. V nutně zhuštěném textu jsou proporcčně zastoupeny všechny složky středověkého života univerzity, jen doba od druhé poloviny 15. století do stavovského odboje roku 1547 je opominuta.

Těžiště knížky leží v „heraldické“ části, která přináší vyobrazení erbů významných rektorů pražské univerzity Zdeňka z Labouně, Jindřicha Dvorského z Helfenburka, Matěje Dvorského z Hájků, Petra Kodicilla z Tulechova, Marka Bydžovského z Florentina, Trojana Nigella z Oskorřina, Adama Zalužanského ze Zalužan, Martina Bacháčka z Nauměřic, Adama Hubera z Ryznpachu, Julia Šlika z Pasounu a Holíče, Jana Albrechta Křineckého z Ronova, Jana Jessenia a jejich krátké biografie. Samostatně je podána kresba znaku měšťanského rodu Rotlevů, kteří byli původními majiteli pražského Karolina. Závěrem jsou uvedeny popisy značek.

Je třeba litovat, že u práce věnované heraldikům a genealogům zůstal nepovšimnut fakt, že z dvanácti vybraných erbovních rektorů byli jen čtyři, kteří rodem pocházeli ze šlechtického stavu. Ostatní získali predikát až během profesorské kariéry na pražské univerzitě (u tří osob schází údaj o získání šlechtického přídomku). Odtud není daleko k úvaže, zda by nebylo možno uvést do vztahu jejich sociální postavení nabyté mistrovským nebo doktorským grádem a nobilitací, jak tomu bylo později u pařížské jezuitské obdoby. *Mi. S.*

Nové příspěvky k dějinám slavistiky

Jen málo vědních oborů se tak svědomitě, všestranně a na vskutku vysoké úrovni věnuje minulosti své disciplíny jako slavistika. Hned dva kolektivy odborně výtečně připravených pracovníků se soustředily na pečlivé a podrobné prozkoumání celé slavistické produkce v jazyko- vědě, studiu dějin literatur, etnografii, historii i v jiných společenských vědách.

Katedra slavistiky nejen pokračovala ve vydávání *Prací z dějin slavistiky* (srv. AUC—HUCP, XVII/1, str. 63—64), ale přistoupila i k zpracování vyčerpávajících bibliografií předních slavistů. Třetí svazek prací z dějin slavistiky je věnován jediné osobě a jejímu životnímu dílu, a to sovětskému lingvistovi *Lvu Vladimiroviči*

Ščerbovi (1880—1944) a základem sborníku byly referáty autorů, vesměs pracovníků filozofické fakulty, na vědecké konferenci uspořádané u příležitosti třicátého výročí Ščerbovy smrti (Práce z dějin slavistiky III., uspořádal J. Popela, Praha 1976, 138 str.). Příspěvky ve sborníku jsou věnovány zvláště Ščerbově významu pro lingvistickou metodiku, jeho fonetickým studiím a konečně jeho práci lexikografické. Vedle slavistů, zvláště ruských, se na sborníku významně podíleli též romanisté.

Čtvrtý svazek téže knižnice je věnován dějinám polonistiky na naší univerzitě (Práce z dějin slavistiky IV. *Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*. Uspořádal Teodor Bešta. Praha 1977, 250 str.). Okruh příspěvateľů tohoto sborníku je široký, vedle českých slavistů starší i mladší generace se zde podíleli i slavisté ze tří polských univerzit. Pro minulost naší univerzity mají největší význam čtyři úvodní příspěvky: *Julius Dolanský* psal o místě polonistických studií v českém vědeckém životě — mimouniverzitním i univerzitním — do roku 1923. *Karel Krejčí* vylíčil místo pražské meziválečné polonistiky v kulturních i vědeckých stycích obou národů. Jeho vlastnímu dílu věnoval svůj příspěvek pořadatel sborníku *Teodor Bešta*. O Jiřím Polívkově jako polonistovi píše *Jan Petr*. I z ostatních příspěvků se nemálo dovídáme o vědeckém ruchu, na němž se podílela univerzita. Tak *Stanislav Urbańczyk* se věnuje korespondenci Malinovského s Gollem, která byla později vydána (srv. AUC—HUCP, XVI/2, s. 106—107), *Radoslav Večerka* rozebírá problematiku dějin vysokoškolské výuky, ústního výkladu, „didaktografie“, jak ji označuje, na příkladech meziválečné polonistiky. Pečlivý rozbor seznamů přednášek československých vysokých škol je mu tu dobrou podporou, je si však vědom toho, že ne všechny přednášky byly realizovány tak, jak byly ohlášeny.

Na rozdíl od přednáškové činnosti vysokoškolských učitelů, kterou lze vskut-

ku jen těžko zrekonstruovat, pokud nemáme vedle jejich rukopisů i záznamy či vzpomínky posluchačů, je publikační činnost předních vědců zachycena v četných soupisech, a přece se slavistickým pracovníkům podařilo v bibliografiích bývalých učitelů Univerzity Karlovy podstatně rozšířit soupis jejich známých prací. Tak *Theodor Syllaba* podal bibliografii děl významného slavisty, naposledy profesora pražské univerzity *Vladimira Andrejeviče Franceva* (Praha 1977, 130 str.; vydala Státní knihovna ČSR v řadě Bibliografie Slovenské knihovny). Je uvedena čtyřicetistránkovým nástinem života a vědecké činnosti autorovy, všímajícím si zejména pražského působení Franceva. Podobně je tomu i s knihou věnovanou významnému bulharskému básníkovi Kirilu Christovovi (1875—1944), pražskému univerzitnímu lektoru bulharštiny z let 1929—1938. Sepsal ji *Zdeněk Urban* a uvedl hluboce zasvěcenou literárně historickou studii (*Kiril Christov v Čechách*, Praha 1978, 53 str.; vydala Státní knihovna ČSR). Z pera Zdeňka Urbana se dostalo též obsáhlé bibliografie Jiřímu Horákovi. Tento soupis jeho vědecké tvorby tvoří podstatnou část publikace *Jiří Horák, život a dílo*. Sborník k devadesátinám akademika Jiřího Horáka. Praha 1975, vyd. Ústav pro etnografii a folkloristiku, 96 str. Horákově působnosti univerzitní tu věnoval úvodní stať *Jan Petr*, jeho dílo etnografické a folkloristické zhodnotil *Antonín Robek*.

Jsou-li sondy pražských slavistů zaměřeny na prozkoumání doposud nedocenených stránek naší slavistiky, soustředili se brněňští slavisté, sdružení kolem pobočky Československo-sovětského institutu, na syntetický obraz rozvoje tohoto rozsáhlého oboru v meziválečném Československu. Jejich dílo „*Československá slavistika v letech 1918—1939*“ je vskutkem reprezentativním přehledem pracovních výsledků celého oboru (Praha, Academia, 1977, 469 str.). Čtyřčlenný autorský kolektiv — *Milan Kudělka, Zdeněk Šimeček, Vladislav Štastný, Radoslav Večerka*

— se jistě mohl opřít o řadu přípravných prací, avšak, jak je patrné z hluboce zasvěceného výkladu, autoři se přímo seznámili s knihami a statěmi, o nichž píší a na základě jejich důkladného prostudování podávají své vlastní zhodnocení významu jednotlivých prací a určují místo autorovo v rozvoji vědního oboru. Znovu ožívají četné tehdejší vědecké polemiky mezi různými školami a badateli, mezi českou a německou slavistikou v Československu, již je věnována přiměřená pozornost.

Dějiny vědního oboru jsou nepředstavitelné bez zachycení institucionálního pozadí, avšak důkladnost, s níž jsou vypracovány dvě úvodní kapitoly věnované teorii, bibliografii a dějinám slavistiky (str. 17—36) a institucím, periodikům a sjezdům (str. 37—136), přesahuje vysoko průměr. Možno říci, že tyto kapitoly, na nichž se podíleli všichni spoluautoři, podávají dějiny české slavistiky v takové šíři, že leckdy přecházejí ve vyobrazení celkové aktivity na poli společenských věd, jimž věnují hlavní pozornost — filologie a historie. Jazykovědné produkci se věnoval R. Večerka (str. 137—212), svou studii uvedl krátkými biografiemi význačných osobností, které v československé lingvistice tehdy působily. M. Kudělka zachytil produkci literárně historickou (str. 213—316), úvodem nastínil teoretické a metodologické zásady jednotlivých škol. Literární slavistiku meziválečného Československa rozdělil na českou, slovenskou a německou a zvláštní kapitolu věnoval studiu lidové slovesnosti. Z. Šimeček vypsál výsledky slavistiky v historických vědách (str. 317—422); postupoval podle vědních oborů: 1. archeologie, 2. národopis, 3. dějiny Slovanů a východní Evropy, 4. právní historie. Věnuje přitom, dříve než přistupuje k rozboru jednotlivých prací, v zasvěcené stati pozornost ideologickému boji, který se právě v meziválečných letech projevoval na poli historické slavistiky velice otevřeně. V poslední, stručné již hlavě se M. Kudělka zabývá slavistikou

ve filozofii a ve vědách o umění (str. 423—433). Soupis encyklopedií a příruček, který je připojen, může být pro svou důkladnost dobrou orientační pomůckou pro každého, kdo se zabývá dějinami společenských věd ve 20. století.

Kniha o československé slavistice sleduje výsledky rozsáhlé vědecké disciplíny v uzavřené, nepřilíš dlouhé etapě. Informuje, hodnotí, shrnuje. Práce slavistů na tomto poli může být vzorem jak pro jiné vědecké disciplíny, tak i pro slavisty samotné, až budou přehlížet a hodnotit výsledky následujícího, delšího již období, jimž prošel rozvoj vědecké práce ve slavistice na cestě k dnešku.

Hvr.

Nancy G. Siraisi, Arts and Sciences at Padua. The Studium of Padua before 1350. Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1973, 199 s.

Hovoříme-li o padovské univerzitě, užijeme obvykle jednotného čísla. Není to ale tak samozřejmé, máme-li na zřeteli středověký stav. Právě nad monografií americké badatelky Nancy G. Siraisi, zájmově profesorky Kibrové, je pozorný čtenář vyprovokován k tomu, aby se zamyslel nad správným a důsledným užíváním terminologie, popřípadě aby srovnával, jak postupují v tomto směru jiní historikové. Autorka si pro sebe vyřešila problém tak, že pro padovské vysoké učení jako celek užívá latinského názvu „studium“,¹⁾ nikdy „university“. Nutno ovšem

¹⁾ Názvu „the studium of Padua“ užívá i F. Hastings Rashdall v práci *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Vol. II (edited by F. M. Powicke and A. B. Emden, London, Oxford University Press 1969). U italských historiků objevujeme často poitalštěný název „lo studio di Padua“ vedle neméně častého „l'università di Padua“. Pearl Kibre užívá pro Padovu název „university“ (*The Nations in the Mediaeval Universities*, Cambridge, Massachusetts 1948). U H. Deniflea najdeme v padovském případě termín „Universitāt“ nebo prostě „Hochschule“. (*Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Berlin 1885).

podotknout — a autorka sama si je této skutečnosti vědoma — že „studium“ značilo ve středověku prostě školu vyššího typu (např. městskou), nejenom univerzitu. Padovské vysoké učení, které se ustavilo r. 1222 po přesídlení části mistrů a studentů z Boloně do Padovy, bylo tvořeno pěti samostatnými korporacemi: třemi univerzitami (dvě právnické — cismontánní a ultramontánní, spojená univerzita artistická a lékařská) a dvěma doktorskými kolegií (kolegium doktorů práv, kolegium doktorů umění a medicíny). Univerzity byly ve své podstatě studentskými asociacemi, oprávněnými volit vlastního rektora, přičemž spojená lékařsko—artistická univerzita podléhala oběma právnickým, než si v druhé polovině 14. století vybojovala právo rektorské volby. Tato struktura, vytvořená podle boloňského vzoru a typická pro vysoká učení v Itálii, stála v protikladu k pařížskému modelu, podle něhož se konstituovala naše Univerzita Karlova. V první kapitole této knihy, podávající stručný dějinný přehled padovského učení, užívá autorka pro jednotlivé asociace názvu „university“, ve druhé až páté kapitole, sledující vědecký a intelektuální rozvoj, se objevuje již výhradně termín „faculty“ (Faculty of Law, Faculty of Arts and Medicine). Není úkolem tohoto referátu rozřešit terminologickou spleť a rozkolísanost, ale snad nebude bez užítka na ni upozornit.

Práce se nezabývá právními studiiemi v Padově, ale věnuje se cele zkoumání vztahu mezi sedmerem svobodných umění a přírodními vědami na straně jedné, medicínou a chirurgií na straně druhé. Dochází k závěru, že tento vztah byl velmi těsný, všechny „artes“ trivia i quadrivia měly ve svém učebním plánu za úkol připravovat budoucí lékaře. Tím spíše to platí o přírodních vědách, které rozsahem své látky přerůstaly hranice sedmera svobodných umění; samotný pojem „physica“ ve středověku často splýval s medicínou (v angličtině dodnes slovo „physician“ zahrnuje kromě jiných

významů i lékaře). Na rozdíl od inferiorního postavení na univerzitách pařížského typu byla medicína v Padově hodnocena velmi vysoko, jako spekulativní věda či filozofický obor. Toto pojetí má své předchůdce, např. již Isidor Sevilský charakterizoval medicínu jako druhou filozofii. Také chirurgie byla v Padově považována za plnoprávnou vědu, z níž se udělovaly licenciáty a doktoráty, zatímco většina evropských učenců té doby ji nazírala jako pouhou fyzickou zručnost.

Autorčině velké pozornosti se těší v první řadě osoby, které ve zkoumaném období působily na padovském vysokém učení. Jejich jména shromáždil v minulém století italský badatel Andrea Gloria ve své edici pramenů²⁾. Mezi nimi vyniká zvláště Dantův současník Pietro d'Abano (nar. 1257, zemř. asi 1315), profesor medicíny a přírodních věd, člověk širokého rozhledu ve všech oborech, ke konci života obviněný z kacířství. Nelze opomenout Marsilia z Padovy, autora slavného traktátu „Defensor pacis“, i když působil převážně za hranicemi rodného města.

Nedostatek pramenného materiálu ze staršího období padovského vysokého učení zabraňuje autorce vyčerpat dané téma beze zbytku. Nezachovaly se např. doklady o tom, které texty byly povinné pro přednášky a ke zkouškám. Uvolňuje se tu prostor pro hypotézy, ale autorka postupuje s rozmyslem a nečiní ukvapené závěry. Poznání méně známých stránek dějin padovské univerzity umožňuje lépe pochopit její pozdější rozkvět v 15. a 16. století, kdy se dostává na první místo v Itálii.

M. Št.

²⁾ Andrea Gloria, *Monumenti della Università di Padova (1222—1318)*, Venezia 1884
Monumenti della Università di Padova (1318—1405), Padova 1888.

Isnard Wilhelm Frank OP., *Der antikon-ziliaristische Dominikaner Leonhard Huntepichler. Ein Beitrag zum Konziliarismus der Wiener Universität im 15. Jahrhundert.* Archiv für österreichische Geschichte 131, Wien 1976 (Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften), 415 stran.

Studie I. W. Franka je věnována v posledních letech hojně studovanému problému konciliárního a církevněreformního hnutí 15. století. Dominikánský profesor teologie Leonhard Huntepichler (+ 1478) byl představitelém antikonciliarismu na vídeňské univerzitě, která však ve své většině zastávala konciliární stanovisko. Díky předcházejícímu autorovu studiu je poměrně dobře znám Huntepichlerův životopis a jeho učitelské a literární působení. Proto bylo možno začít s rozбором Huntepichlerových eklesiologických a reformních děl. Mezi nimi zaujímá ústřední místo *Tractatus de auctoritate ecclesiastica*, pocházející z let 1447 až 1448, který obsahuje nejvýznamnější formulace Huntepichlerových názorů na církev, papeže, koncil a církevní reformu. *Tractatus de communione sub utraque specie*, který vznikl na žádost vídeňského purkmistra kolem roku 1461, byl obranným spisem proti husitské propagandě laického kalicha. Pozornost si rovněž zaslouhuje dobré zdání pro bratislavskou univerzitu z r. 1467, v němž Huntepichler doporučuje, aby na Akademii Istropolitane byla při výuce používána *via antiqua* i *via moderna*.

Druhá část Frankova díla je systematickým výkladem Huntepichlerova pojetí konciliárního hnutí a reformy církve. Cestu k odmítnutí myšlenky koncilu veškeré církve si připravil vídeňský profesor již formulací pojmu církve, již chápe jako viditelnou obec věřících vedenou papežem. Tu je zjevně i kořen jeho postoje ke koncilu jako církevnímu sboru, který má být podřízen papeži, ale také k reformě církve a křesťanského života. Huntepichler byl toho názoru, že reforma křesťanského života je věcí každého člo-

věka a ne institucionální záležitostí papeže či koncilu.

Frankovo podrobné a materiálově bohatě fundované dílo doplňují seznamy vydaných a nevydaných pramenů, literatury a rukopisů s věcným a jmenným rejstříkem. *Mi. S.*

Waldemar Rolbiecki, Akademia Wloskie w latach 1454-1467. Początek towarzystw naukowych jako typu instytucji. Monografie z dziejów nauki i techniki CXIII, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1977 (Ossolineum), 279 stran.

Vznik a úloha italských učených společností jsou tématem doposud nemnoho prostudovaným. Polský badatel W. Rolbiecki si vytyčil cíl podat shrnující pohled na dějiny institucí, jejichž původ leží v oblasti Středozevního moře.

Výkladu o počátcích učených akademií renesanční Itálie předchází několik úvodních dat o antických akademiích, především o aténské a alexandrijské, a o školské vzdělanosti univerzitního typu. Rolbiecki se domnívá, že když se začaly v Itálii rozšiřovat myšlenky humanismu a renesance, nenašly ihned náležitý ohlas na univerzitách, zkonstatěných ve výuce a svázaných pevnými statutárními předpisy. To vedlo k tomu, že laický, ale i klerický měšťanský živel hledal náhradu nového typu vzdělávání v jiných institucích, kterými se staly právě humanistické akademie. Autor věnuje značnou pozornost Florencii jako kolébce učených společností. Florentská komuna měla od počátku druhého desetiletí 14. století vlastní univerzitu, na které byli podle boloňského vzoru v převaze právníci a na níž působili také humanističtí profesori. Mnozí vynikající florentinští humanisté (L. Bruni, N. Niccoli, P. Bracciolini aj.) však stáli stranou měšťanské univerzity. Scházeli se v soukromí, vytvářeli „volné školy“ a r. 1454 se seskupili v první italskou humanistickou akademii jako instituci, která měla podporovat studium literatury. Za podpory vládnoucích rodů a významných rodin

města se podařilo ve Florencii vytvořit další akademie s podobným badatelským zaměřením. Odtud se rozšířily do dalších italských měst (např. Řím, Neapol, Benátky) a posléze i do zaalpských oblastí.

Tolik k Rolbieckého pojetí geneze akademií, které je zvláště v partiích o Florencii podáno velmi podrobně. Výstižně je též zachycena jejich institucionální podoba. Otázkou, myslím si, autorem nezodpovězenou jsou skutečné příčiny vzniku italských učených akademií, vymezení sociálního okruhu jejich členů a sociálního působení ve společnosti. Také detailnější rozbor působnosti italských univerzit a jejich vztahu k novým institucím by mohl, spolu s vědomím omezených možností růstu univerzitních profesorských míst, vést k hlubšímu poznání příčin vzniku společností humanistů a odstranit naznačené rozpory některých autorových tezí. *Mi. S.*

Jan Sundin, Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget. (En studie i studentmigration). Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter rörande Uppsala universitet, Uppsala 1973, 236 str.

V r. 1977 oslavila univerzita v Uppsale 500 let od svého prvního založení. Rozpravy věnované tomuto jubileu objevily se však už dříve. Jednou z nejpozoruhodnějších je studie Jana Sundina z Umeå o zahraničních studentech na univerzitě v Uppsale v letech 1599—1939. Přestože univerzita byla založena už v 15. století, rozvíjí se po dlouhé odmlce zaviněné reformací teprve po r. 1593. Z té doby se zachovala nejstarší matrika, a tak je dána spodní časová hranice autorova zkoumání. Horní časovou mez zvolil naopak asi jen z důvodů technických, po druhé světové válce totiž počet cizinců na švédských univerzitách lavinovitě roste. Sundin shrnul nejnovější vývoj alespoň v krátkém epilogu.

Dějinném studentské peregrinace se ve Švédsku věnuje v poslední době velká

pozornost. Univerzita v Lundu připravila velkorosý projekt výzkumu studentské migrace na evropských univerzitách asi do roku 1800¹⁾, v Uppsale se zase usku-tečňuje projekt „Studium migrace na uppsalské univerzitě“. Mimoto je sledování kontaktů zprostředkovaných studentskou a učitelskou peregrinací důležitou součástí lundského projektu „Europeizace Švédska v 17. stol.“.

Sundin patrně nezůstal neovlivněn metodickými postuláty, které byly vysloveny v diskusi k výše uvedeným programům. Sám usiluje především o důkladné objasnění faktorů, které studentskou migraci ovlivňovaly, uvažuje kulturní podmíněnost tohoto jevu a zdůrazňuje jednotlivé historické fáze, to vše na pozadí ekonomických a sociálních změn. Na konkrétním materiálu sleduje vliv faktorů geografických (úroveň komunikací, blízkost jiné univerzity), etnických a politických svazků, ekonomických podmínek studia (stipendia, úroveň cen v místě studia apod.) a úrovně univerzity. Někdy byl dominantním důvodem migrace ekonomický, politický nebo náboženský tlak v mateřské zemi studenta. Na základě této analýzy vytváří pak autor modelové situace pro typické skupiny migrujících studentů (např. studenti ze švédských východobaltských provincií v 17. stol., Finové v 19. stol., německá emigrace v 30. letech našeho století), kde na jedné straně shrnuje migrační faktory v mateřské zemi, na druhé straně v zemi přijemcké („mottagarland“).

Důležitá je definice pojmu cizí student. Autor sem počítá takové osoby, které větší část života před imatrikulací v Uppsale prožily mimo Švédsko (resp. nežily ve Švédsku déle než zhruba 5 let) a neskládaly zkoušky na některé škole ve Švédsku, resp. nebyly švédskými občany (posledních 100 let). Finové nejsou chá-

1) srv. Förslag till planläggning av en undersökning rörande migrationen av studenter och lärare vid de medeltida universiteten i Europa (Forskningspolitiska programmet i Lund), stencil 1971.

páni jako cizinci až do odtržení Finska r. 1809, zatímco studenti z provincií (Estonsko, Livonsko, Pomořany atd.) jsou vedeni jako cizinci. V důsledku tohoto postupu chybí ovšem možnost srovnání frekvence finských studentů před r. 1809 a po něm, což autorovy výsledky trochu zkrlesluje.

Mimo univerzitní matriky používal Sundin také matriky univerzitních národů (cizinci se v nich organizovali až od pol. 19. stol., národy se v Uppsale organizovaly na základě správního rozdělení Švédska na kraje — „län“), korespondenci předních profesorů, biografický materiál aj.

Sledované období si autor rozvrhl na čtyři úseky: a) tzv. velmocenské období 1595—1720, b) 1721—1810, c) 1811—1920, d) 1921—1939.

První období charakterizuje jako věk kosmopolitismu a dobu prudkého rozkvětu univerzity, který se datuje od 20. let 17. stol., kdy se univerzita ekonomicky konsolidovala (donace Gustava Adolfa). Uppsala měla sice celou řadu univerzitních konkurentů v zemích sjednocených dočasně pod švédskou korunou, ty se však potýkaly s výjimkou univerzity greifswaldské s ještě dětskými nemocemi²⁾. V Uppsale působí v té době celá řada německých profesorů, např. Jan Loccenius (od r. 1627), vzdělaný právník z Holštýnska, který se uplatnil jako královský historiograf a bibliotekář. V témže roce přichází do Uppsaly také Jan Raicus, profesor medicíny z Čech.

Zároveň rychle stoupá počet studentů. Zatímco v letech 1615—19 se zapisuje v průměru 52 studentů ročně, v letech 1700—20 už 220 studentů. Během těchto 125 let se zapsalo v Uppsale také 319 cizinců. Nejvíce jich bylo z Estonska a z Livonska, plná třetina všech cizích studentů. Na druhé straně přichází nápad-

ně málo studentů z Pomořan, což lze přičíst blízkosti Greifswaldu. Podíl jednotlivých švédských provincií byl tedy značně nerovnoměrný. Velký počet studentů pochází však z vlastního Německa, což je logický důsledek úpadku tamějších univerzit ve válečné době. Z ostatních stojí za zmínku už jen větší skupinky z Ingrie a z Norska (více než 10). Objevili se také dva studenti z českých zemí.

U studentů z východního Pobaltí se hrály největší roli politické faktory, totiž faktická unie a mimoto ekonomická podpora těchto studentů ze strany švédských úřadů (stipendia a místa v komunitě). Tito studenti nacházeli také snáze pracovní uplatnění ve Švédsku nebo ve švédských službách v provincii, uplatňovali se jako důstojníci, úředníci nebo duchovní. Vojenská kariéra byla otevřena i německým studentům. Kromě toho byl ve Švédsku nedostatek osob s akademickým vzděláním. V důsledku politických a ekonomických faktorů zůstává tak celkem 54 studentů po absolvování ve Švédsku. Návštěvnost Němců byla ovlivněna také slušnou vědeckou úrovní univerzity a přítomností německých profesorů.

Druhé období (1721—1810) se vyznačuje silným provincionalismem a všeobecnou stagnací univerzity. Počet cizinců klesl na jednu třetinu (112 jmen), což koresponduje s celkovým poklesem počtu uppsalských studentů. Zatímco v roce 1730 je na univerzitě ještě 1000 studentů, r. 1799 už jen 500 a úrovně z roku 1730 bylo znovu dosaženo až r. 1862. Pokles souvisí také s neutěšenou ekonomickou situací, až do r. 1830 zůstala jediným zdrojem příjmů donace Gustava Adolfa. Univerzita však přesto nezůstala zcela stranou dobových proudů, snížení počtu teologů, zkrácení průměrné doby studia a hlavně rozvoj přírodních věd symbolizují sekularizaci univerzity.

Právě vysoká úroveň přírodních věd a přítomnost takových kapacit jako byl Carl von Linné (jen on sám měl v letech 1741—1777, kdy působil na universitě, 57 žáků ze zahraničí), profesor chemie

a farmakologie Thorbern Bergman nebo profesor chemie a metalurgie Johann G. Wallerius, byla velkým magnetem pro zahraniční studenty. Celkem 67 studentů (z toho třetina ze Skandinávie) přišlo studovat k těmto mužům, 12 z nich došlo později profesury na některé z evropských univerzit. Významné bylo, že většina zůstala i po dostudování v kontaktu se Švédskem.

Větší skupinky zahraničních návštěvníků (více než 10) tvořili studenti z Německa, ze „Starého Finska“ (tj. z území na východě Finska, odstoupených nystadským mírem Rusku), z Pomořan, Dánska a Ruska. Situace se radikálně změnila v neprospekch studia cizinců. Politické vazby zesláby (ztráta většiny provincií) a studijní stipendia dostávali jen někteří přírodovědci ve své mateřské zemi (studenti z Ruska). Na švédských akademiích přednášeli už výhradně rodilí Švédové a možnost pracovního uplatnění byla ve Švédsku minimální.

Z provincionalismu nevybředla uppsalská univerzita ani ve třetím období (1811—1920). Teprve od konce 19. stol. se zvyšuje výrazně počet profesur (65 r. 1920), počet studentů vzrostl v letech 1862—1920 z 1000 na 2400. Vzrůst návštěvnosti ovlivnila nejvíce modernizace studia, provedená v několika etapách ve 2. pol. 19. stol. (např. rozhodnutí o udělení doktorských gradů na filozofické fakultě r. 1872, do té doby jen magisteriát). V té době vzniká sice několik nových vysokých škol i v bezprostřední blízkosti Uppsaly³⁾, ale uppsalská univerzita zůstává zdaleka největší švédskou akademií (např. r. 1920 tady studovalo o plných tisíc studentů více než v Lundu). Těžiště se přesunulo na humanitní vědy, velká jména ovšem chybějí, výjimkou je snad jen profesor C. G. Geijer.

Z celkového počtu 287 cizích studentů věnuje Sundin pozornost nejvíce Finům

³⁾ 1810 zal. Karolinska Institutet ve Stockholmu (jen medicína), 1878 zal. Stockholms högskola a 1891 Göteborgs högskola.

a Američanům švédského původu. První z nich přicházejí hlavně v 1. pol. 19. století, bezprostředně po odstoupení Finska v ruský prospěch r. 1809. Celkem představují 62 % všech cizinců, v první polovině století byl tedy jejich podíl ještě podstatně vyšší (o to zajímavější by bylo srovnání se stavem před r. 1809). Zatímco dříve se studenti z Finska rekrutovali hlavně z východního pobřeží Botnického zálivu, tedy z okolí Vaasy a z území severně Oulu (tj. Österbotten), pocházejí nyní převážně z jižního Finska, z okolí Porí, Turku a Helsink. Tento přesun nasvědčuje zřejmě tomu, že podíl finských Švédů mezi studenty z Finska vzrostl. Asi čtvrtina z nich zůstala ve Švédsku i po studii, pracovali většinou jako úředníci, učitelé a lékaři. Mezi nejsilnější důvody trvalé nebo dočasné emigrace finských studentů můžeme vedle etnických svazků počítat i nespokojenost s politikou carské vlády ve Finsku.

Švédoameričané, většinou potomci první generace švédských emigrantů, začínají se v Uppsale objevovat po r. 1885. Většina z nich studovala z prostředků specializovaných nadací (např. American—Scandinavian Foundation). Jejich zájem se soustředil na teologické studium, nadace se staraly vlastně o výchovu luteránských pastorů pro švédské osadníky v Americe. Do r. 1920 jich v Uppsale vystudovalo 31. Jiné země jsou mezi uppsalským studentstvem zastoupeny jen sporadicky, za zmínku stojí jen skupina dánských studentů. Zajímavé je, že se v návštěvnosti vůbec neodrazila personální unie s Norskem (po r. 1814).

Ve čtvrtém a zároveň nejkratším období meziválečném pokračuje exploze návštěvnosti, která začala okolo r. 1900. R. 1930 se počet studentů zvýšil na 3600. Úměrně stoupl také počet cizích studentů, v průměru 10 studentů ročně, celkem 182.

Jejich složení je pestřejší. Nejvíce Němců a Švédoameričanů, větší skupinky přicházejí z Norska, z Finska (nej-

²⁾ 1632 zal. univerzita v Dorpatu, 1638/39 restaurována univerzita v Greifswaldu, 1640 povýšeno gymnázium v Åbo na univerzitu, 1667 zal. univerzita v Lundu.

větší pokles), z pobaltských republik. Mezi ostatními je také 5 Čechoslováků. Zároveň na jedné straně působily na rozvoj styků pozitivně takové akce jako pravidelná výměna studentů nebo prázdninové kursy ve 30. letech (ale také některé akce pochybného charakteru jako sbírka na rakouské studenty r. 1920), působily na migraci restriktivně nacionalistické a někdy dokonce rasistické náklady 30. let. Byla to hlavně část členů „Nationella förbundet“, která se projevovala otevřeně antisemitsky a za krajně pravicové křídlo se nakonec postavila i větší část členů Švédského sjednoceného svazu studentů (SFS), například v diskutované otázce přijetí 10 židovských lékařů z Německa do služeb univerzity r. 1939. U rozhodující většiny studentů působily do značné míry neodůvodněné obavy (počet zahraničních studentů byl totiž relativně velmi nízký) z nadprodukce vysokoškolsky vzdělaných odborníků a ze vzniku akademického proletariátu. Tyto tendence se projeví i v omezení počtu zkoušek, které by opravňovaly k výkonu praxe ve Švédsku, to se týkalo hlavně lékařů. Žádosti o dispens na složení zkoušek stávají se dalším pramenem o zahraničních studentech. Ve 30. letech je doloženo přes všechny překážky kladené jim švédskými úřady 13 emigrantů z Německa na uppsalské univerzitě, ve skutečnosti jich bylo pravděpodobně o něco víc. Je škoda, že se Sundin nezabýval více jejich politickými názory.

V meziválečných letech se opět zvýšila vědecká prestiž uppsalské university a svoji vysokou úroveň především v oblasti přírodních věd si vlastně udržela dodnes. Ve 20. letech přednášeli v Uppsale nositelé Nobelovy ceny za fyziku, resp. za chemii, Manne Siegbahn a The Svedberg.

Sundinova práce je velmi hodnotným příspěvkem k dějinám peregrinací, o to cennějším, že dosavadní literatura k této problematice se omezila dosud vesměs na drobnější příspěvky o studentech určitého národa na určité univerzitě nebo

univerzitách určité země. Sundin zpracoval naproti tomu komplexní materiál z hlediska jedné „příjemecké“ univerzity. Lze ovšem namítnout, že jeho úloha byla lehčí vzhledem k malému počtu cizích studentů v Uppsale. Vzhledem k tomu faktu nejsou některé závěry dost přesvědčivé právě proto, že autor zpracoval poměrně malý statistický vzorek. Tento nedostatek daný objektivně nahradil autor velkou akribií. V podstatě aplikoval obecné zákonitosti migrace obyvatelstva na studentskou problematiku a zdůraznil v té které fázi vždy dominantní faktor, specifický právě pro migraci studentskou. Přínosná je rozhodně metoda modelování typických migračních skupin. Závěrem jen jednu kritickou poznámku: vzhledem k tomu, že ve sledovaném období přesahuje celkový počet cizích studentů počet 900, nebyl by jistě nadbytečný jejich rejstřík, který v knize postrádáme.

Zdeněk Hojda

Marcin Lyskanowski, Medycyna i lekarze dawnej Warszawy. Warszawa 1976 (PIW), 463 str. — 48 obr. v textu

Autor je znám polským čtenářům již ze svých dřívějších prací jako úspěšný popularizátor dějin lékařství. I tato kniha je určena širší veřejnosti. Na základě bohaté literatury, soudobého tisku, pamětí lékařů atp. podává Lyskanowski čtivou formou barvitě obrázky z historie lékařské péče a ochrany čistoty města ve staré Varšavě. Značnou pozornost věnuje i lékařským studiím. Autor sám nezamýšlel sepsat vyčerpávající dílo o dějinách varšavské medicíny, které by si jistě vyžádalo několik svazkovou monografii, ale nastínil pouze nejzajímavější problémy a nejdůležitější etapy vývoje lékařské vědy a její výuky. Práce zahrnuje období od mazovských knížat až do konce 19. století, zejména se ale zabývá medicínou v 18. a 19. století.

V úvodní kapitole autor popisuje nejstarší zdravotnická zařízení — klášterní špitály a způsoby léčení v nich. Nato následuje výčet nejstrašnějších a nejobávanějších

nejších chorob minulých staletí: moru, černých neštovic, cholery a příjice a vylíčení průběhu největších epidemií a jejich důsledků.

Několik dalších kapitol je spíše poplatno populárnímu charakteru knihy — zabývají se čtenářsky úspěšnějšími stránkami dějin péče o zdraví (lázně a lazebníci, problémy s kanalizací a čištěním veřejných komunikací atd.). Obzvláště velká pozornost je věnována některým terapeutickým zvláštnostem z přelomu 18. a 19. století, a to hlavně rozšíření mesmerismu, jehož hlavními varšavskými zastánci byli jeden z přímých žáků Mesmera — Jan Baudouin de Courtenay a jeho nástupce dr. Ochorowicz. Samostatná stať je věnována specifickým metodám léčení psychických chorob a úchylek v 18. století.

Pro nás je nejpodstatnější část Lyskanowského práce zabývající se výukou lékařského dorostu od prvních pokusů Mitzlera de Kolof o zřízení lékařské akademie ve Varšavě v polovině 18. století. Exkurzem do hlubší minulosti je pouze kapitola o školení a praxi ranhojičů a chirurgů od druhé poloviny 15. století.

Na vyšší úroveň se dostalo zdravotnické vzdělávání až v r. 1789, kdy byla ve Varšavě otevřena zejména zásluhou slavného chirurga dr. Gagatkiewiczze chirurgická škola a o něco později i škola pro porodní báby.

Podmínky pro vznik lékařského učiliště nastaly až na počátku 19. století, v době napoleonského Varšavského knížectví. V r. 1809 byla založena samostatná Lékařská akademie (hlavně úsilím předních lékařů té doby — Wolfa, Dziarkowského, Czekierského, Brandta a Celiňského), která se potom stala lékařskou fakultou Varšavské královské univerzity (r. 1816). Po porážce listopadového povstání v r. 1830 a zrušení univerzity nastává období stagnace, kdy se vědecký život přenáší zejména na půdu Lékařského spolku. Za dočasného uvolnění po krymské válce je otevřena Lékařsko—chirurgická akademie, která v r. 1862

přechází do svazku Varšavské hlavní školy.

Souhrnný přehled varšavského lékařského školství končí autor vylíčením krutých perzekucí po porážce lednového povstání z let 1863—1864, jež vyústily později i ve zrušení polské Hlavní školy a zřízení Varšavské carské univerzity s ruským vyučovacím jazykem. Nejvýznamnější profesori odcházejí a počet studentů rychle klesá.

Nakonec se Lyskanowski podrobněji zabývá významnými osobnostmi mezi varšavskými lékaři 19. století — zejména přináší obšírný biografický portrét „největšího z velkých“ T. Chalubińskiego.

Závěrem je třeba ještě jednou zdůraznit, že M. Lyskanowski určil svou práci nejen odborníkům, ale hlavně široké čtenářské obci, napsal ji poutavým stylem a oživil vhodně volenými citacemi a již zapomenutými anekdotickými příběhy o slavných lékařích. I jako literatura faktu je jeho kniha závažným přínosem pro dějiny polského lékařství, které patří již tradičně k nejzpracovanějším oborům dějin věd.

I. R.

Nové i staré o vysokých školách střední Evropy v 19. století

Student und Hochschule im 19. Jahrhundert. (Studien und Materialien. Vydavatelé: Christian Helfer — Mohammed Rassem. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1975, 389 str.)

Sborník, který vychází jako 12. svazek knižnice *Studien zum Wandel von Gesellschaft und Bildung im Neunzehnten Jahrhundert*, vydávané péčí nadace Fritze Thyssena v rámci jí podporovaného systematického výzkumu 19. století, obsahuje jedenáct příspěvků sepsaných osmi autory z Rakouska i NSR. Všechny jsou věnovány dějinám vysokých škol a studentstva v 19. století ve dvou tehdejších střeoevropských státních útvarech — německém a rakouském. Jednotlivé příspěvky na sebe navazují jen velmi volně, nevytvářejí celkový obraz studovaného

předmětu ani mozaiku shodnou metodou zpracovaných studií o téže problematice v různých místech a dobách, které by mohly být podkladem pro srovnávací studii, je to pouze řada sond a dílčích pohledů na společný předmět zájmu.

Tato skutečnost je patrna každému, kdo se seznámí byť i jen s obsahem této knihy. Při prvním prolistování se však zdá, jakoby většinu příspěvků zde obsažených spojovala společná pracovní metoda — sociologizující přístup, který hledí na vysoké školy a studentstvo jako na organickou součást dobové společnosti a zkoumá je s hojným použitím statistických postupů. U některých příspěvků je tomu vskutku tak, jinde najdeme pouze reprodukci toho, co znali již statistikové 19. století a jak věci v tehdejší kontextu interpretovali.

Úvodní stať celého sborníku napsal jeden z jeho pořadatelů, *Mohammed Rassem* a nazval ji Úvod do srovnávací morfologie vysokých škol (*Einleitung in die vergleichende Morphologie der Hochschulen*, str. 11-26). Nestiňuje vývoj univerzity jako ideálu a reality od samých počátků až ke století devatenáctému, všímá si rozdílů mezi pojetím novověkých univerzit středoevropských, vysokých škol francouzských a starobylých anglických kolejí v jejich zaměření na přestování vědy, přípravu odborníků a výchovu vzdělanců. Naznačuje možnosti srovnávání studijních systémů, avšak pro zdárné srovnávání je materiál, který přináší následující pak studie, příliš různorodý.

Přeměnami rakouského studijního systému ve století, které předcházelo Thunovým reformám, se zabývá *Christoph Thienen-Adlerflycht* (*Wandlungen des österreichischen Studiensystems im Übergang vom 18. zum 19. Jahrhundert*, str. 27-46). Autor známé biografie Lva Thuna (*Graf Leo Thun im Vormärz*, Wien 1967) osvětluje kriticky josefínské reformy vzdělávacího systému, nepříznivě hledí na jejich jednostranné zaměření orientující univerzity na jediný úkol, na

přípravu státních úředníků. Škoda, že při jistě oprávněné kritice přehnané centralistické reglementace ponechává stranou základní proměny, které tato doba pro pražskou i vídeňskou univerzitu přinesla, totiž odnětí duchovních fakult jezuitům a plnou sekularizaci výuky. Největší pozornost věnuje osvětlení role hraběte Rottenhana jako tvůrce studijního řádu z roku 1804, ukazuje přitom, jak tento urozený podnikatel podporoval praktické, technické vzdělání a celým systémem sledoval „střední cestu mezi tmářstvím a falešným osvícenstvím“.

Dějepisec vídeňské univerzity *Franz Gall* zde přispěl dvěma články. První z nich pojednává o závěrečném údobí činnosti doktorských kolegií ve Vídni (*Die Doktorkollegien der vier Fakultäten an der Wiener Universität 1849-1873*, str. 47-62), druhý přináší pozoruhodný pokus o souhrnný pohled na životní osudy a služební dráhy vídeňských profesorů, zejména lékařů, v druhé polovině 19. století, pokus o svého druhu skupinovou biografii (*Akademische Laufbahnen an der Universität Wien in der zweiten Hälfte des neunzehnten Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der medizinischen Fakultät*, str. 63-74). Detailně, na základě archivních pramenů i denního tisku osvětluje snahy doktorských kolegií sdružujících promované absolventy univerzity o zachování podílu na životě univerzity, zejména pak jejich účast na sporech o začlenění evangelické bohoslovecké fakulty do univerzity. Poněkud v pozadí zůstává sociálně zabezpečovací funkce těchto sborů, která vlastně skončila až zánikem nástupnické organizace v roce 1958. Skupinová biografie vídeňských profesorů podává hutný, názorný výtah z bohatého životopisného materiálu, který je důkladně a přitom přehledně zpracován. Vedle bohatství údajů o významných profesorech všech fakult tvoří jádro článku životopisy sta profesorů jmenovaných na lékařskou fakultu v letech 1848-1900. Jejich akademická dráha začínala poměrně brzy. 14 procent

z nich se habilitovalo již do 25 let, pětina z celého souboru dosáhla řádné profesury před třicátým rokem, více než tři čtvrtiny před čtyřicátým rokem. Z 60 % pocházeli ze vzděláneckých rodin, zbytek z rodin řemeslnických, obchodnických a rolnických. Lékařských dětí však mezi nimi bylo jen 10 procent, stejně jako dětí z rodin evangelických pastorů. Význam univerzity pak zdůrazňuje v další části článku přehled o hodnostech, jichž dosáhli vídeňští profesori v letech 1861-1918. 44 z nich se stalo členy panské sněmovny, 13 jich bylo císařskými ministry (čtrnáctý, historik *Josef Konstantin Jireček*, je v tomto seznamu omylem, ministrem roku 1871 byl jeho otec *Josef Jireček*).

Po tomto příspěvku, který živě a přitom stručně osvětluje, jaké bylo místo profesorů vídeňské univerzity v životě státu na sklonku starého mocnářství, následuje nejrozsáhlejší studie z celého souboru, pojednání o národnostní problematice vysokých škol v Habsburské říši v letech 1850-1910 od *Gustava Otruby* (*Die Universitäten in der Hochschulorganisation der Donau-Monarchie — nationale Erziehungsstätten im Vielvölkerreich 1850 bis 1914*, str. 75-158). Po věcném pojednání o počtu a rozmístění vysokých škol a o početním zastoupení různých národů v Předlitavsku následuje kapitola věnována národnostním poměrům na univerzitách. V této centrální části článku pojednává autor o tom, jak v druhé polovině 19. století bylo tempo růstu počtu vysokoškolských u menších národů a národnostních skupin v habsburské říši (Rumunů, „Rusínů“ — jak nazývá Ukrajince — a také u jižních Slovanů v Předlitavsku) rychlejší než u Italů, Čechů a také než u Němců. Tempo jejich početního růstu bylo tak prudké proto, že výchozí údaje, tj. počet studentů hlásících se k těmto národům v roce 1857, byly neobyčejně nízké. Celé pojednání směřuje k závěru, že „zachování mnohonárodních vzdělávacích zařízení by bylo bývalo lepším řešením pro mno-

honárodní říši“ (s. 114). O tom, že němčina byla ideální řečí pro tyto mnohonárodní univerzity, není pro autora pochyb a argumentem je tu univerzita černovická, která přispěla k tomu, že její „rumunští, rusínští a polští“ absolventi, „často znali lépe němčinu než svůj mateřský jazyk“ (s. 102). Obdobné snahy po preferování maďarštiny v Uhersku již Otruba neposuzuje tak pozitivně. Svůj závěr dokládá tvrzením, že německé univerzity — Vídeň, Štýrský Hradec a Innsbruck a pochopitelně také Černovice — plnily výchovné poslání pro mnoho národů, zatímco česká univerzita v Praze a polská v Krakově mohly působit „jen v nejužším okruhu korunní země“. Není snad třeba vyvracet toto tvrzení. Vždyť pětinu posluchačů krakovské univerzity tvořili v posledních předválečných letech „cizinci“ a o významu pražské univerzity pro jižní Slovanů bylo již napsáno mnoho pojednání, některá i německy. Otrubův článek však vychází pouze z té literatury, která se hodí do jeho koncepce; Mesárošův vskutku fundovaný článek odbývá mávnutím ruky a neněmeckou literaturu uvádí jen pro ozdobu — či spíše pro obveselení čtenáře znalého slovanských jazyků — v neobyčejně zpitvořené podobě v poznámce na straně 78. Pro českou univerzitu zná jen neexistující knihu: *F. Kavka*, „*Historia universitatis Carolinae*“ z roku 1960. (Jedná se asi o lehce zkomolenou citaci názvu tohoto časopisu). Mnohé z jeho metody vysvětlí sbírka tabulek na závěr studie. Technicky a metodicky divergentní, vnitřně většinou nesrovnatelné tabulky jsou přetištěny tak, jak je autor našel v článcích a publikacích ze staré monarchie, které povětšinou byly psány na obhajobu určitých tezí, blízkých autorovým. Avšak stará monarchie vydávala velice kvalitní vysokoškolské statistiky s dobrými údaji o studentstvu, jeho nacionálním, náboženském složení, státní příslušnosti atd., které by dnešní historik měl používat vcelku, aby se povznesl nad hlediska dobových polemik,

aby se vyvaroval dobových omylů (např. tvrzení že: „Češi s oblibou studovali na Lvovské univerzitě“, kde však ve čtyřech letech, pro něž jsou v přiložených tabulkách přesné údaje, bylo zapsáno 5, 0, 0, 2 Češi). Nechci popírat, že např. černovická univerzita svým způsobem přispěla k rozšíření vzdělání (ovšem i tabulky zde uveřejněné dokládají, že Němci tvořili na této univerzitě nejčetnější etnickou skupinu, podstatně převyšující jednu třetinu), ale tvrdím, že vývoj směřující k budování univerzit vyučujících v národních jazycích byl přirozený, pokrokový, vědě a vzdělanosti sloužící.

Krátký přehled buršáckých zvyklostí a vůbec studentských mravů na německých univerzitách podává pak článek *Christiana Helfera (Formen und Funktionen studentischen Brauchtums im 19. Jahrhundert*, s. 159—172), který však také ukazuje, že i v době největší buršácké slávy převážná většina studentstva, snad čtyři pětiny, stála mimo řady členů buršáckých spolků.

Hromadnými odchody studentů z univerzitních měst, zejména v první polovině 19. století, se zabývá *Karsten Bahnson (Studentische Auszüge*, str. 173—242). Studie obsahuje řadu tabulek, schémat i grafů a informace, pečlivě výtěžené z pramenů, zpracovává na základě analýzy skupinových konfliktů uvnitř univerzitní struktury i se skupinami stojícími vně této struktury podle sociologických teorií Dahrendorfových. Dospívá přitom k některým cenným poznatkům, nicméně však zůstává dlužna přesvědčivé vysvětlení toho, proč tato tradiční, již od středověku užívaná forma studentského protestu našla v první polovině 19. století ještě dosti často použití, převážně však na univerzitách malých, průmyslovým rozmachem skoro nedotčených měst — Göttingen, Giessenu, Jeny a Heidelbergu — v jejichž hospodářském životě hrála univerzita a její studentstvo velkou roli. Tato skutečnost je zde naznačena, stejně jako to, že zde města ležela v menších německých státech,

blízko území pod jinou vládou. Avšak vedle časově omezené příslušnosti ke studentstvu vycházeli přece jen studenti z různých tříd a vrstev a svým studiem sledovali různé existenční cíle. Škoda, že otázka sociálního původu a existenčních perspektiv studentů z těch univerzit, kde k secesím docházelo nejčastěji, zůstala povětšinou mimo zorný úhel autora. Tyto univerzity ležely vesměs v oblasti, kde jen někteří absolventi hledali uplatnění ve službách státu či státečku, na jehož univerzitě studovali. Pečlivě shromážděná data a nejedna vtipná myšlenka při jejich rozboru ukazují na četné důležité stránky života na německých univerzitách v první polovině 19. století, v době, kdy i v Praze se objevil ne jeden náznak napodobování vzorů ze sousedství. Stručněji, ale v sociologickém rozboru důkladnější je zpracování posledních čtyř secesí, k nimž došlo v druhé polovině 19. století.

V revoluci roku 1848 ve Vídni měli studenti zvláště významný podíl. Jeho osvětlením a nastíněním toho, jak se tato „studentská revoluce“ stala mýtem, se zabývá *Gernot Stimmer (Die Mythologisierung der Revolution von 1848 als Modell einer Studentenrevolution*, str. 243 až 302). Velice důkladně rozebírá Stimmer zápas liberálního vedení a radikálů o studentstvo, o vliv na veřejnost, o vedoucí postavení v centrálních orgánech revoluční moci. Zjišťuje, že liberálové si udrželi převahu jak v akademické legii (kde radikální složku představovali technici), tak i ve studentském výboru až do 13. září, avšak ani v druhé polovině září a v říjnu, kdy tento výbor měl vysoce autoritativní postavení, nebyli v něm umírnění liberálové bez vlivu. Je zde doloženo, že v jarních měsících se nejednou mezi studentskými radikály ozývaly i republikánské myšlenky. Akademická legie se podílela v říjnu na bojích Vídně proti armádě, ale byla to legie poččetně mnohem slabší než ta, která slavnostně vystupovala v jarních měsících; umírnění liberálové ji opustili. Ve stínu velké

politické aktivity studentů i členů doktorských sborů zůstaly jejich snahy o univerzitní reformu.

Druhá část článku pak nastiňuje spletitý organizační vývoj německého vídeňského studentstva v druhé polovině století a zvláště se věnuje tomu, jak bezmála všechny směry (liberálové, němečtí nacionalisté, demokratičtí pokrokaři i sociální demokraté) se dovolávaly tradice studentského hnutí z roku 1848. Stimmer poukazuje na to, že nacionalistickými studenty byla tradice deformována zvláště tam, kde v ní hledali zdroje svého antisemitismu. Na rozdíl od vídeňských studentských spolků pokládá pražskou Lese- und Redehalle za právoplatnou dědičku liberálně demokratického smýšlení německých studentů z roku 1848, argumentuje jejími projevy z roku 1898, kdy však již zdaleka nebyla jedinou mluvčí pražských německých studentů. Ostatně volání po odchodu německé univerzity z Prahy, které se ozvalo na sjezdu v Litoměřicích roku 1898, bylo inspirováno právě studenty z protivného, nacionalisticky vyhoceného tábora. Avšak i pražská Lese- und Redehalle byla nacionalistická (srv. článek A. Slavička v AUC—HUCP XVII. 2).

Gernot Stimmer přinesl řadu pozoruhodných dokladů o deformování studentské tradice roku osmačtyřicátého nacionalistickými organizacemi německých studentů. Zdá se však, že poněkud podcenil sílu nacionalismu v samotném revolučním roce, nacionalismu projevujícího se ve vztahu ke Slovanům, zvláště k Čechům a k Chorvatům. V tomto směru měl nacionalistický mýtus reálné zdroje. Autor bohužel nevyužil možnosti srovnat sociální zařazení a politickou orientaci vídeňského a pražského studentstva vůbec a té jeho části, která působila v ozbrojených sborech, zvláště, protože neznal práce Františka Jílka, otištěné ve Sborníku Národního technického muzea (Pražská polytechnika a její studenti v revolučním roce 1848; SNTM 4, 1965, str. 268—366 a Účast studentů na

přípravách revoluce v Čechách roku 1849; SNTM 5, 1968, str. 337—508).

Vynikající rozbor významu elitních učilišť, Theresiana a konzulární akademie, pro výchovu vedoucích pracovníků rakouské státní správy a diplomacie podal rovněž *Gernot Stimmer (Zur Herkunft der höchsten österreichischen Beamtenenschaft. Die Bedeutung des Theresianums und der Konsularakademie*, str. 303—345). Na základě velice pracných a neobyčejně čistě provedených rozborů ukázal, jak veliký podíl měli absolventi těchto škol v klíčových pozicích ve státním aparátě. Ve 29 vládách, které řádily v letech 1860—1918, bylo 10 ministerských předsedů, 10 ministrů školství a 9 ministrů vnitra absolventy Theresiana; 7 rakousko-uherských ministrů zahraničí z téže doby vyšlo z konzulární akademie. Podrobné tabulky, které doprovázejí tento článek, nejenom potvrzují jeho závěry, ale přinášejí i bohatý srovnávací materiál, informující o sociální struktuře registrovaných bývalých příslušníků („starých pánů“) buršáckých spolků, korpsů, katolických studentských organizací i spolků sionistických. Autor konstatuje, že Češi tvořily výjimku mezi zeměmi monarchie, neboť zde se jak ve státních, tak v samosprávných orgánech absolventi Theresiana takřka vůbec neuplatnili. Ukazuje na nezájem šlechty z Čech o studium na této škole. O nezájmu českých občanských uchazečů není třeba ani hovořit. Mezi žáky Theresiana tvořili ti, kdož uváděli češtinu jako svou mateřskou řeč, na sklonku šedesátých let 19. století 7—10 procent, pak však nastal náhlý pokles, v roce 1879 jich bylo mezi žáky ústavu méně než jedno procento a na úrovni 0—2 procenta zůstal jejich podíl až do konce monarchie; od devadesátých let zde bylo žáků s českou mateřskou řečí méně než žáků izraelského náboženství. Studijní plány obou elitních škol jsou rovněž otištěny v příloze k tomuto článku. Na škole pro rakouské diplomaty byla angličtina zavedena jako volitelný předmět až v ro-

ce 1850 po bezmála stoleté existenci této školy, povinným předmětem se stala až v roce 1897. Od roku 1880 byl součástí studijního plánu též jeden slovanský jazyk, a to ihned jako povinný předmět, přičemž studentům byla ponechána volba mezi ruštinou a srbochorvatštinou.

Podobně jako Gernot Stimmer postupoval při rozboru sociální funkce německých korpsů v Německé říši v letech 1870—1914 *Detlef Grieswelle (Zur Soziologie der Kössener Corps 1870—1914, str. 346—365)*. Polemicky proti starší literatuře je zaměřeno jeho tvrzení, že studentské korpsy, které se vyznačovaly dodržováním starých zvyklostí vůbec a mensur zvláště, byly i ve zkoumané době otevřeny všem studentům. Ukazuje, že přístup do nich byl postupně omezován na syny ze šlechtických, důstojnických, kapitalistických a lepších úřednických rodin, a to zejména u sedmi vskutku elitních spolků. Korpsy spolupracovaly s vojskem, členství v nich bylo nejlepší přípravou stavovsky uvědomělého záložního důstojníka a pak státního úředníka. Na nejvyšších úřednických místech v Prusku (nikoliv však na místech ministrů) převládali ti, kdož prošli v korpsech školou stavovsky přiměřeného chování, což bylo, jak zjišťuje autor, pro vstup do řad mocenské elity významnější než vlastní vysokoškolské vzdělání.

Detlef Grieswelle uveřejnil v tomto sborníku také druhé, stručnější pojednání věnované antisemitismu ve studentských spolcích v 19. století (*Antisemitismus in den Studentenverbindungen des 19. Jahrhunderts*, str. 366—379). I když nachází projevy protizidovského smýšlení již v buršensaftech roku 1821, pokládá za zdroj skutečně masového antisemitismu ve studentských spolcích sdružených v Kyffhäuserském hnutí na počátku osmdesátých let, postižení středních vrstev krizí v roce 1873 a rychlý růst podílu židů mezi vysokoškolačky. V devadesátých letech přijaly antisemitský princip buršensafty, zatímco mezi příslušníky korpsů byli židé dlouho ještě

ojediněle přijímáni, zvláště synové bývalých členů těchto organizací. Nicméně se na přelomu století antisemitismus stalo silněji prosazoval, hlásily se k němu i evangelické spolky a stále více byl chápán z hlediska rasové teorie. Klidným, skoro až suchým tónem tu autor ukazuje na kořeny jedné z hlavních složek nacistické ideologie, jež se formovala mezi německými měšťáckými vzdělanci na sklonku 19. století.

Sborník *Student und Hochschule im 19. Jahrhundert* podává i v tom, co je v něm starého, i v podnětných, důkladně dokumentovaných příspěvcích, které reprezentují nové směry v historiografii dvou sousedních zemí, ve svém celku výstižný průřez současného stavu tamního bádání o dějinách vysokoškolského studentstva.

Jan Havránek

Guido Kisch, Der Lebensweg eines Rechts-historikers. Sigmaringen 1975, 259 str.

Guido Kisch, syn známé staropražské židovské rodiny, vydal ve věku 86 let své paměti. Podává v nich své svědectví o bezmála celém století, jež mu bylo dáno prožít. Pramenná hodnota paměti je tím větší, čím jsou méně vázány ohledy. A tuto přednost Kischovy paměti mají. Jsou subjektivní, upřímně vyprávějí o jiných než to, jak byli posuzováni, ale to, jak se s nimi střetl autor. Právě v tomto nemilosrdném subjektivním záznamu je největší hodnota Kischových pamětí. Nejsou to však paměti které pouze volně podávají sled vzpomínek. Kisch ani v této své knize nezapomněl, že je juristou a historikem, opatřil své paměti poznámkovým aparát, který nás dobře orientuje po historických pracích, vzpomínkách autorových vrstevníků i nekrolozích. Jistě mohou být mezery i jinde, nás však přece jen překvapí tvrzení, že v novější době nevyšly dějiny Karlovy univerzity, aniž by si autor povšíml stručných dějin University Karlovy, když z německých novějších prací uvádí i práce v rozsahu jen 10—20 stran.

Avšak nebylo by nic falešnějšího než

hledat, co v pamětech není. Mnohem vážnější je to, co tam je. Pražské mládí v rodině známého rabína, stejně jako gymnazijní studia jsou podána v hutné zkratce, doplněna polemikou s temnými tóny, jimiž je atmosféra kolem staroměstského německého gymnázia líčena ve studiích věnovaných životu Franze Kafky. Pozoruhodný, podrobně prokreslený je obraz pražské německé právnické fakulty, na níž začal Kisch studovat právě podle vzoru dědečkova bratrance, místodržitele barona Alfreda Krause. Byla to však fakulta „mlá, nezajímavá, nepodnětná“. Kapacity ji prý již dávno opustily a na sklonku první dekády našeho století tu byly jen nudné čtené přednášky a pár podnětnějších, ale málo navštěvovaných seminářů. Kisch tu našel několik přátel, z nichž s některými, jako s Wilhelmem Weizsäckem, se pak po jejich příklonu k nacismu natrvalo rozešel. Navštěvoval jako jeden z velice mála studentů německé univerzity přednášky i na české právnické fakultě v době, kdy na studenty německé univerzity silně působilo heslo nacionalistických politiků: „Deutsche lernen nicht tschechisch“. Z českých profesorů dobře vzpomíná na Emila Otta, Jana Kaprase a zejména na Karla Kadlece. Rýsovaly se před ním, díky jeho dobré znalosti češtiny, slibné perspektivy k působení v advokacii i v soudní službě, kde však jen krátce praktikoval a posléze dal přednost stipendiu do Lipska, aby se tam připravoval na habilitaci z dějin německého práva. Po habilitaci v Lipsku se stal, nedlouho po svých třicátých narozeninách, ordinářem na univerzitě v Královci.

Avšak Praha jej lákala k návratu jak z osobních důvodů, tak i pro tehdy nepochybně větší stabilitu hospodářských i politických poměrů. Ministerstvo rádo přijalo na německou univerzitu pražského rodáka znajícího dobře česky. Jednání probíhalo ve vzrušené době po Steinerzově aféře a Kisch přináší ve vyprávění o okolnostech, za nichž byl povolán na pražskou německou univerzitu,

řadu dokladů o antisemitismu německých nacionalistů, o zákonné předloze vypracované jejich stranou a požadující numerus clausus pro židovské studenty i profesory a o tiskové kampani vedené proti akademickému senátu nacionalistickými (nejen nacistickými) antisemity, jejichž vedoucím představitelem byl Kleo Pleyer a mluvčím ve sboru právnické fakulty Marian San Nicolò. Jemu především klade Kisch za vinu, že již po semestrálním působení na stolici dějin středoevropského práva se v únoru 1925 odebral definitivně do Halle.

Ovšem jeho působení v Halle skončilo po nacistickém převratu. Paměti živě revokují atmosféru kapitulace německé liberální vysokoškolské inteligence před Hitlerem a nejen to, podávají i neúprosné svědectví o tom, jak se z mnoha předních koryfejí vědy stali propagátoři nacismu.

Zakrátko po vyhození z univerzity odešel Kisch z Německa do USA, kde po delším hledání zakotvil na židovské vysoké škole. Obraz chování americké veřejnosti vůči evropským vědcům nezajímá zpočátku angličtinu je zde vykreslen v temných barvách. S Amerikou se také nikdy nesžil, byl tam outsiderem a po více než čtvrt století se rád vrátil do Evropy a usadil se v Basileji.

Českého čtenáře zaujme na Kischových pamětech jeho dvojí průhled do poměrů na pražské německé právnické fakultě a zvláště pak jeho autentický výklad o nacifikaci německých univerzit v roce 1933.

Hvr.

Niurka Perez Rojas, El movimiento estudiantil universitario de 1934 a 1940. La Habana 1975, 355 str.

Knihu napsala mladá kubánská autorka Niurka Perez Rojas, která vystudovala právnickou fakultu na univerzitě v Havaně a sociologii na fakultě sociálních věd v Santiagu de Chile. Kniha je věnována všem studentům, kteří bojovali a položili své životy v národní a sociální revoluci na Kubě a ve Španělsku, a také

pamatce zavražděného profesora Ramira Valdése Daussá.

Publikace obsahuje nejprve kratší kapitulu, která podává charakteristiku univerzitní mládeže, rozebírá sociální rozvrstvení obyvatelstva celé Kuby, vzrůst počtu obyvatel měst, především hlavního města a s tím související vzestup počtu studentů zapsaných na vysokých školách (od čísla 7961 ve školním roce 1933/1934 až k počtu 11168 v roce 1938/39). Ukazuje a rozebírá obsazení jednotlivých vědních oborů. Druhá kapitola vysvětluje již povahu studentského hnutí a jeho snahy v politickém životě. Rozděluje celé období studentské aktivity na tři etapy. První trvala od počátku roku 1934 do března 1935, v té době se studenti zajímali zvláště o problémy mimouniverzitní, podnikali i společně s částí profesorského sboru akce proti politické nad-

vládě, které vyvrcholily stávkou a vojenskou okupací univerzity.

Druhou etapou se rozumí doba „zastavení činnosti univerzitních docentů“. V letech 1935 až 1937 byly také vyhlášeny zákony zrušující dočasně autonomii univerzity. Poslední údobí vrcholí až dne 15. srpna 1940, kdy byl zavražděn profesor Ramiro Valdés Daussá; je charakterizováno bojem proti „bonche“ (z anglického slova bunch — tlupa, banda). Tato tlupa studentů falšovala zprávy a výkazy o výsledcích zkoušek, vydírala a terorizovala nejen kolegy, ale i profesory. Studentské hnutí se v tomto období, ačkoliv nabylo velké síly a intenzity, nedokázalo sjednotit a zkoordinovat svoji činnost se sociálním hnutím celé země.

Na závěr knihy jsou připojeny četné přílohy — dobové tisky, články, memoranda, projevy atd.

Jindra Duchoňová

E 1978

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XVIII. Fasc. 2

Redakční rada:

akademik Václav Vaněček, předseda, doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., tajemník,
doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., JUDr. Karel Litsch, CSc., RNDr. Luboš Nový, DrSc.,
doc. PhDr. Marie Pravdová, doc. MUDr. Ludmila Sinkulová, CSc.,
PhDr. Anna Skýbová, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc., doc. PaedDr. Chruďoš Vorlíček, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1978

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor doc. RNDr. Jiří V. Černý, CSc.

Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Obálka a grafická úprava Jaroslav Příbramský

Náklad 500 výtisků

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., závod 19, Opava

Cena Kčs 15,—